12861

C. IVLI CAESARIS

BELLI CIVILIS

LIBRI III

RECENSVIT

ALFRED HOLDER.

LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI.
ΦDCCCLXXXXVIII.
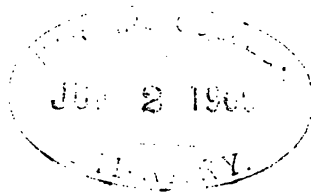
OTTONI · KELLER

VIRO · FIDE · ET · AMICITIA · PER · DVO · DE · XXXX · ANNOS
SINE · VLLA · ANIMI · LAESIONE · CONIVNCTISSVMO

DIEM · NATALEM · SEXAGENSVMVM

EX · ANIMI · SENTENTIA

GRATVLATVR

EDITOR

PRAEFATIO

Ex quo tempore belli Gallici libros in lucem emisimus[1]), complures codices Caesariani mihi innotuerunt, qui aut nondum a me inspecti erant aut prorsus latebant. Tribus igitur itineribus in Britanniam, Galliam, Italiam factis per singulos menses non solum belli Gallici codices excussi, sed etiam de bello ciuili commentarios ad optimos libros retractaui aut primus eos ita contuli, ut uix de ulla lectione supersit dubitatio. Solum codicem Masciacensem (*U*), quem quo minus ante hos XI annos absoluerem temporis angustiae impedierant, intercedente Karolo Schenkl Vindobonensi fautore optimo Karolus Prinz, futurus Tychonii editor, dum Romae degit, accuratissime et liberalissime in meum usum contulit.

Codicem Treuericum (*V*) per Wilhelmum von Hartel, qua est liberalitate, in hac ipsa urbe conferre mihi licuit; de libri fatis Alfredus Goeldlin von Tiefenau officiosissime certiorem me fecit.

Librum Louaniensem (*E*), quem in Belgis frustra quaesiueram, ante hos IIII fere annos Londinii inter additos museo Britannico codices repertum conlatumque fratrem germanum Bellouacensis (*D*) esse cognoui; unde, quantum fructus ad indagandum inter ordines α et β conexum redundet, uix est quod lectorem moneam.

---

1) C. Iuli Caesaris belli Gallici libri VII Accessit A. Hirti liber octauus Recensuit A. H. Freiburg i. B. und Tübingen 1882 Akademische Buchhandlung von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). 8° VIII et 396 pagg.

De utriusque belli Caesariani libris manu scriptis cum alio loco disserere mihi in animo sit, CTEMMA adpinxisse sufficiat, ex quo nemo non facile intelleget, unde singuli libri orti sint, et quo modo inter se et cum communi archetypo cohaereant:
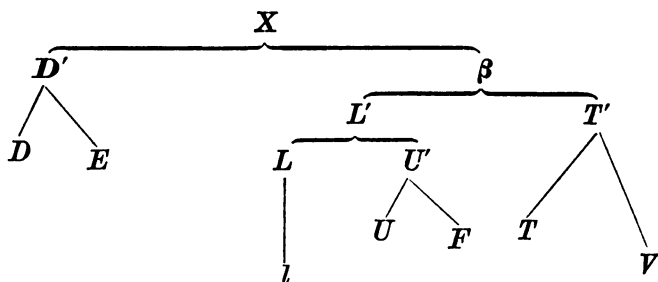
X = codex omnium archetypus.
D′ = librorum *D* et *E* consensus.

Deficit I 6, 1 Pompeius — 2 senatus, 7 tota — 9 refertur
40, 16 cuius — 17 legionibus
74, 13 interim — 14 adducunt
II 1, 1 Dum — legatus
6, 11 uero — 12 neque
24, 9 abest — mille
27, 11 suas — 28, 1 Varus
31, 17 an — 19 tegenda
III 5, 7 -diis — 8 Scri-
13, 3 simul — 4 incidit
30, 16 per — 18 peruenit
43, 6 haec — 48, 6 iaciebant
60, 19 cum — 61, 1 erant; *cf.* 99, 4—5

D = codex sancti Petri Beluacensis, nunc Laurentianus inter Ashburnhamianos 33, saec. X—XI.

E = codex Torrentii, deinde Louaniensis collegii societatis Iesu, nunc musei Britannici Add. 10084, saec. XI.

β = librorum *L′* et *T′* consensus.

L′ = *L* (*l*) et *U′*.

L = Laurentianus inter Mediceos 8 plutei LXVIII, saeculis partim XI (I 33, 6 duum — III 4, 25 impio, 73, 21 Quod — 106, 11 dubi,^ta^uerat), partim XII exeunte (III 4, 25 aut

— 73, 21 sarciretur, 106, 11 atq; — 112, 33 interfect') scriptus.

Deficit I 1, 1 — 33, 6 tri
II 5, 18 si — 19 confiderent
17, 4 -cessitudinem — 6 ignorare
18, 19 praesidia — 20 reddebat
III 46, 15 et — 16 coegerunt
63, 1 et — 2 X
76, 8 alii — 9 progrediebantur
87, 18 et — uictoriam
94, 9 factae — 10 isdem.

Hinc descriptus est

l = Laurentianus inter Mediceos 6 plutei LXVIII, saeculo XIIII ineunte litteris Langobardicis exaratus.

U' = librorum *U* et *F* consensus.

Deficit I 47, 4 et initio — 5 tenuissent
II 33, 1 Qua — uiderentur, 10 siue — milites.

U = codex Fuluii Vrsini Lat. 18 nunc Vaticanus 3324, olim abbatiae Masciacensis dioeceseos Bituricae, saec. XI/XII.

F = Florentinus Riccardianus 541, olim dominorum de Tranchedinis di Pontremulo, saeculi XII ineuntis.

T' = librorum *T* et *V* consensus.

Deficit III 49, 7 non — 8 multitudine
101, 5 prius — Messanam
109, 15 accepto — 16 alter, *cf.* III 33, 2.

T = Thuaneus nunc Parisiacus 5764, saeculi XI.

V = Vindobonensis 95, olim sancti Eucharii primi Treuirorum archiepiscopi, saeculi XII exeuntis.

His accedit

r = editio princeps Romana a. M.CCCC.LXIX.

In recensendis scriptoris uerbis id potissimum egi, ut archetypi speciem ante oculos ponerem, a qua nisi monito lectore nusquam discessi; ea omnia autem, quae inmutanda uiderentur, litteris *inclinatis*, quae addenda aut delenda, ⟨ ⟩ et [ ] uncinis circum scripsimus.

In emendandi munere FRANCISCO BVECHELER V. CL. duce inter grammaticos fidissimo usum me esse laeto gratoque animo profiteor, qui non solum perlegendarum plagularum negotium mecum ultro partitus est, uerum etiam palmaribus quibusdam coniecturis mecum communicatis de hoc libro optime meruit.

Dabam Carolsruhae idibus Mais a. h. s. LXXXXVIII.

I.

1 **1.** *** Litteris [a Fabio] C. Caesaris consulibus redditis
aegre ab his impetratum est summa tribunorum plebis con-
tentione, ut in senatu recitarentur; ut uero ex litteris ad
2 senatum referretur, impetrari non potuit. referunt consules
de re p(ublica) in*fin*it[at]e. L. Lentulus consul senatui rei- 5
⟨que⟩ p(ublicae) se non defuturum pollicetur, si audacter au
3 fortiter sententias dicere uelint; sin Caesarem respiciant atque
eius gratiam sequantur, ut superioribus fecerint temporibus,
se sibi consilium capturum neque senatus auctoritat*ei* ob-
temperaturum; habere se quoque ad Caesaris gratiam atque 10
4 amicitiam receptum. in eandem sententiam loquitur Scipio:
Pompeio esse in animo rei p(ublicae) non deesse, si senatus
sequatur: si cunctetur atque agat lenius, nequiquam eius
auxilium, si postea uelit, senatum imploraturum.

1 **2.** Haec Scipionis oratio, quod senatus in urbe habebatur
Pompeiusque aderat, ex ipsius ore Pompei mitti uidebatur.
2 dixerat aliquis leniorem sententiam, ut primo M. Marcellus,
ingressus in eam orationem, non oportere ante de ea re ad
senatum referri, quam dilectus tota Italia habit*ei* et exercitus 5
conscripti essent, quo praesidio tuto et libere senatus, quae
3 uellet, decernere auderet; ut M. Calidius, qui censebat,
ut Pompeius in suas prouincias proficisceretur, nequ⟨a⟩e esset

---

De ciuili bello. Incipit Liber Non[3]. *D* INCIPIT liber NONVS *E* Incip. lib. VIIII belli civilis *U* Incip̄ lib̄ Non[3]. B. civit *F* INCIPIT LIBER PRIMVS BELLI CIVILIS ·: FELICITER: *T* Incip̄ lib̄ pm[9]. Civilis belli *V*

1, 1—33, 6 tri- *def L* ‖ 1 *** *Glandorp* | a fabio *post* cęsaris *E, del Vossius* ‖ 5 infinite *Hotman* (INFINITAE), incitati ui *Giesing* : in ciuitate ‖ 6 q: *r* ‖ 6—7 aut fortit̄ *om* F^1 ‖ 6 au U^1 aut *l* *T′* ac ***D′*** U^2 ‖ 9 auctoritati *β* -tē (-tem *D*) ***D′*** ‖ 11 recepturū *T′* ‖ 12 rei p. *β* eripe ***D′***

2, 2 aberat *Vettori* ‖ 3 ut *β*, *om* ***D′*** ‖ 5 dilectus *β* del- ***D′*** | habiti et ***D′*** *T′* habiti (ab- *U′*) *L′* ‖ 7 ut *β* at ***D′***

armorum causa; timere Caesarem, ereptis ab eo duabus legio-
nibus, ne ad eius periculum reseruare et retinere eas ad urbem 10
Pompeius uideretur; ut M. Rufus, qui sententiam Calidi pau-
4 cis fere mutatis rebus sequebatur. hi omnes conuicio L. Len-
5 tuli consulis correpti exagitabantur. Lentulus sententiam
Calidi pronuntiaturum se omnino negauit, Marcellus perterri-
6 tus conuiciis a sua sententia discessit. sic uocibus consulis, 15
terrore pr⟨a⟩esentis exercitus, minis amicorum Pompei pleri-
que conpulsi inuiti et coacti Scipionis sententiam secuntur:
uti ante certam diem Caesar exercitum dimittat; si non faciat,
7 eum aduersus rem p(ublicam) facturum uideri. intercedit
M. Antonius, Q. Cassius, tr(ibuni) pl(ebis). refertur confestim 20
8 de intercessione tribunorum. dicuntur sententiae graues; ut
quisque acerbissime crudelissimeque dixit, ita quam maxime
ab inimicis Caesaris conlaudatur.

1 **3.** Misso ad uesperum senatu omnes, qui sunt eius ordi-
nis, a Pompeio euocantur. laudat p⟨r⟩omp*to*s atque in poste-
2 rum confirmat, se⟨g⟩niores castigat atque incitat. multi
undique ex ueteribus Pompei exercitibus spe pr⟨a⟩emiorum
atque ordinum euocantur, multi ex duabus leg(ionibus), quae 5
3 sunt traditae a Caesare, arcessuntur. conpletur urbs et [ius]
4 comitium tr(ibunis) [pl.], centurio(nibus), euocat(is). omnes
amici consulum, necessarii Pompei atque eorum, qui ueteres
5 inimicitias cum Caesare gerebant, in senatum coguntur; quo-
rum uocibus et concursu terrentur infirmiores, dubii con- 10
firmantur, plerisque uero libere decernendi potestas eripitur.
6 pollicetur L. Piso censor sese iturum ad Caesarem, item
L. Roscius praetor, qui de his rebus eum doceant; sex dies
7 ad eam rem conficiendam spatii postulant. dicuntur etiam

---

9 ereptis *Nipperdey* : correptis ‖ 11 ut β at *D′* | qui β, *om D′* ‖ 12 rebus] uerbis *r* | conuicio *DlT′* conuit- *EU′* ‖ 14 calidi *D′U′* -dii *lT′* ‖ 15 conuiciis *D′lF* conuit- *UT′* ‖ 16 pleriq. β a plerisque *D′* ‖ 17 conpulsi *DlT′* cōp- *EU′* | inuiti *lT′* inulti *U′* multi *D′* | secuntur *DT* sequunt^{2} *EL′V* ‖ 19 remp. *D′T′* rei p. *L′* ‖ 22 crudelissime β, *om D′*

3, 2 promptos *Pantagato* : pompeius ‖ 3 segniores *r* : seniores ‖ 6 arcess(-ers U^1 *T*)unt^{2} *lUT′* a^{r}ces^{s}aiunt^{2} *F* arcescuntur *D* accersiunt^{2} *E* | conpletur *D* compl- *Eβ* | et] ad *l* | ius *del Hoffmann* ‖ 7 comitium *lU*, *F corr* cōittū *T* committū *D* comitum *EFprV* | tribunis, centurionibus, euocatis *Oudendorp* : tr. (*U′T′* trōs [tribunos *E*] *D′l*, *U corr*) pl. (ple*u*is *E*) centurio euocat.

ab nonnullis sententiae, ut legati ad Caesarem mittantur, qui 15
uoluntatem senatus ei proponant.

1 **4.** Omnibus his resistitur omnibusque oratio cons(ulis), Scipionis, Catonis opponitur. Catonem ueteres inimicitiae
2 Caesaris incitant et dolor repulsae. Lentulus aeris alieni magnitudine et spe exercitus ac prouinciarum et regum appellandorum largitionibus mouetur seque alterum fore Syl- 5
lam inter suos gloriatur, ad quem summa imperii redeat.
3 Scipionem eadem spes prouinciae atque exercituum impellit, quos se pro necessitudine partiturum cum Pompeio arbitratur, simul iudiciorum metus, adulatio atque ostentatio sui et potentium, qui in re p(ublica) iudicisque tum plurimum polle- 10
4 bant. ipse Pompeius ab inimicis Caesaris incitatus et quod neminem dignitate secum exaequari uolebat, totum se ab eius amicitia auerterat et cum communibus inimicis in gratiam redierat, quorum ipse maximam partem illo adfinitatis tem-
5 pore iniunxerat Caesari; simul infamia duarum legionum per- 15
motus, quas ab itinere Asiae Syriaeque ad suam potentiam dominatumque conuerterat, rem ad arma deduci studebat.

1 **5.** His de causis aguntur omnia raptim atque turbate. nec docendi Caesaris propinquis eius spatium datur nec tr(ibunis) pl(ebis) sui periculi deprecandi neque etiam extremi iuris intercessione retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur,
2 sed de sua salute septumo die cogitare coguntur, quod illi 5
turbulentissimi superioribus temporibus tr(ibuni) pl(ebis) ⟨post⟩ octo denique menses uariarum actionum respicere ac timere
3 consuerant. decurritur ad illud extremum atque ultimum s(enatus) c(onsultum), quo nisi p⟨a⟩ene in ipso urbis incendio atque in desperatione omnium salutis ⟨re⟩latorum audacia num- 10
quam ante discessum est: dent operam consules, pr(aetores), tr(ibuni) pl(ebis), quique ⟨pro⟩ cons(ulibus) sunt ad urbem,

---

4, 1 oratio] *spatium 11 litterarum T* ‖ 2 opponit² β apponitur *D′* ‖ 5 sillā *U′* ‖ 6 summa β summit (sumit *E*) *D′* ‖ 10 iudicis *T′* -ciis *D′ L′* ‖ 15 caesari *L′* caesar *ET′* caesa *D* ‖ 16 syrię *ElT′* siriae *DU′* | que β, *om D′*

5, 1 raptī *EV* ruptim *DL′T* ‖ 4 sylla *lT* silla *D′U′V* ‖ 5 septumo *D* septimo *lFT′* VII· *EU* ‖ 6 ⟨post⟩ *Dinter* ‖ 7 octo β octauo *V corr* orto *D′* | menses uariarū β mense suarum *D′* ‖ 8 c̄suerant *l* consuerat *D′UT′* c̄sueuerat *F* ‖ 10 relatorum *Giesing* : latorum ‖ 12 ⟨pro⟩ *Pantagato* | sunt *om T′*

4 nequid res p(ublica) detrimenti capiat. haec s(enatus) c(on-
sulto) perscribuntur a. d. VII. id. Ian. itaque V primis die-
bus, quibus haberi senatus potuit, qua ex die consulatum 15
iniit Lentulus, biduo excepto comitiali et de imperio Caesaris
et de amplissimis uiris, tr(ibunis) pl(ebis), grauissime acerbis-
5 simeque decernitur. profugiunt statim ex urbe tr(ibuni) pl(e-
bis) seseque ad Caesarem conferunt. is eo tempore erat Ra-
uennae expectabatque suis leuissimis postulatis responsa, si- 20
qua hominum aequitate res ad otium deduci posset.

1 **6.** Proximis diebus habetur extra urbem senatus. Pom-
peius eadem illa, quae per Scipionem ostenderat, agit; senatus
uirtutem constantiamque conlaudat; copias suas exponit: le-
2 giones habere sese paratas X; praeterea cognitum compertumque sibi alieno esse animo in Caesarem milites neque *i*s 5
posse persuaderi, uti eum defendant aut sequantur saltem.
3 de reliquis rebus ad senatum refertur: tota Italia dilectus
habea⟨n⟩tur; Faustus Sylla propere in Maur*e*taniam mitt*a*tur;
pecunia uti ex aerario Pompeio detur; refertur etiam de rege
4 Iuba, ut socius sit atque amicus. Marcellus *co*(n)*s*(ul) pas- 10
surum in praesentia negat; de Fausto impedit Philippus,
5 tr(ibunus) pl(ebis). de reliquis rebus s(enatus) c(onsulta)
perscribuntur. prouinciae priuatis decernuntur, duae consu-
lares, reliquae praetoriae. Scipioni obuenit Syria, L. Domitio
Gallia. Philippus et Cotta priuato consilio praetereuntur, 15
neque eorum sortes deiciuntur. in reliquas prouincias prae-
6 tores mittuntur. neque expectant, quod superioribus annis
acciderat, ut de eorum imperio ad populum feratur, paluda-
7 tique uotis nuncupatis exeunt. coss(ules), quod ante id tem-
pus accidit numquam, ex urbe proficiscuntur, lictoresque ha- 20
bent in urbe *et* Capitolio priuati contra omnia uetustatis ex-
8 empla. tota Italia dilectus habentur, arma imperantur, pecu-

---

14 Itaq. *β* ique *D* iísq; *E* ‖ 20 lenissimis *Beroaldo*

6, 1 Pompeius—2 senatus *om* ***D′*** ‖ 5 iis ***D′*** his *L′* hiis *T′* ‖ 6 saltem. *UT* ut statĩ saltĩ *V* a. statĩ *U uar* statĩ *F* Statꝫ saltē (*hoc del m. 2*) *l*, *om* ***D′*** ‖ 7 tota—9 refertur *om* ***D′*** ‖ 8 habeant[2] *r* : habeatur | Sylla *lU* silla *F* illa *T′* | mauritaniam *β* | mi*tta*tur *l* mittitur *U′ T′* ‖ 10 consul *Madvig* : non *D* n̄ *Eβ* ‖ 13 p̄scribuntur *U′* ‖ 14 syria *ElT′* siria *DU′* ‖ 19 uotis (uatis *l*) *β* uo ***D′*** uotis ⟨non⟩ *Glandorp* ‖ 21 et *Manuzio* : ex | priuati ***D′*** -tim *β* ‖ 22 dilectus ***D′*** *T′* del- *L′*

niae a municipiis exiguntur, e fanis tolluntur, omnia diuina humanaque iura permiscentur.

1 **7.** Quibus rebus cognitis Caesar apud milites contionatur. omnium temporum iniurias inimicorum in se commemorat; a quibus deductum ac deprauatum Pompeium queritur inuidia atque obtrectatione laudis suae, cuius ipse honori et
2 dignitati semper fauerit adiutorque fuerit. nouum in re p(u- 5
blica) introductum exemplum queritur, ut tribunicia intercessio armis *u*otaretur atque opprimeretur, quae superioribus
3 annis armis esset restituta. Syllam nudata omnibus rebus tribunicia potestate tamen intercessionem liberam reliquisse;
4 Pompeium, qui amissa restituisse uideatur *b*ona, etiam, 10
5 quae ante habuerint, ademisse. quotienscumque sit decretum, da*r*ent operam magistratus, nequid res p(ublica) detrimenti caperet, qua uoce et quo s(enatus) c(onsulto) p(opulus) R(omanus) ad arma sit uocatus, factum in perniciosis legibus, in ui tribunicia, in secessione populi, templis locisque editio- 15
6 ribus occupatis; atque haec superioris aetatis exempla expiata Saturnini atque Gracchorum casibus docet. quarum rerum illo tempore nihil factum, ne cogitatum quidem: nulla lex promulgata, non cum populo agi coeptum, nulla secessio
7 facta. hortatur, cuius imperatoris ductu VIIII annis rem 20
p(ublicam) felicissime gesserint plurimaque pr*o*elia secunda fecerint, omnem Galliam Germaniamque pacauerint, ut eius
8 existimationem dignitatemque ab inimicis defendant. conclamant legionis XIII, quae aderat, milites (hanc enim initio tumultus euocauerat, reliquae nondum conuenerant) sese pa- 25
ratos esse imperatoris sui tribunorumque pl(ebis) iniurias defendere.

1 **8.** Cognita militum uoluntate Ariminum cum ea legione

---

23 e *U' T'* & *D'l*

7, 3 deprauatū *E U' V* depriuatum *DlT* ‖ 7 uetaretur *Madvig*: notaretur ‖ 8 armis *om E* | nudata *β* -tum *D* priuatū *E* ‖ 9 tribunitia (-nica *V*) potestate tam̃ *β* tribuniciam (-tiā *E*) tamen potestatem *D'* | intercessionem *β* -ne *D'* | liberā (-ra *V*) *Eβ* -rum *D* ‖ 10 bona *Vettori*: dona ‖ 11 habuerint *β* abuerit *D* habuerat *E* ‖ 14 pnic(t *T*)iosis *β* pernitionis *D'* ‖ 17 saturnini *β* saturini *D* saturni *E* ‖ 18 ne *lT* nec *D'U'V* ‖ 18 nulla *om V* ‖ 21 praelia *DF* p̄lia *ElUT'* ‖ 24 legiones *DTpr*

proficiscitur ibique tr(ibunos) pl(ebis), qui ad eum confuge-
rant, conuenit; reliquas legiones ex hibernis euocat et sub-
2 sequi iubet. eo L. Caesar adulescens uenit, cuius pater Cae-
saris erat legatus. is reliquo sermone confecto, cuius rei 5
causa uenerat, habere se a Pompeio ad eum priuati[m] of-
3 ficii mandata demonstrat: uelle Pompeium se Caesari purga-
tum, ne ea, quae rei p(ublicae) causa egerit, in suam contu-
meliam uertat. semper se rei p(ublicae) commoda priuatis
necessitudinibus habuisse potiora. Caesarem quoque pro sua 10
dignitate debere et studium et iracundiam suam rei p(ublicae)
dimittere neque adeo grauiter irasci inimicis, ut, cum illis
4 nocere se speret, rei p(ublicae) noceat. pauca eiusdem generis
addit cum excusatione Pompei coniuncta. eadem fere atque
eisdem rebus praetor Roscius agit cum Caesare sibique Pom- 15
peium commemorasse demonstrat.

1 **9.** Quae res etsi nihil ad leuandas iniurias pertinere
uidebantur, tamen idoneos nactus homines, per quos ea, quae
uellet, ad eum perferrentur, petit ab utroque, quoniam Pom-
pei mandata ad se detulerint, ne grauentur sua quoque ad
eum postulata deferre, si paruo labore magnas controuersias 5
2 tollere atque omnem Italiam metu liberare possint. sibi sem-
per primam fuisse dignitatem uitaque potiorem. doluisse se,
quod p(opuli) Ro(mani) benefici*um* sibi per contumeliam ab
inimicis extorqueretur ereptoque semenstri imperio in urbem
retraheretur, cuius absentis rationem haberi proximis comitiis 10
3 populus iussisset. tamen hanc iacturam honoris sui rei p(u-
blicae) causa aequo animo tulisse; cum litteras ad senatum
miserit, ut omnes ab exercitibus discederent, ne id quidem
4 impetrauisse. tota Italia dilectus haber*i*, retineri leg(iones)
II, quae ab se simulatione Parthici belli sint abductae, ciui- 15
tatem esse in armis. quonam haec omnia nisi ad suam per-
5 niciem pertinere? sed tamen ad omnia se descendere para-

8, 2 confugerant β -runt *D'* ‖ 4 adulescens *D* adol- *E*β ‖ 6 priuati *Beroaldo* : priuatĩ *EL' T* -tum *D V* ‖ 12 ut *T* ne *l*, *om D' U' V* ‖ 15 rebus] uerbis *Clarke* | que β, *om D'*

9, 3 pompei *L' T* pompeii *D' V* ‖ 7 dignitatem β -ate *D'* ‖ 8 populi Romani beneficium *Aldo* : p beneficio | p c̄tumeliam *U' T'* contumelia *l D* contumelias *E* ‖ 14 impetrauisse *l* : im(ĩ- *V*)petrauisset | ha(a- *D*)bere *D'* haberi β ‖ 15 parthici *E L'* partici *D T'*

tum atque omnia pati rei p(ublicae) causa. proficiscatur Pompeius in suas prouincias, ipsi exercitus dimittant, discedant in Italia omnes ab armis, metus e ciuitate tollatur, libera 20 comitia atque omnis res p(ublica) senatui populoque R(omano) 6 permittatur. haec quo facilius certisque conditionibus fiant et iure iurando sanciantur, aut ipse propius accedat aut se patiatur accedere; fore, uti per conloquia omnes controuersiae conponantur. 25

1 **10.** Acceptis mandatis Roscius cum Caesare Capuam peruenit ibique consules Pompeiumque inuenit; postulata 2 Caesaris renuntiat. illi deliberata ⟨re⟩ respondent scriptaque ad eum mandata per eos⟨dem⟩ remittunt, quorum haec erat 3 summa: Caesar in Galliam reuerteretur, Arimino excederet, 5 exercitus dimitteret; quae si fecisset, Pompeium in Hispanias 4 iturum. interea, quoad fides esset data Caesarem facturum, quae polliceretur, non intermissuros consules Pompeiumque dilectus.

1 **11.** Erat iniqua conditio postulare, ut Caesar Arimino excederet atque in prouinciam reuerteretur, ipsum et prouincias et legiones alienas tenere; exercitum Caesaris uelle di- 2 mitti, dilectus habere; pollicer*ei* se in prouinciam iturum neque, ante quem diem iturus sit, definire, ut, si peracto con- 5 s(ulatu) Caesaris *n*on[s] profectus esset, nulla tamen mendaci 3 religione obstrictus uideretur; tempus uero conloquio non dare neque accessurum polliceri magnam pacis desperationem 4 adferebat. itaque ab Arimino M. Antonium cum cohortibus v Arretium mittit; ipse Arimini cum duabus [legionibus] 10 subsistit ibique dilectum habere instituit; Pisaurum, Fanum, Anconam singulis cohortibus occupat.

---

20 in (*om V*) italia omnes *D′ l T′* o͞es (o͞mis *F*) in italia *U′* | e *U′ T′* a *l D′* ‖ 22 conditionibus *E U′ T′* c̄dicionib; *l* condictionibus *D* ‖ 23 sanciantur *L′* sanciatur *D* sanctiat^{2} (iat^{2} *in ras V*) *E T′* ‖ 25 conponantur *D* c͞op- *Eβ*

10, 2 ibique] que *om U′* ‖ 3 ⟨re⟩ *Gruter* | eosdem *Hotman* : eos *D′ L′ V*, *om T* ‖ 7 cę(ce- *L′ V*)sarē *β* cum caesarem *D′*

11, 1 Erat *om D′* | conditio *U′ T′* c̄dicio *l* condictione *D* conditione *E* ‖ 3 alienas] absentem *Paul* ‖ 4 pollicere *D* -ri *Eβ* ‖ 5 pacto *Hoffmann* | c͞os cęsar *is pompeius* *l* c͞os cae(cę- *T*)saris *U T* cęsaris *F* c̄s cęsari^{s} *V* cae(cę- *E*)saris *D′* ‖ 6 non *Nipperdey* : cons̃ (consulatu *E*) *D′* co͞ns *L′ T* c̄s̄ (*in ras.*) *V*, *del l^{2}* | ꝑfectus *E l* pref- *D U′ T′* | mendaci *D′* -ac(t- *T′*)ii *β* ‖ 10 legionibus *del Davies* ‖ 11 sub(c̄ *V*)sistit *β* substitit *D′*

1 **12.** Interea certior factus *E*iguium Thermum pr(aetorem) cohortibus v tenere, oppidum munire, omniumque esse *E*iguinorum optimam erga se uoluntatem, Curionem cum tribus cohortibus, quas Pisauri et Arimin*i* habebat, mittit. 2 cuius aduentu cognito diffisus municipii uoluntati Thermus 5 cohortes ex urbe reducit et profugit. milites in itinere ab 3 eo discedunt ac domum reuertuntur. Curio summa omnium uoluntate *E*iguium recipit. quibus rebus cognitis confisus municipiorum uoluntatibus Caesar cohortes leg(ionis) XIII ex pr⟨a⟩esidiis deducit Auximumque proficiscitur; quod oppidum 10 Attius cohortibus introductis tenebat dilectumque toto Piceno circummissis senatoribus habebat.

1 **13.** Aduentu Caesaris cognito decuriones Auximi ad Attium Varum frequentes conueniunt; docent sui iudicii rem non esse; neque se neque reliquos municipes pati posse C. Caesarem imperatorem, bene de re p(ublica) meritum, tantis rebus gestis oppido moenibusque prohiberi: proinde habeat 5 2 rationem posteritatis et periculi sui. quorum oratione permotus Varus praesidium, quod introduxerat, ex oppido educit 3 ac profugit. hunc ex primo ordine pauci Caesaris consecuti 4 milites consistere coegerunt. commisso proelio deseritur a suis Varus; nonnulla pars militum domum discedit; reliqui 10 ad Caesarem perueniunt, atque una cum [i]is deprensus L. Pupius, primi pili centurio, adducitur, qui hunc eundem or- 5 dinem in exercitu Cn. Pompei antea duxerat. [at] Caesar milites Attianos conlaudat, Pupium dimittit, Auximatibus agit gratias seque eorum facti memorem fore pollicetur. 15

1 **14.** Quibus rebus Romam nuntiatis tantus repente terror inuasit, ut cum Lentulus consul ad aperiendum aerarium uenisset ad pecuniamque Pompeio ex s(enatus) c(onsulto) pro-

---

12, 1 Eiguium *scripsi* : itiguium ***D'*** tiguium *β* | thermū *β* termum ***D'*** ‖ 3 Eiguinorum : tiguinorum ‖ 4 arimini l^2 : a(ha- *D*)ri(ᵃri *V*)-mino ‖ 5 uoluntati *l* uoluntatis *D U' T'*, *om E* ‖ 6 in itinere *om E* | in *β*, *om D* ‖ 8 tiguiū *l* tiguū *U'* tiguin *T'* igium ***D'*** ‖ 10 deduci *U'* ‖ 11 actius *T'*

13, 11 iis *D U T* his *ElFV* | deprensus ***D'*** *U T* depēnsus *l* deprehensus *F V* | ·L· ***D'*** S̄L̄ *β*, *tum 7 litterarum spatium V* ‖ 13 exercitu *β* -citū ***D'*** | at *del Jurin* ‖ 14 conlaudat *D U' T* coll- *El V* | auximatibus ***D'*** *l* -mabus *U' T'*

14, 3 pompeio ***D'*** *T'* l^2 -pei l^1 -peii *U'*

ferendam, protinus aperto sanctiore aerario ex urbe profuge-
ret. Caesar enim aduentare iam iamque et adesse eius equi- 5
2 tes falso nuntiabantur. hunc Marcellus collega et plerique
3 magistratus consecuti sunt. Cn. Pompeius pridie eius diei
ex urbe profectus iter ad legiones habebat, quas a Caesare
4 acceptas in Apulia hibernorum causa disposuerat. dilectus
circa urbem intermittuntur; nihil citra Capuam tutum esse 10
[omnibus] uidetur. Capuae primum *se*se confirmant et colli-
gunt dilectumque colonorum, qui lege Iulia Capuam deducti
erant, habere instituunt; gladiatoresque, quos ibi Caesar in
ludo habebat, ad forum productos Lentulus libertatis <spe>
5 confirmat atque [h]is equos attribuit et se sequi iussit; quos 15
postea monitus ab suis, quod ea res omnium iudicio repre-
hendebatur, circum familiares conuentus Campaniae custodiae
causa distribuit.

1 **15.** Auximo Caesar progressus omnem agrum Picenum
percurrit. cunctae earum regionum praefecturae libentissimis
animis eum recipiunt exercitumque eius omnibus rebus iuuant.
2 etiam Cingulo, quod oppidum Labienus constituerat suaque
pecunia exaedificauerat, ad eum legati ueniunt, quaeque im- 5
3 perauerit, se cupidissime facturos pollicentur. milites impe-
rat; mittunt. interea leg(io) XII Caesarem consequitur. cum
his duabus Asculum Picenum proficiscitur. id oppidum Len-
tulus Spinther X cohortibus tenebat; qui Caesaris aduentu
cognito profugit ex oppido cohortesque secum abducere co- 10
4 natus magna parte militum deseritur. relictus in itinere cum
paucis incidit in *V*ibullium Rufum missum a Pompeio in
agrum Picenum confirmandorum hominum causa. a quo
factus Vibullius certior, quae res in Piceno gererentur, mili-
5 tes ab eo accipit, ipsum dimittit. item ex finitimis regio- 15
nibus, quas potest, contrahit cohortes ex dilectibus Pompeia-

---

6 nuntiabantur ***D'lT'*** n̄ciabant[2] *U* nunciabat[2] *F* nuntiabat[2] *V p. ras* || 10 circa *Nipperdey* : contra ***D̄'U'TV***[2] ∈ *V*[1] Intra *l* || 11 omnibus ***β***, *om* ***D'*** | sese *r* : esse (primū ẽẽ p̊mū *E*) || 14 libertatis ***D'FT'*** -tati *lU* | <spe> *Herzog* || 15 atque ***β***, *om* ***D'*** | is : his || 17 familias *Rubens*

15, 1 Auximo ***D'l***[2] Max- ***β*** | progressus ***D'*** ꝑgressu ***β*** || 3 rebus ***β***, *om* ***D'*** || 10 adducere *T'* || 11 <a> magna *r* || 12 Vibullium *Aldo* : bibullium ***D'lT'*** b(*ex* r? *F*)ubilliū *U'* || 14 uibullius ***D'*** bibullius ***β***

nis; in his Camerino fugiente⟨m⟩ *Lu*cil*i*um Hirrum cum sex
cohortibus, quas ibi in praesidio habuerat, excipit; quibus
6 coactis XIII efficit. cum his ad Domitium A[c]henobarbum
Corfinium magnis itineribus peruenit Caesaremque adesse 20
7 cum leg(ionibus) duabus nuntiat. Domitius per se circiter
XX cohortes Alba, ex Marsis et P⟨a⟩elignis, finitumis ab re-
gionibus coegerat.

1 **16.** Recepto Firmo expulsoque Lentulo Caesar conquiri
milites, qui ab eo discesserant, dilectumque institui iubet;
ipse unum diem ibi rei frumentariae causa moratus Corfinium
2 contendit. eo cum uenisset, cohortes V praemissae a Domitio
ex oppido pontem fluminis interrumpebant, qui erat ab op- 5
3 pido mil(ia) pass(uum) circiter III. ibi cum antecursoribus
Caesaris pr*o*elio commisso celeriter Domitiani a ponte repulsi
4 se in oppidum receperunt. Caesar legionibus traductis ad
oppidum constitit iuxtaque murum castra posuit.

1 **17.** Re cognita Domitius ad Pompeium in Apuliam
peritos regionum magno proposito praemio cum litteris mit-
tit, qui petant atque orent, ut sibi subueniat; Caesarem du-
obus exercitibus et locorum angustiis facile intercludi posse
2 frumentoque prohiberi. quod nisi fecerit, se cohortesque 5
amplius XXX magnumque numerum senatorum atque equi-
3 t(um) R(omanorum) in periculum esse uenturum. interim
suos cohortatus tormenta in muris disponit certasque cuique
4 partes ad custodiam urbis attribuit; militibus in contione
agros ex suis possessionibus pollicetur, quadr[ag]in[t]a in 10
singulos iugera, et pro rata parte centurionibus euocatisque.

1 **18.** Interim Caesari nuntiatur Sulmonenses, quod oppi-
dum a Corfinio VII milium interuallo abest, cupere ea facere,
quae uellet, sed a Q. Lucretio senatore et Attio P⟨a⟩eligno
prohiberi, qui id oppidum VII cohortium praesidio tenebant.

---

17 fugientem *cod. Dresd. 122* : fugiente | Lucilium *Glandorp* : ulcillem *D′* ucillum (uallū *l*) *β* | hirrū *V* hyrrū *T* hyrrūn *l* hyrrun U'_{b} hirum *D′* | sex] V *Chacon* ‖ 19 Ahenobarbum : achenobarbū (-bartā *l*) ‖ 20 corfiniū *D′* co|orfiniū *l* cohorthiniū *U′* cohortinium *T′* ‖ 22 finitumis *T* -timis *D′L′V* ‖ 23 coegerat *β* -er[2] *D* -runt *E*

16, 1 Firmo] a. oppido *U′ marg* ‖ 7 praelio *DF* p̄- *ElUT′* ‖ 8 traductis *D′* transd- *β*

17, 10 quadrina *Buecheler* : XL ‖ 11 pro *l* ꝑ *U′T′* p *D′*

18, 3 a *β* ea *D′*

2 mittit eo M. Antonium cum leg(ionis) *XIII* cohortibus v. 5
Sulmonenses simul atque signa nostra uiderunt, portas ape-
ruerunt uniuersique, et oppidani et milites, obuiam gratu-
3 lantes Antonio exierunt. Lucretius et Attius de muro se
deiecerunt. Attius ad Antonium deductus petit, ut ad Cae-
sarem mitteretur. Antonius cum cohortibus et Attio eodem 10
4 die, quo profectus erat, reuertitur. Caesar eas cohortes cum
exercitu suo coniunxit Attiumque incolumem dimisit. Caesar
primis diebus castra magnis operibus munire et ex finitumis
municipiis frumentum conportare reliquasque copias expectare
5 instituit. eo triduo legio VIII ad eum uenit cohortesque ex 15
nouis Galliae dilectibus XXII equitesque ab rege Norico cir-
citer CCC. quorum aduentu altera castra ad alteram oppidi
6 partem ponit; his castris Curionem praefecit. reliquis diebus
oppidum uallo castellisque circum uenire instituit. cuius
operis maxima parte effecta eodem fere tempore missi ad 20
Pompeium reuertuntur.

1 **19.** Litteris perlectis Domitius dissimulans in consilio
pronuntiat Pompeium celeriter subsidio uenturum hortatur-
que eos, ne animo deficiant, quaeque usui ad defendendum
2 oppidum sint, parent. ipse arcano cum paucis familiaribus
3 suis conloquitur consiliumque fugae capere constituit. cum 5
uoltus Domitii cum oratione non consentiret atque omnia
trepidantius timidiusque ageret, quam superioribus diebus
consuesset, multumque cum suis consiliandi causa secreto
praeter consuetudinem conloqueretur, concilia conuentusque
hominum fugeret, res diutius tegi dissimularique non potuit. 10
4 Pompeius enim rescripserat sese rem in summum periculum
deducturum non esse, neque suo consilio aut uoluntate Do-
mitium se in oppidum Corfinium contulisse: proinde, siqua
5 fuisset facultas, ad se cum omnibus copiis ueniret. id ne fieri
posset, obsidione atque oppidi circummunitione fiebat. 15

---

5 legionis XIII *Vossius* : leḡ (legione *U'*) VIII *DL' T* legionib .VIII. *EV* ‖ 7 et milites *β* milites *D*, *om E* ‖ 12 incolumen *DU* incolumē *ElF* incolom̅ (-mē *V*) *T'* ‖ 13 primis *D'lUT'* a. trib; primis *F*, U^{2} *mg* | finitumis *DT* -timis *EL'V* ‖ 14 conportare *DF* cōp- *ElUT'* ‖ 16 dilectibus (-tis *V*) *β* del- *D'*

19, 6 uolt (u above o); *l*·uolt *U'* uultus *D' T'* uolt^{as} (ū above) *F*

1 **20.** Diuulgato Domiti consilio milites, qui erant Corfini, primo uesperi secessionem faciunt atque ita inter se per tribun*os* militum centurionesque atque honestissimos sui ge-
2 neris conlocuntur: obsideri se a Caesare; opera munitionesque prope esse perfectas; ducem suum Domitium, cuius spe 5
atque fiducia permanserint, proiectis omnibus fugae consilium
3 capere; debere se suae salutis rationem habere. ab his primo Marsi dissentire incipiunt eamque oppidi partem, quae munitissima uideretur, occupant, tantaque inter eos dissensio exsistit, ut manum conserere atque armis dimicare conentur; 10
4 post paulo tamen internuntiis ultro citroque missis, quae
5 ignorabant, de L. Domiti fuga cognoscunt. itaque omnes uno consilio Domitium productum in publicum circum sistunt et custodiunt legatosque ex suo numero ad Caesarem mittunt: sese paratos esse portas aperire, quaeque imperauerit, facere 15
et L. Domitium uiuum in eius potestatem tradere.

1 **21.** Quibus rebus cognitis Caesar, etsi magni interesse arbitrabatur quam primum oppido potiri cohortesque ad se in castra traducere, nequa aut largitionibus aut animi confirmatione aut falsis nuntiis commutatio fieret uoluntatis, quod saepe in bello paruis momentis magni casus intercederent, 5
2 tamen ueritus, ne militum introitu et nocturni temporis licentia oppidum diriperetur, eos, qui uenerant, conlaudat atque in oppidum dimittit, portas murosque adseruari iubet.
3 ipse ⟨in⟩ [h]is operibus, quae facere instituerat, milites disponit, non certis spatiis intermissis, ut erat superiorum die- 10
rum consuetudo, sed perpetuis uigiliis stationibusque, ut
4 contingant inter se atque omnem munitionem expleant; tr(ibunos) mil(itum) et praefectos circum mittit atque hortatur, non solum ab eruptionibus caueant, sed etiam singulorum
5 hominum occultos exitus adseruent. neque ⟨u⟩e⟨r⟩o tam re- 15
misso ac languido animo quisquam omnium fuit, qui ea nocte

20, 1 domiti *D* -tii *Eβ* ‖ 2 primo *V* prima *D' L' T* ‖ 3 tri(bunos) *Beroaldo* : tribunum ‖ 4 conlocunt^{2} *T* c̄loqunt^{2} *F* conloquuntur *D* coll- *ElUV* ‖ 10 exsistit *D* existit *Eβ* ‖ 12 domiti *DlU* -tii *EFT'* | Itaque *β* atq. *D'* ‖ 16 .L. *β*, *om* *D'* | in eius potestatem] ei' potestati *T'*

21, 7 con(co^{n}- *U* c̄- *FT*)laudat *DU'T* coll- *ElV* ‖ 9 ⟨in⟩ *cod. Hauniensis* | is : his ‖ 12 atque *lT* aeque *DU'V* eęq; *E* ‖ 15 adseruent *DTU^{2}mg* ass- *ElV* obs- *U'* | uero *Faerno* : eo

6 conquieuerit. tanta erat summa⟨e⟩ rerum expectatio, ut alius in aliam partem mente atque animo traheretur, quid ipsis Corfiniensibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis accideret, qui quosque euentus exciperent. 20

1 **22.** Quarta uigilia circiter Lentulus Spinther de muro cum uigiliis custodibusque nostris conloquitur: uelle, si sibi 2 fiat potestas, Caesarem conuenire. facta potestate ex oppido mittitur, neque ab eo prius Domitiani milites discedunt, 3 quam in conspectum Caesaris deducatur. cum eo de salute 5 sua ⟨agit⟩: orat atque obsecrat, ut sibi parcat, ueteremque amicitiam commemorat Caesarisque in se beneficia exponit, 4 quae erant maxima: quod per eum in collegium pontificum uenerat, quod prouinciam Hispaniam ex praetura habuerat, 5 quod in petitione consulatus erat subleuatus. cuius oratio- 10 nem Caesar interpellat: se non maleficii causa ex prouincia egressum, sed uti se a contumeliis inimicorum defenderet, ut tr(ibunos) pl(ebis) in ea re ex ciuitate expulsos in suam dignitatem restitueret, ut se et populum R(omanum) factione 6 paucorum oppressum in libertatem uindicaret. cuius oratione 15 confirmatus Lentulus, ut in oppidum reuerti liceat, petit: quod de sua salute inpetrauerit, fore etiam reliquis ad suam spem solacio; adeo esse perterritos nonnullos, ut suae uitae durius consulere cogantur. facta potestate discedit.

1 **23.** Caesar, ub*e*i luxit, omnes senatores senatorumque liberos, tr(ibunos) mil(itum) equitesque Romanos ad se pro- 2 duci iubet. erant quinqu*e* ⟨senatorii⟩ ordin*i*s, L. Domitius, P. Lentulus Spinther, L. Caecilius [Spinther] Rufus, Sext. Quintilius Varus quaestor, L. Rubrius; praeterea filius Do- 5 miti aliique complures adulescentes et magnus numerus equi-

---

17 summae *Lips* : summa ‖ 18 traheretur *β* quisquā traheretur *D'*
22, 2 conloquitur *D U' T* colloquit*ꝰ* *E l V* ‖ 4 prius *β*, *om* *D'* ‖ 5 conspectū *D l U V* conspctū *F* conspectu *E T* ‖ 6 ⟨agit⟩ *Bentley* ‖ 8 colleiū *U'* ‖ 9 prae(p̄ *l*)tura *β* p̃ftura *D* p̄fectura *E* ‖ 10 orationē *β* -ne *D'* ‖ 13 in ea (sua *l*[2]) re] nefarie *Kindscher* ‖ 14 pactione(-ē *U*) *U'* ‖ 17 inpetrauerit *D T* imp- *E L' V* ‖ 18 solacio *F* -tio *D' l U T'* ‖ 19 cogantur] conentur *Gruter*
23, 1 ubei *scripsi* : ubi | luxit] illuxit *l* ‖ 3 quinque senatorii ordinis *Davies* : quinquaginta (.L. *U'*) ordines ‖ 4 P. *om* *U'* | Spinther *del* *Hofmann* ‖ 5 domiti *T* -tii *D' L' V* ‖ 6 com(cō- *E U T'*)plu(-plṭi *T*)-res *D' U' T'* c̄p- *l* | adulescentes *D F* adol- *E l U T'*

t(um) R(omanorum) et decurionum, quos ex municipiis Do-
3 mitius euocauerat. hos omn*ei*s productos a contumeliis mili-
tum conuiciisque prohibet; pauca apud eos loquitur, quod
sibi a p*a*rte eorum gratia relata non sit pro suis in eos ma- 10
4 ximis beneficiis; dimittit omnes incolumes. HS LX, quod
aduexerat Domitius atque in publico deposuerat, adlatum ad
se ab *IIII*uiris Corfiniensibus Domitio reddit, ne continentior
in uita hominum quam in pecunia fuisse uideatur, etsi eam
pecuniam publicam esse constabat datamque a Pompeio in 15
5 stipendium. milites Domitianos sacramentum apud se dicere
iubet atque eo die castra mouet iustumque iter conficit VII
omnino dies ad Corfinium commoratus, et per fines Marruci-
norum, Frentranorum, Larinatium in Apuliam peruenit.

1 **24.** Pompeius his rebus cognitis, quae erant ad Corfi-
nium gestae, Luceria proficiscitur Canusium atque inde Brun-
2 disium. copias undique omnes ex nouis dilectibus ad se
cogi iubet; seruos, pastores armat atque [i]is equos attribuit;
3 ex his circiter CCC equites conficit. L. Manlius praetor Alba 5
cum cohortibus sex profugit, Rutilius Lupus praetor Tarra-
c[h]ina cum tribus; quae procul equitatum Caesaris conspi-
catae, cui praeerat *Vib*ius Curius, relicto praetore signa ad
4 Curium transferunt atque ad eum transeunt. item reliquis
itineribus nonnullae cohortes in agmen Caesaris, aliae in 10
equites incidunt. reducitur ad eum deprensus ex itinere [C]
5 N. Magius Cremona, praef(ectus) fabrum Cn. Pompei. quem
Caesar ad eum remittit cum mandatis: quoniam ad id tem-
pus facultas conloquendi non fuerit atque *ip*se Brundisium
sit uenturus, interesse rei p(ublicae) et communis salutis se 15

---

8 omnis *DU′* oms *ElT′* ‖ 10 a parte *Vascosan* : apte *Eβ* aperte *D* ‖ 11 incolomes *T′* | HS *Aldo* : h *D′* (*in spatio uacuo E*) *L′T*, *om V* ‖ 13 IIII *Mommsen* : iis (his *EV*) ‖ 19 frentranorum *DU′* ferrentinoꝫ *E* frentanoꝫ *lT′*

24, 3 dilectibus (-tis *F*) *β* del- *D′* ‖ 4 iis *D′l* his *U′T′* ‖ 5 his *β* iis *D′* | mālius (maniljus *l*) *β* mallius *D*, *E in ras* | p̄tor *ETF*[2] p̄(prae- *D*)ter *DL′V* | alba *D′*, *F post ras* albā *β* ‖ 6 sex *D′lFT* VI. *UV* | rutilius *EUV* rutulius *DlFT* | Tarracina : ta(t$\overset{a}{\bar{e}}$- *E*)rrachina ‖ 7 Quę *l* quae *U*[2] *mg* coortib; qꝫ *F inter u.*, *om D′U′T′* ‖ 8 Vibius : biuius ‖ 9 atq; *β* & *D′* ‖ 10 aliae *D′l*[2] aliā *U′T′* alias *l*[1] ali *U*[2] alii *F post ras* ‖ 12 Numerius *Voorbroek* : ·cn· | fabrū *β* frabrum *D′* ‖ 13 ad id *β* aditi *D′* ‖ 14 ipse *Chacon* : ad se | brundisiū *ET* brundisidium *D* ebru|ndisiū *l* ebrū desidiū *U′* brundusiū *V* ‖ 15 & *l* ut *D′U′T′* | salutis *β* sa-

cum Pompeio conloqui; neque uero idem profici longo itineris spatio, cum per alios conditiones ferantur, ac si coram de omnibus conditionibus disceptetur.

1 **25.** His datis mandatis Brundisium cum leg(ionibus) VI peruenit, ueteranis III *et* reliquis, quas ex nouo dilectu confecerat atque in itinere conpleuerat; Domitianas enim cohor-
2 tes protinus a Corfinio in Siciliam miserat. repperit cons(ules) Dyrrachium profectos cum magna parte exercitus, Pom- 5
3 peium remanere Brundisi cum cohortibus XX; neque certum inueniri poterat, obtinendine Brundisii causa ibi remansisset, quo facilius omne Hadriaticum mare ex ultimis Italiae partibus regionibusque Graeciae in potestate haberet atque ex utraque parte bellum administrare posset, an inopia nauium 10
4 ibi restitisset, ueritusque, ne ille Italiam dimittendam non existimaret, exitus administrationesque Brundisini portus inpedire
5 instituit. quorum operum haec erat ratio: qua fauces erant angustissimae portus, moles atque aggerem ab utraque parte
6 litoris iaciebat, quod [i]is locis erat uadosum mare. longius 15 progressus, cum agger altiore aqua continer*ei* non posset, rates duplices quoquo uersus p(edum) XXX e regione molis
7 conlocabat. has quaternis ancoris ex IIII angulis destinabat,
8 ne fluctibus mouerentur. his perfectis conlocatisque alias
9 deinceps pari magnitudine rates iungebat. has terra atque 20 aggere integebat, *ne* aditus atque incursus ad defendendum impediretur; a fronte atque ab utroque latere cratibus ac
10 pluteis protegebat; in quarta quaque earum turres binorum tabulatorum excitabat, quo commodius ab impetu nauium incendiisque defenderet. 25

1 **26.** Contra haec Pompeius nau*ei*s magnas onerarias,

---

lutis causa *D'* ‖ 17 conditiones *D' U' T'* c̄diciones *l* ‖ 18 conditionibus *D' U' T'* c̄dicionib; *l*

25, 2 III *β* ·IIII· *D'* | et *cod. Petauianus* : at *L'* ut *T'* cū *D'* ‖ 3 conpleuerat *Dl* cōpl- *EFT'*, U^2 *uar mg* confecerat *U* ‖ 3 Domitianas — 4 miserat *del Stoffel* ‖ 5 dyrrachiū *β* dirr- *D'* ‖ 6 brundisi *Dl* -sii *EU' T* -dusii *V* ‖ 8 hadriaticū *L' T* adriaticum *D' V* | ex ultimis *D'* extremis *β* ‖ 12 inpedire *DlT* imp- *EU' V* ‖ 15 is : iis *D'l* his *U' T'* ‖ 16 altiori *V* | contineri *D' U' T'* c̄tinere *l* ‖ 18 ancoris *DT* anch- *E L' V* | destinabat *El* dist- *DU' T'* ‖ 19 alias *β* aliis *D'* ‖ 21 ne *r* (l^2 *super* incurs;) : & re *D'*, *om β* | ditus *E*

26, 1 naues *D' U V* nauis *lFT*

quas in portu Brundisino deprehenderat, adornabat. ibi turres cum ternis tabulatis erigebat easque multis tormentis et omni genere telorum completas ad opera Caesaris appellebat, ut rates perrumperet atque opera disturbaret. sic cotidie 5 utrimque eminus fundis, sagittis reliquisque telis pugnabatur.
2 atque haec Caesar ita administrabat, ut conditiones pacis dimittendas non existimaret; ac tam etsi magnopere admirabatur Magium, quem ad Pompeium cum mandatis miserat, ad se non remitti, atque ea res saepe temptata etsi impetus 10 eius consiliaque tardabat, tamen omnibus rebus in eo per-
3 seuerandum putabat. itaque Caninium Rebilum legat(um), familiarem [necessarium] Scriboni Libonis, mittit ad eum conloqui causa; mandat, ut Libonem de concilianda pace hortetur; in primis, ut ipse cum Pompeio conloqueretur, 15
4 postulat; magnopere sese confidere demonstrat, si eius rei sit potestas facta, fore ut aequis conditionibus ab armis discedatur; cuius rei magnam partem laudis atque existimationis ad Libonem peruenturam, si illo auctore atque agente ab
5 armis sit discessum. Libo a conloquio Canini digressus ad 20 Pompeium proficiscitur. paulo post renuntiat, quod consules
6 absint, sine illis non posse agi de compositione. ita saepius rem frustra temptatam Caesar aliquando dimittendam sibi iudicat et de bello agendum.

1 **27.** Prope dimidia parte operis a Caesare effecta, diebusque in ea re consumptis VIIII, naues a consulibus Dyrrachio remissae, quae priorem partem exercitus eo deportauerant,
2 Brundisium reuertuntur. Pompeius siue operibus Caesaris permotus siue etiam, quod ab initio Italia excedere constituerat, 5
3 aduentu nauium profectionem parare incipit, et quo facilius impetum Caesaris tardaret, ne sub ipsa profectione milites oppidum inrumperent, portas obstruit, uicos plateasque inaedificat ac fossas transuersas uiis praeducit atque ibi sudes
4 stipitesque praeacutos defigit. haec leuibus cratibus terra- 10

---

2 dep̄henderat *E U′ T′* dep̄nderat *l* dep̄|enderet *D* ‖ 4 cōpletas *E U′ T′* c̄pletas *l* completos *D* ‖ 7 atq. *β*, *om* *D′* | conditiones *D′ U′ T′* c̄diciones *l* ‖ 9 magium *β* magnum *D′* ‖ 13 necessarium *deleui* ‖ 14 conloqui *U′* -quii *D T*, *V corr* colloquii *E l V* ‖ 17 conditionibus *D′ F T′* condic- *l U* ‖ 22 sine *β* nec sine *D′*

27, 9 ac] ae *D*, *om* *E*

que inaequat; aditus autem atque itinera duo, quae extra
murum ad portum ferebant, maximis defixis trabibus atque
5 eis praeacutis praes⟨a⟩epit. his paratis rebus milites silentio
naues conscendere iubet, expeditos autem ex euocatis, sagit-
tariis funditoribusque raros in muro turribusque disponit. 15
6 hos certo signo reuocare constituit, cum omnes milites naues
conscendissent, atque [h]is expedito loco actuaria nauigia re-
linquit.

1 **28.** Brundisini Pompeianorum militum iniuriis atque
ipsius Pompei contumeliis permoti Caesaris rebus fauebant.
2 itaque cognita Pompei profectione concursantibus illis atque
in ea re occupatis uolgo ex tectis significabant. per quos re
cognita Caesar scalas parari militesque armari iubet, nequam 5
3 rei gerendae facultatem dimittat. Pompeius sub noctem na-
ues soluit. qui erant in muro custodiae causa conlocati, eo
signo, quod conuenerat, reuocantur no[c]tisque itineribus ad
4 naues decurrunt. milites positis scalis muros ascendunt, sed
moniti a Brundisinis, ut uallum caecum fossasque caueant, 10
subsistunt et longo itinere ab his circumducti ad portum
perueniunt duasque naues cum militibus, quae ad moles Cae-
saris adhaeserant, scaphis lyntribusque reprehendunt, repre-
hensas excipiunt.

1 **29.** Caesar etsi ad spem conficiendi negotii maxime
probabat coactis nauibus mare transire et Pompeium sequi,
priusquam ille sese transmarinis auxiliis confirmaret, tamen
eius rei moram temporisque longinquitatem timebat, quod
omnibus coactis nauibus Pompeius praesentem facultatem in- 5
2 sequendi sui ademerat. relinquebatur, ut ex longinquioribus
regionibus Galliae Picenique et a freto naues essent expec-
tandae. id propter anni tempus longum atque impeditum
3 uidebatur. interea ueterem exercitum, duas Hispanias con-
firmari, quarum erat altera maxim*e*is beneficiis Pompei de- 10

17 is : his

28, 4 uolgo *Dl* uulgo *EU′T′* ‖ 5 nequã *EU′T′* ne quẽ *l* neque *D* ‖ 6 dimittat β -ant *D′* ‖ 8 conuenerat *U′T′* conue(uene- *D*)nerant *D′lF*[2] | notis *r* : noctis ‖ 13 lyntribus *DlUT* lintrib. *EFV*

29, 2 et β, *om* *D′* ‖ 3 ille sese *L′* illi (illi[c] *T*) ẽẽ *T′* ille *D′* | confirmaret β confirmaretur *D′* ‖ 4 timebat β timebant *D′* ‖ 10 erat altera *U′V* erat alt̄| *T* erat alter *Dl* alter erat *E* | maximis β maximus.is *D* maxim᾽. his *E*

uincta, auxilia, equitatum parari, Galliam Italiamque temptari se absente nolebat.

1 **30.** Itaque in praesentia Pompei sequendi rationem omittit, in Hispaniam proficisci constituit, duumuiris municipiorum omnium imperat, ut naues conquirant Brundisiumque deducendas curent. 2 mittit in Sardiniam cum leg(ione) una Valerium leg(atum), in Siciliam Curionem pro pr(aetore) 5 cum leg(ionibus) III; eundem, cum Siciliam recepisset, protinus in Africam transducere exercitum iubet. Sardiniam obtinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato; Africam sorte Tubero 3 obtinere debebat. Caralitani, simul ad se Valerium mitti audierunt, nondum profecto ex Italia sua sponte Cottam ex 10 oppido eiciunt. ille perterritus, quod omnem prouinciam consentire intellegebat, ex Sardinia in Africam profugit. 4 Cato in Sicilia nau*eis* longas ueteres reficiebat, nouas ciuitatibus imperabat. haec magno studio agebat. in Lucanis Brutiisque per legatos suos ciuium Romanorum dilectus ha- 15 bebat, equitum peditumque certum numerum a ciuitatibus 5 Siciliae exigebat. quibus rebus paene perfectis aduentu Curionis cognito queritur in contione sese proiectum ac proditum a Cn. Pompeio, qui omnibus rebus imp*a*ratissimis non necessarium bellum suscepisset et ab se reliquisque in senatu 20 interrogatus omnia sibi esse ad bellum apta ac parata confirmauisset. haec in contione questus ex prouincia fugit.✓

1 **31.** Nacti uacuas [prouincias] ab imperiis Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum exercitibus eo perueniunt. 2 Tubero cum in Africam uenisset, inuenit in prouincia cum imperio Attium Varum; qui ad Auximum, ut supra demonstrauimus, amissis cohortibus protinus ex fuga in Africam 5 peruenerat atque eam sua sponte uacuam occupauerat dilectuque habito duas legiones effecerat, hominum et locorum no-

---

30, 5 una *D′lV* un(a) *T* .I. *U′* ‖ 12 intelle(-li *lF*)gebat β intellegit *D* intelle(g)rit *E* ‖ 13 sicilia β siciliam *D′* | naues *D′T′* nauis *L′* ‖ 15 brutiis *D′U′V* brut⁹ *T* brat; (*bricijs*) *l* | que β, *om D′* | dilectus β del- *D′* ‖ 19 imparatissimis *l*[2] : imperatissimis *D*β imperitissim' *EF*[2] ‖ 20 senatu *D′lF* se *UT′*

31, 1 puincias *D* prouintias *E*, *om* β ‖ 3 in (*ante* Afr.) β, *om D′* ‖ 6 dilectu β del- *D′*

titia et usu eius prouinciae nactus aditus ad ea conanda,
quod paucis ante annis *ex* praetura eam prouinciam obtinue-
3 rat. hic uenientem Vticam nauibus Tuberonem portu atque 10
oppido prohibet neque adfectum ualitudine filium exponere
in terra patitur, sed sublatis ancoris excedere eo loco cogit.

1 **32.** His rebus confectis Caesar, ut relicum tempus a
labore intermitteretur, milites in proxima municipia deducit;
2 ipse ad urbem proficiscitur. coacto senatu iniurias inimico-
rum commemorat. docet se nullum extraordinarium honorem
appetisse, sed expectato legitimo tempore consulatus eo fuisse 5
3 contentum, quod omnibus ciuibus pateret. latum ab X tri-
b(unis) pl(ebis)· contradicentibus inimicis, Catone[m] uero
acerrime repugnante[m] et pristina consuetudine dicendi mora
dies extrahente[m], ut sui ratio absentis haberetur, ipso con-
sule Pompeio; qui si inprobasset, cur ferri passus esset? si 10
4 probasset, cur se uti populi beneficio prohibuisset? patien-
tiam proponit suam, cum de exercitibus dimittendis ultro
postulauisset, in quo iacturam dignitatis atque honoris ipse
5 facturus esset. acerbitatem inimicorum docet, qui, quod ab
altero postularent, in se recusarent atque omnia permisceri 15
6 mallent, quam imperium exercitusque dimittere. iniuriam in
eripiendis legi⟨oni⟩bus pr⟨a⟩edicat, crudelitatem et insolen-
tiam in circumscribendis tr(ibunis) pl(ebis); conditiones a se
7 latás, expetita conloquia et denegata commemorat. pro qui-
bus rebus orat ac postulat, ut rem p(ublicam) suscipiant at- 20
que una secum amministrent. sin timore defugiant, illis se
oneri non futurum et per se rem p(ublicam) amministraturum.

---

8 conanda *β* contanda *D′* ‖ 9 ex *cod. Dresd.* 83 : et ‖ 11 ualitudine *L′ V* -nē *D T* ualetudine *E* ‖ 12 ancoris *l T* anchoris *D′ U′ V*

32, 1 re(*in ras*)licū *D* reliquum *Eβ* ‖ 7 Catone . . . 8 repugnante *Aldo* : catonē . . . repugnantem ‖ 9 extrahente *Aldo* : extrahentē *β* extrahens *D′* | absentis *D′ L′*, *T corr* -tes *T′* ‖ 10 inꝑbasset *D l* improb- *E U′ T′* ‖ 10 cur—11 probasset *om l* ‖ 10 ēēt *D′ V* ẽ& *T* ēēt.ꝛ *U′* ‖ 11 se *E l V F*[2] suo *D* su *U′ T* ·/·se *l* (*in mg* /·fieri passus ēēt) ‖ 12 ultro *D′*, *F corr* ultra *β* ‖ 13 in quo *β*, *om D′* ‖ 14 qdqđ *F* quid quod *D β* qđ (?) quod *l* qcqd *E* q qd *V corr* ‖ 15 altero *D′ l*[2] altero꞉ *l*[1] *T′* altero ñ *U′* ‖ 17 legionib; *l*[2] : legibus ‖ 18 conditiones *D′ U′ T′* condiciones *l* ‖ 20 orat *D′ l* hortat *U* hortat[2] *F T′* ‖ 21 administrent *L′ T* amm- *E V* ãministrarent *D* | sin] sint *T′* | illis se *D′ U′ T′* illi se *l* (illis oneri se *V*) ‖ 22 futurū *D′ U′ T′* defuturū *l* | amministraturū *D′ V* administraturum *L′ T*

8 legatos ad Pompeium de compositione mitti oportere, neque
se reformidare, quod in senatu Pompeius paulo ante dixisset,
ad quos legati mitterentur, his auctoritatem attribu*ei* timo- 25
9 remque eorum, qui mitterent, significar*ei*. tenuis atque in-
firmi haec animi uideri. se uero, ut operibus ante ire stu-
duerit, sic iustitia et aequitate uelle superare.

1 **33.** Probat rem senatus de mittendis legatis; sed, qui
mitterentur, non reperiebantur, maximeque timoris causa pro
2 se quisque id munus legationis recusabat. Pompeius enim
discedens ab urbe in senatu dixerat eodem se habiturum loco,
qui Romae remansissent et qui in castris Caesaris fuissent. 5
3 sic triduum disputationibus excusationibusque extrahitur. sub-
icitur etiam L. Metellus tr(ibunus) pl(ebis) ab inimicis Cae-
saris, qui hanc rem distrahat reliquasque res, quascumque
4 agere instituerit, impediat. cuius cognito consilio Caesar
frustra diebus aliquot consumptis, ne reliquum tempus ⟨di-⟩ 10
mittat, infectis is, quae agere destinauerat, ab urbe proficisci-
tur atque in ulteriorem Galliam peruenit.

1 **34.** Quo cum uenisset, cognoscit missum ⟨in Hispa-
niam⟩ a Pompeio Vib*u*llium Rufum, quem paucis ante die-
2 bus Corfinio captum ipse dimiserat; pr*o*fectum item Domi-
tium ad occupandam Massiliam nauibus actuariis septem,
quas [s]Igili et in C*o*s*a*no a priuatis coactas seruis, libertis, 5
3 colonis suis compleuerat; praemissos etiam legatos Massilien-
ses domum, nobiles adulescentes, quos ab urbe discedens
Pompeius erat adhortatus, ne noua Caesaris officia ueterum
4 suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. quibus
mandatis acceptis Massilienses portas Caesari clauserant; Al- 10
bicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant

---

25 attribui *l* attribuit *D' T'* adtribuit *U'* ‖ 26 significari *l* -re *D' U' T'* ‖ 27 se *D' l* si *U' T'* | opib; *V a. ras* l^2 opibus *D' L' T*, *V corr* | ire l^2 : iri *β*, *om D'*

33, 2 reperiebant² *D' l V* repperiebant² *U' T* ‖ 6 -duum *incipit L f.* 93^r | excus(-cuss- *L*)at(c *F*)ionibusq. *D' L'* excusati om̃ib:q: *T* excusati om̃ibus *V* ‖ 10 dimittat *Paul* omittat L^2 : mittat ‖ 11 is *T* iis *L U* his *D' V* hiis *F*

34, 1 Quod *D* Quo *Eβ* | ⟨in Hispaniam⟩ *Aldo* ‖ 2 Vibullium *Aldo* : uibellium ‖ 3 profectum *Beroaldo* : p̄(pre- *V*)fectum ‖ 5 Igilii *Chacon* : sigili *β* sigilii *D'* sicilie L^2 | Cosano *Vettori* : casono ‖ 7 adulescentes *D' F T* adolescentes *L U V*, *E corr* ‖ 10 albicos *D' F* albiccos *L U T'*

montesque supra Massiliam incolebant, ad se uocauerant;
5 frumentum ex finitimis regionibus atque ex omnibus castellis
in urbem conuexerant, armorum officinas in urbe institue-
rant, muros, portas, classem reficiebant. 15

1 **35.** Euocat ad se Caesar Massilia XV primos. cum his
agit, ne initium inferendi belli ab Massiliensibus oriatur;
debere eos Italiae totius auctoritatem sequi potius quam
2 unius hominis uoluntati obtemperare. reliqua, quae ad eorum
3 sanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. cuius 5
orationem legati domum referunt atque ex ⟨s(enatus)⟩ aucto-
ritate haec Caesari renuntiant: intellegere se diuisum esse
populum ⟨Romanum⟩ in partes duas. neque sui iudicii ne-
que suarum esse uirium discernere, utra pars iustiorem ha-
4 beat causam. principes uero esse earum partium Cn. Pom- 10
peium et C. Caesarem, patronos ciuitatis, quorum alter agros
Vol*c*arum Arecomicorum et Iluorum publice is concesserit,
alter bello uictas Gallias attribuerit uectigaliaque auxerit.
5 quare paribus eorum beneficiis parem se quoque uoluntatem
tribuere debere et neutrum eorum contra alterum iuuare aut 15
urbe a*u* portibus recipere.

1 **36.** Haec dum inter eos aguntur, Domitius nauibus
Massiliam peruenit atque ab [h]is receptus urbi praeficitur.
2 summa ei belli amministrandi permittitur: eius imperio clas-
sem quoquo uersus dimittunt; onerarias naues, quas ubique
possunt, deprehendunt atque in portum deducunt, parum 5
clauis aut materia atque armamentis instructis ad reliquas

---

13 ex (*ante* omn.) *D'* in *LUT'*, *om F* ‖ 15 portas classẽ *V* portas clausem (-em L^1 -e L^2) *LUT* portas claụsẹ· (s *suprascr.*) *F* portas clausim *D* clausĩ &|portas *E*

35, 1 massilia *DL*, *V p. ras* massiliam *U' T'* massilię *E* | his *F* iis *D'LU* ís *T* quis *V* ‖ 4 reliqua quę (que *L'*) ad eorum *β* relico deorũ *D* reliqua quę de eoꝝ *E* ‖ 5 pertinere *om U'* ‖ 6 legati domũ *β* domũ legati *D'* ‖ 7 intellegere *D' T'* intelligere *L'* ‖ 8 ⟨romanum⟩ *r* ‖ 12 Volcarum *Estienne* : uo(uu *U*)lgarum | illioꝝ *V* ‖ 12 is *T* his *U' V* iis *D'L* ‖ 13 uictas gallias (-ię *T'*] uictos Sallyas *Glandorp* | attribuerit *D'V* adtr- *L' T* ‖ 14 parem *β* parens *D* pares *E* ‖ 16 au *scripsi* : aut *D'* an *β* ac L^2

36, 2 iis *U* his *D'LFT'* ‖ 3 ei belli am(ad *U'*)ministrandi *D'U'* ei bellạ (i *suprascr.*) administrandạ (i *suprascr.*) *T* belli ei (b, a *suprascr.*) āministrandi *V* ei belli administrãda (n *suprascr.*) *L* | imperio classem *D'LF*, *T corr* classem imperio *UT'*

3 armandas reficiendasque utuntur; frumenti quod inuentum est, in publicum conferunt; reliquas merces commeatusque
4 ad obsidionem urbis, si accidat, reseruant. quibus iniuriis permotus Caesar leg(iones) tres Massiliam adducit; turr*eis* 10 uineasque ad oppugnationem urbis agere, naues longas Are-
5 late numero XII facere instituit. quibus effectis armatisque diebus XXX, a qua die materia caesa est, adductisque Massiliam is D. Brutum pr⟨a⟩eficit, C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliae relinquit. 15

1 **37.** Dum haec parat atque amministrat, C. Fabium legatum cum legionibus III, quas Narbone circumque ea loca hiemandi causa disposuerat, in Hispaniam pr⟨a⟩emittit celeriterque saltus Pyren⟨a⟩eos occupari iubet, qui eo tempore ab L.
2 Afranio legato pr⟨a⟩esidiis tenebantur. reliquas legiones, 5
3 quae longius hiemabant, subsequi iubet. Fabius, ut erat imperatum, adhabita celeritate pr⟨a⟩esidium ex saltu deiecit magnisque itineribus ad exercitum Afrani contendit.

1 **38.** Aduentu L. Vibul⟨l⟩i Rufi, quem a Pompeio missum in Hispania⟨m⟩ demonstratum est, Afranius et Petreius et Varro, legati Pompei, quorum unus Hispaniam citeriorem ⟨tribus legionibus, alter ulteriorem⟩ a saltu Castulonensi ad Anam duabus legionibus, tertius ab Ana *V*ettonum agrum 5
2 Lusitaniamque pari numero legionum optinebat, officia inter se partiuntur, uti Petreius ex Lusitania per Vettones cum omnibus copiis ad Afranium proficiscatur, Varro cum [h]is, quas habebat, legionibus omnem ulteriorem Hispaniam tuea-
3 tur. his rebus constitutis equites auxiliaque toti[us] Lusitaniae 10 a Petreio, Celtiberiae, Cantabris barbarisque omnibus, qui ad

---

9 si *D'*, *om* β | accidat *D'* -dant β ‖ 10 turres *D' T'* -ris *L'*, *T corr* ‖ 11 arelate β -tae *D'* ‖ 12 armatisque diebus *om U'* ‖ 13 a *om U'* ‖ 14 is *U* his *D' L F T'* | p̄ficit *U' T'*, *L corr* p̄fecit *D' L pr* ‖ 14 ad — 37, 2 legatum *om V*

37, 1 amministrat *D'* adm- *L' T* ‖ 4 saltus pyreneos β pyreneos saltus *D'* ‖ 7 ad(ab- *E*)habita *D'* adhibita β ‖ 8 exercitum afrani (afranii *T* affranii *V* africani *F*[1]) β afranii exercitū *D'*

38, 1 Vibullii *Aldo* : ui(iu *U V*)buli ‖ 2 Hispaniam *Aldo* : hispania ‖ 3 pompei *L U T'* pompeii *D' F* ‖ 4 ⟨tribus legionibus, alter ulteriorem⟩ *Nipperdey* ‖ 5 Vettonum : bett(bet- *T'*)onū ‖ 6 dusitaniāq. *U'* | optinebat *E L T'* obt- *D U'* ‖ 7 uti β ut *D'* | ex — 8 proficiscatur *om E* ‖ 7 uettones *L' T* ue͘tones (t *supra*) *D* uectones *V* ‖ 8 is : his ‖ 10 toti *Vascosan* : totius (toti' *F* tocius *U V*)

4 Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur. quibus coactis celeriter Petreius per Vettones ad Afranium peruenit, constituuntque communi consilio bellum ad Ilerdam propter ipsius loci oportunitatem gerere. 15

1 **39.** Erant, ut supra demonstratum est, legiones Afrani III, Petrei duae, pr⟨a⟩eterea scutatae citerioris prouinciae et caetratae ulterioris Hispaniae cohortes circiter LXXX equitum-
2 que utriusque prouinciae circiter V mil(ia). Caesar legiones in Hispaniam praemiserat [ad] VI [mil(ia)]; auxilia peditum 5 *x milia*, equitum III mil(ia) omnibus superioribus bellis habuerat, et parem ex Gallia numerum, quam ipse pacauerat, nominatim ex omnibus ciuitatibus nobilissimo et fortissimo quoque euocato; hu[i]c optimi generis hominum ex Aquitanis
3 montanisque, qui Galliam prouinciam attingunt, ⟨addiderat⟩. *** 10 audierat Pompeium per Mauretaniam cum legionibus iter in Hispaniam facere confestimque esse uenturum. simul a trib(unis) militum centurionibusque mutuas pecunias sumpsit;
4 has exercitui distribuit. quo facto duas res consecutus est, quod pignore animos centurionum deuinxit et largitione mili- 15 tum uoluntates redemit.

1 **40.** Fabius finitimarum ciuitatum animos litteris nuntiisque temptabat. in Sicore flumine pontes effecerat duos distantes inter se mil(ia) pass(um) IIII. his pontibus pabulatum mittebat, quod ea, quae citra flumen fuerant, superio-
2 ribus diebus consumpserat. hoc idem fere atque eadem de 5 causa Pompeiani exercitus duces faciebant, crebroque inter
3 se equestribus proeliis contendebant. huc cum cotidiana con-

---

13 uettones *EL′T* uetones *D* uectones *V* | afranium *EL′* ae(ę-*V* e *T*)rarium *DT′* ‖ 14 ilerdam *EL*² iierdā *D* igerdam L^1*T* ≡gertā (il d supra) *U* iertā (*in mg* ↑ adigerta|) *F* ylerdam *V*² *in ras*

39, 1 afrani *LUT* afranii *D′F* affranij *V* ‖ 2 .II. *D* duę *Eβ* ‖ 3 cęteratę *D* cetęratę L^1 cetęrę *E* cetratę (-te *T*) *U′T′L*² | .LXXX.] XXX *Stoffel* ‖ 4 que *β*, *om D′* ‖ 5 ad *del Chacon* | VI *Chacon* : sex mit *D′F* sex mit(²) *L* .VI. *U* .VI. mil. *T* .VI. milia *V* ‖ 6 X milia *Stoffel* : nulla ‖ 7 quā *DU′* quam *L*² quē *E* quamquam L^1*T′* | pac(pacc *F*)auerat *β* peccauerat *D* petiuerat *E* ‖ 8 et fortissimo *D′*, *om β* ‖ 9 huc *cod. Achillis Statii* : huic ‖ 10 ⟨addiderat⟩ *Hoffmann* | *** *Buecheler* ‖ 11 mauretaniā *DLF* mauritaniā *EUT′* ‖ 13 q. *L′*, *om D′T′*

40, 1 ciuitatum *Eβ* ciuitatiū *D* ‖ 3 his *FV* Is *T* iis *D′L* ‖ 5 dieb. *D′*, *L*² *marg*, *om β*

suetudine *e*gressae pabulatoribus pr⟨a⟩esidio propiore ⟨ponte⟩
legiones Fabianae duae flumen transissent impedimentaque et
omnis equitatus sequeretur, subito *ui* *u*entorum et aquae 10
magnitudine pons est interruptus et reliqua multitudo equi-
4 tum interclusa. quo cognito a Petreio et Afranio ex aggere
atque cratibus, quae flumine ferebantur, celeriter suo ponte
Afranius, quem oppido castrisque coniunctum habebat, legio-
nes IIII equitatumque omnem traiecit duabusque Fabianis oc- 15
5 currit legionibus. cuius aduentu nuntiato L. Plancus, qui
legionibus pr⟨a⟩eerat, necessaria re coactus locum capit su-
periorem diuersamque aciem in duas partes constituit, ne ab
6 equitatu circum ueniri posset. ita congressus inpari numero
7 magnos impetus legionum equitatusque sustinet. commisso 20
ab equitibus proelio signa legionum duarum procul ab utris-
que conspiciuntur, quas C. Fabius ulteriore ponte subsidio
nostris miserat suspicatus fore id, quod accidit, ut duces
aduersariorum occasione et beneficio Fortunae ad nostros
opprimendos uterentur. quarum aduentu proelium dirimitur 25
ac suas uterque legiones reducit in castra.

1 **41.** Eo biduo Caesar cum equitibus DCCCC, quos ⟨s⟩ibi
pr⟨a⟩esidio reliquerat, in castra peruenit. pons, qui fuerat
tempestate interruptus, paene erat refectus; hunc noctu per-
2 fici iussit. ipse cognita locorum natura ponti castrisque
pr⟨a⟩esidio ⟨s⟩ex cohort*ei*s relinquit atque omnia impedi- 5
menta et postero die omnibus copiis triplici instructa acie
ad Ilerdam proficiscitur et sub castris Afrani constitit et ibi
paulisper sub armis moratus facit aequo loco pugnandi po-
testatem. potestate facta Afranius copias educit et in medio
3 colle sub castris constituit. Caesar ubi cognouit ⟨per⟩ Afra- 10
nium stare, quo minus proelio dimicaretur, ab infimis radicibus

---

8 egressae *Jurin* : congressae (-e *L*) | propiore ponte legiones *Nipperdey* : pprio legiones ***D'*** *U' V* L^2, *T corr* proprio religiones (-is *L*) L^1 *T pr* ‖ 10 ui uentorum *cod. Noruicensis* : iumentorum ‖ 13 suo *L T'* suos *U'*, *om* ***D'*** ‖ 16 cuius — 17 legionibus *om* ***D'*** ‖ 20 legionū *L'* E^2 -nē ***D'*** *T* -nes *V*

41, 1 sibi *cod. Dresd. 122* : ibi ‖ 2 castra *β* -ris ***D'*** ‖ 5 sex cohortes *r* : ex (& *L*) cohortis *β* ex cohortib. ***D'*** cohortes L^2 | relinquit ***D'*** *L'* -quid *V* reliqd *T* ‖ 7 af(aff- *V*)rani *T'* -nii ***D'*** *L'* ‖ 8 potestatem *om* ***D'*** ‖ 10 constituit *β* constitit ***D'*** | ⟨per⟩ *r*

montis intermissis circiter passibus CCCC castra facere constituit
4 et, ne in opere faciundo milites repentino hostium incursu
exterrerentur atque opere prohiberentur, uallo muni*rei* uetuit,
quod eminere et procul uideri necesse erat, sed a fronte 15
5 contra hostem ped(um) XV fossam fieri iussit. prima et se-
cunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, permane-
bat; post ho*s* opus in occulto a III. acie fiebat. sic omne
prius est perfectum opus, quam intellegeretur ab Afranio
6 castra muniri. sub uesperum Caesar intra hanc fossam le- 20
giones reducit atque ibi sub armis proxima nocte conquiescit.

1 **42.** Postero die omnem exercitum intra fossam continet
et, quod longius erat agger petendus, in pr⟨a⟩esentia simi-
lem rationem operis instituit singulaque latera castrorum
singulis attribuit legionibus munienda fossasque ad eandem
magnitudinem perfici iubet; reliquas legiones in armis ex- 5
2 peditas contra hostem constituit. Afranius Petreiusque ter-
rendi causa atque operis impediendi copias suas ad infimas
montis radices producunt et proelio lacessunt, neque idcirco
Caesar opus intermittit confisu*s* pr⟨a⟩esidio legionum trium
3 et munitione fossae. illi non diu commorati nec longius ab 10
4 infimo colle progressi copias in castra reducunt. tertio die
Caesar uallo castra communit, reliquas cohortes, quas in
superioribus castris reliquerat, impedimentaque ad se traduci
iubet.

1 **43.** Erat in⟨ter⟩ oppid*um* Ilerdam et proxim*um* colle⟨m⟩,
ubi castra Petreius atque Afranius habebant, planities circiter
passum CCC, atque in hoc fere medio spatio tumulus erat
2 paulo editior; quem si occupauisset Caesar et communiuisset,
ab oppido et ponte et commeatu omn*ei*, quem in oppidum 5

---

13 et — 42, 6 constituit *om* *E* ‖ 14 muniri *D L′ T* -re *V* | uetuit *L′* metuit *D T′* ‖ 16 c̄tra *D* castra (-ạ *T*) contra *β* | prima *β* et prima *D* ‖ 18 hos *r* : hoc ‖ 19 ꝑfectū opus *D* ꝑfectū *L′ T* (omne opus ꝑ(i)us ꝑfectū *V*)
42, 2 p̄sentia *D U* p̄(pre- *L*)sentiā *L F T′* ‖ 4 attribuit *D T′* adtr- *L′* ‖ 6 terrendi *L′* terendi *D′ T′* ‖ 11 infimo *E L V*, *F p. ras* *T p. ras* infirmo *D F a. ras* *T pr* infinmo *U* ‖ 12 quas *om* *T′* ‖ 13 ad se *β*, *om* *D′*
43, 1 inter oppidum Ilerdam et proximum collem *Sulpizio* : in oppido (opido *L*) ilerda (-dā *E a. ras* ylerda *V*) et proximo colle (-ę *L*) ‖ 2 afranius *D′ L* F^2 affrani9 *V* franius *U′ T* | planities *D′* planicies *V* L^2 planitia *T* -cia *L′* ‖ 3 passum *D L* passuū *E* pass̃ *U′*, *om* *T′* ‖ 5 omni *D′ U′ T′* L^2 omne L^1 | quē *β* quae *D′*

3 contulerant, se interclusurum aduersarios confidebat. hoc
sperans legiones III ex castris educit acieque in locis idoneis
structa unius legionis antesignanos procurrere atque eum tu-
4 mulum occupare iubet. qua re cognita celeriter, quae in
statione pro castris erant Afrani cohortes, breuiore itinere 10
5 ad eundem occupandum locum mittuntur. contenditur proelio
et, quod prius in tumulum Afraniani uenerant, nostri repel-
luntur atque aliis submissis subsidiis terga uertere seque ad
signa legionum recipere coguntur.

1 **44.** Genus erat pugnae militum illorum, ut magno im-
petu primo procurrerent, audacter locum caperent, ordines
suos non magnopere seruarent, rari dispersique pugnarent, si
premerentur, pedem referre et loco excedere non turpe existi-
2 marent, cum Lusitanis reliquisque barbaris genere quodam 5
pugnae ⟨peregrino⟩ adsuefacti; quod fere fit, quibus quisque in
locis miles inueterauerit, ut multum earum regionum con-
3 suetudine moueatur. haec tum ratio nostros perturbauit in-
suetos huius generis pugnae; circum ir*ei* enim sese ab aperto
latere procurrentibus singulis arbitrabantur; ipsi autem suos 10
ordines seruare neque ab signis discedere neque sine graui
causa eum locum, quem ceperant, dimitti censuerant oportere.
4 itaque perturbatis antesignanis legio, quae in eo cornu
constiterat, locum *n*on tenuit atque in proximum collem sese
recepit. 15

1 **45.** Caesar paene omni acie perterrita, quod praeter
opinionem consuetudinemque acciderat, cohortatus suos legio-
nem nonam subsidio ducit; hostem insolenter atque acriter
nostros insequentem subprimit rursusque terga uertere seque
ad oppidum Ilerdam recipere et sub muro consistere cogit. 5
2 sed nonae legionis milites elati studio, dum sarcire acceptum
detrimentum uolunt, temere insecuti longius fugient*eis* in

---

6 contulerant ***D'*** V^1 -rat *L' T* V^2 ‖ 8 structa *D* β constr- *E* instr- ***Beroaldo*** ‖ 10 afrani L^1 *T* af(aff- *V*)ranii ***D'*** *V* L^2 ‖ 13 summissis (summis *L T'*) subsidiis β submissis p̆(p *D*)sidiis ***D'***

44, 2 procurrerent] concurr- *U'* ‖ 3 magnopere] magno ope *U'* ‖ 6 ⟨peregrino⟩ ***Buecheler*** | fit ***D'*** *V* sit *L' T* ‖ 8 pturbauit β pturbat^2 *D* pturbat *E* ‖ 9 pugnae β pugna ***D'*** | ire ***D'*** iri β ‖ 11 ordine *U'* ‖ 12 ceperant *L* cep- *E T'* coep- *D U'* ‖ 13 itaque — 15 recepit *om* *E* ‖ 14 non tenuit *Aldo* : continuit

45, 3 nonā (noniā *F*) *L'* nouā ***D'*** *T'* ‖ 7 fugientes ***D'*** *V* L^2 -tis *L' T*

locum iniqum progrediuntur et sub montem, in quo erat op-
3 pidum positum Ilerda, succedunt. hinc se recipere cum uel-
4 lent, rursus illi ex loco superiore nostros premebant. prae- 10
ruptus locus erat, utraque ex parte directus, ac tantum in
latitudinem patebat, ut tres instructae cohortes eum locum
explerent, ut neque subsidia ab lateribus submitti neque
5 equites laborantibus usui esse possent. ab oppido autem
decliuis locus tenui fastigio uergebat in longitudinem pass(um) 15
6 circiter CCCC. hac nostris erat receptus, quod eo incitati
studio inconsultius processerant; hoc pugnabatur loco et
propter angustias iniquo et, quod sub ipsis radicibus montis
constiterant, ut nullum frustra telum in eos mitteretur. ta-
men uirtute et patientia nitebantur atque omnia uulnera su- 20
7 stinebant. augebantur illis copiae, atque ex castris cohortes
per oppidum crebro submittebantur, ut integri defessis suc-
8 cederent. hoc idem Caesar facere cogebatur, ut summissis in
eundem locum cohortibus defessos reciperet.

1 **46.** Hoc cum esset modo pugnatum continenter horis
quinque nostrique grauius a multitudine premerentur, con-
sumptis omnibus telis gladiis destrictis impetum aduersus
montem in cohort*e*is faciunt paucisque deiectis reliquos sese
2 conuertere cogunt. submotis sub murum cohortibus ac non- 5
nulla parte propter terrorem in oppidum conpulsis facilis est
3 nostris receptus datus. equitatus autem noster ab utroque
latere, etsi deiectis atque inferioribus locis constiterat, tamen
summ*a* *in* iugum uirtute conititur atque inter duas acies per-
4 equitans commodiorem ac tutiorem nostris receptum dat. ita 10
uario certamine pugnatum est. nostri in primo congressu
circiter LXX ceciderunt, in his Q. Fulgi*ni*us ex primo hastato
legionis XIIII, qui propter eximiam uirtutem ex inferioribus
ordinibus in eum locum peruenerat; uulnerantur amplius DC.

---

8 iniqum *U'* -quū *D' L T'* | montē *L* -te *D' U' T'* || 9 ilerda *L'* ilerdam *D' T* ylerdā *V* || 10 nostros — 47, 9 superiore *om* *D'* || 15 tenui] leni *Hotman* | longitudinē *L T'* -ne *U'* || 21 augebantur *L'* -batur *T'* | copiae *L'* copia *T'*

46, 3 destrictis *L'* distr- *T'*, *F corr* || 4 cohortis *L' T* -tes *V* || 6 conpulsis *L U* comp- *F T'* || 8 deiectis *L* disiectis *U* di iectis *F* dilectis *T'* | 9 summa in *Forchhammer* : summū *β* summ$\overset{\tilde{\imath}}{\bar{u}}$ *L* || 12 .Q. *L T'* que *U'* | Fulginius : fulgimus *β* || 14 uulnerantur *L'* -rat[2] *T'*

5 ex Afranianis interficiuntur T. Caecilius, primi pili centurio, 15
et praeter eum centuriones IIII, milites amplius CC.

1 **47.** Sed haec eius diei praefertur opinio, ut se utrique
2 superiores discessisse existimarent: Afraniani, quod cum esse
omnium iudicio inferiores uiderentur, comminus tam diu ste-
tissent et nostrorum impetum sustinuissent et initio locum
tumulumque tenuissent, quae causa pugnandi fuerat, et no- 5
3 stros primo congressu terga uertere coegissent; nostri autem,
quod iniquo loco atque impari congressi numero quinque
horis proelium sustinuissent, quod montem gladiis destrictis
ascendissent, quod ex loco superiore terga uertere aduersarios
4 coegissent atque in oppidum compulissent. illi eum tumulum, 10
pro quo pugnatum est, magnis operibus muniuerunt et prae-
sidium ibi posuerunt.

1 **48.** Accidit etiam repentinum incommodum biduo, quo
haec gesta sunt. tanta enim tempestas cooritur, ut numquam
2 illis locis maior*ei*s aquas fuisse constaret. tum autem ex
omnibus montibus niues proluit ac summas ripas fluminis
superauit pont*ei*sque ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die 5
3 interrupit. quae res magnas difficultates exercitui Caesaris
attulit. castra enim, ut supra demonstratum est, cum essent
inter flumina duo, Sicorim et Cingam, spatio milium XXX,
neutrum horum transiri poterat, necessarioque omnes his
4 angustiis continebantur. neque ciuitates, quae ad Caesaris 10
amicitiam accesserant, frumentum supportare neque [h]i, qui
pabulatum longius progressi erant, interclusi fluminibus re-
uerti neque maxim*ei* com*me*atus, qui ex Italia Galliaque ue-
5 niebant, in castra peruenire poterant. tempus erat autem
difficillimum, quo neque frumenta in hibernis erant neque 15

47, 3 tandiu *U'* ‖ 4 et initio —5 tenuissent *om U'* ‖ 7 q̊nq, *T* .V *V* quod quinq. (q; over v *U*) *L'* ‖ 11 muniuerunt *D' L' T* -ierūt *V* | et p̄sidiū *D'* p̄(p with a above *T*)sidium *L T'* p̄sidiūq; *U'*
48, 2 coorit² *D' L V* cohorit² *U'* quo oritur *T* ‖ 3 maiores *D' V* L^2 -ris *L' T* ‖ 5 pontis *D' L' T* -tes *V* | ambos *D' V* F^2 -bo *L' T* ‖ 8 sicorim *L T* sicorū *D'* sico*ꝝ* *U* sicorim *F* sycorī *V* ‖ 11 frumentum supportare (·/·supportare ·/·frumtū *E*). neq. *D' L'* frumtū supportarent. quod *T'* | ii *U'* hi *D' L T'* ‖ 13 max(x *in ras V*)imi *D' L U T'* maxime *F* | commeatus *Beroaldo* : comitatus ‖ 14 erat autem *D L T'* autem erat *E U'* ‖ 15 hiber(hyb̄ *T*)nis] horreis *Apitz*

multum a maturitate aberant, ac ciuitates exinanitae, quod Afranius paene omne frumentum ante Caesaris aduentum Ilerdam conuexerat, reliqui siquid fuerat, Caesar superioribus
6 diebus consumpserat; pecora, quod secundum poterat esse inope re subsidium, propter bellum finitimae ciuitates longius 20
7 remouerant. qui erant pabulandi aut frumentandi causa progressi, hos leuis armaturae Lusitani peritique earum regionum caetrati citerioris Hispaniae consectabantur; quibus erat procliue tranare flumen, quod consuetudo eorum omnium est, ut sine utris[q.] ad exercitum non eant. 25

1 **49.** At exercitus Afrani omnium rerum abundabat copia. multum erat frumentum prouisum et conuectum superioribus temporibus, multum ex omni prouincia comportabatur; magna
2 copia pabuli suppetebat. harum omnium rerum facultates sine ullo periculo pons Ilerdae pr⟨a⟩ebebat et loca trans 5 flumen integra, quo omnino Caesar adire non poterat.

1 **50.** Haec permanserunt aquae dies complures. conatus est Caesar reficere pontes, sed nec magnitudo fluminis permittebat neque ad ripam dispositae cohortes aduersariorum
2 perfici patiebantur; quod illis prohibere erat facile cum ipsius fluminis natura atque aquae magnitudine, tum quod ex totis 5
3 ripis in unum atque angustum locum tela iaciebantur; atque erat difficile eodem tempore rapidissimo flumine opera perficere et tela uitare.

1 **51.** Nuntiatur Afranio magnos com*me*atus, qui iter habebant ad Caesarem, ad flumen constitisse. uenerant eo sagittarii ex Rutenis, equites ex Gallia cum multis carris
2 magnisque impedimentis, ut fert Gallica consuetudo. erant pr⟨a⟩eterea cuiusque generis hominum milia circiter VI cum 5 seruis liberisque; sed nullus ordo, nullum imperium certum, cum suo quisque consilio uteretur atque omnes sine timore

---

16 ac ciuitates *D'* at ciuitates *L'* a ciuitate *T'* ‖ 18 reliqui *D'LFT* reliquis *U* reliquū *V* ‖ 20 inope re *Buecheler* : inopere ‖ 23 cetrati *LT'* cæturati *D'* ceutrati *U'*, *del Paul* ‖ 25 utriis *Buecheler cl. CGlL* II *p.* 247, 55 : utrisq. | non eant *β* moneant *D* moueant *E*

49, 1 afrani *L'* af(aff- *V*)ranii *D' T' L*^{2} ‖ 5 periculo *om D'* (*6 litt. spatium in E*)

50, 1 haec *T a. ras* hae *D' L' V*, *T p. ras* ‖ 5 tum *L'*, *om D' T'*

51, 1 commeatus *Nipperdey* : comitatus | habebant *D' T'* habeant *L'*

iter facerent us*ei* superiorum temporum atque itinerum li-
3 centia. erant complures honesti adulescentes, senatorum filii
et ordinis equestris; erant legationes ciuitatum; erant legati 10
4 Caesaris. hos omn*ei*s flumina continebant. ad hos oppri-
mendos cum omni equitatu tribusque legionibus Afranius de
nocte proficiscitur inprudent*ei*sque ante missis equitibus ag-
greditur. celeriter sese tamen Galli equites expediunt proe-
5 liumque committunt. i, dum pari certamine res geri potuit, 15
magnum hostium numerum pauci sustinuere; sed ubi signa
legionum appropinquare coeperunt, paucis amissis sese in
6 proximos montes conferunt. hoc pugnae tempus magnum
attulit nostris ad salutem momentum; nacti enim spatium se
in loca superiora receperunt. desiderati sunt eo die sagittarii 20
circiter CC, equites pauci, calonum atque impedimentorum
non magnus numerus.

1 **52.** His tamen omnibus annona creuit; quae fere res
non solum inopia pr⟨a⟩esenti[s], sed etiam futuri temporis
2 timore ingrauescere consueuit. iamque ad ✳ L in singulos
modios annona peruenerat, et militum uires inopia frumenti
3 deminuerat, atque incommoda in dies augebantur; et tam 5
paucis diebus magna erat rerum facta commutatio ac se
Fortuna inclinauerat, ut nostri magna inopia necessariarum
rerum conflictarentur, illi omnibus abundarent rebus superio-
4 resque haberentur. Caesar is ciuitatibus, quae ad eius ami-
citiam accesserant, quo⟨m⟩ minor erat frumenti copia, pecus 10
imperabat; calones ad longinquior*ei*s ciuitates dimittebat;
ipse pr⟨a⟩esentem inopiam, quibus poterat subsidiis, tuta-
batur.

1 **53.** Haec Afranius Petreiusque et eorum amici pleniora
etiam atque uberiora Romam ad suos perscribebant. multa

---

8 usi *D′* usu *β* ‖ 9 adulescentes *DFT* ado- *ELUV* ‖ 11 oms̃ *D′* omnis *β* ‖ 13 inprudentes (-te^{s} *L*) *DL* imprudentes *E* in(ī *V*)prudentis *U′T′* | aggreditur *D′V* adgr- *L′T* ‖ 15 Ii *L* id *D′U′T′* ‖ 17 appropinquare *D′T* adpr- *L′V* | coeperunt *DL* cęp- *ET′* cep- *U′*

52, 1 tamen] tum *Nicaise* ‖ 2 praesenti *Davies* : presentis ‖ 3 denarios *Aldo* : X ‖ 5 deminuerat *β* dimin- *D′* ‖ 6 ac] hac *T′* ‖ 8 abundarent *D′LV* hab- *U′T* ‖ 9 is *T′* iis *L′*, *om* *D′* ‖ 10 quom *Buecheler* : quo ‖ 11 longinquiores (-ones *D*) *D′UV* -oris *LFT*

53, 2 multa rumor adfingebat *Estienne* : multorū ora fingebant *D′* Multarum fingebant L^1 multa rumor fingebat $U′L^2$ multarū rumore

rumor a⟨d⟩fingebat, ut paene bellum confectum uideretur.
2 quibus litteris nuntiisque Romam perlatis magni domum concursus ad Afranium magnaeque gratulationes fiebant; multi 5
ex Italia ad Cn. Pompeium proficiscebantur, alii, ut principes talem nuntium attulisse, alii, ne euentum belli expectasse aut ex omnibus nouissimi uenisse uiderentur.

1 **54.** Cum in his angustiis res esset atque omnes uiae ab Afranianis militibus equitibusque obsiderentur nec pontes perfici possent, imperat militibus Caesar, ut naues faciant, cuius generis eum superioribus annis usus Brittaniae docue-
2 rat. carinae ac primum statumina ex leui materia fiebant; 5
reliquum corpus nauium uiminibus contextum coriis intege-
3 batur. has perfectas carris iunctis deuehit noctu mil(ia) pass(um) a castris XXII militesque his nauibus flumen trans-
4 portat continentemque ripae collem inprouiso occupat. hunc celeriter, priusquam ab aduersariis sentiatur, communit. huc 10
legionem postea transi[e]cit atque ex utraque parte pontem
5 institutum biduo perficit. ita commeatus et, qui frumenti causa processerant, tuto ad se recipit et rem frumentariam expedire incipit.

1 **55.** Eodem die equitum magnam partem flumen traiecit. qui inopinant*eis* pabulator*eis* et sine ullo dissipatos timore aggressi [iam] magnum numerum iumentorum atque hominum intercipiunt cohortibusque c⟨a⟩e[n]t[u]r[i]atis subsidio missis scienter in duas partes sese distribuunt, alii ut pr⟨a⟩edae 5
pr⟨a⟩esidio sint, alii ut uenientibus resistant atque eos pro-

---

orat. fingebant *T* multa rumore fingebant *V* ‖ 5 que *om* ***D'*** ‖ 7 alii *β* aliud ***D'*** ‖ 8 aut *L ante ras T* ut ***D'*** *U' V*, *L p. ras*

54, 4 brittanię *D* britanniae *E U'* brittanniae *L*[1] *T'* brittannie *L*[2] | docuerat ***D'*** *T'* -rant *L'* ‖ 5 prima *Nipperdey* | statumen *Hoffmann* | ex leui *T'* et leuia (leu^i^a *U* lęuia *F*) ***D'*** *L'* & leui *L*[2] aluei *Ramorino* ‖ 6 contextum *β* contex̄ (-xit *E*) ***D'*** | integebatur *β* -bant[2] ***D'*** ‖ 8 his ***D'*** *T'* iis *L'* ‖ 10 huc *β* hunc ***D'*** ‖ 11 legionē *β*, *om* ***D'*** | transiecit (*praes.*)] traicit *Vascosan* ‖ 12 p̱ficit *β* p̱fecit ***D'*** ‖ 13 recipit *U' T'* recepit ***D'*** *L*

55, 1 traiecit ***D'*** *U' T* transiecit *L V* ‖ 2 inopinantes pabulatores ***D'*** *V* -nan(-na^n^ *T*)tis pab(pap- *F pr*)ulatoris (-i^e^s *L*) *L' T* ‖ 3 aggressi ***D'*** *V* adgr- *L' T* | iam ***D'*** *T'* quam *L'*, *del Nipperdey* ‖ 4 cetratis *Manuzio*: centuriatis ***D'*** *U' T'*, *L corr* centuatis *L pr* ‖ 5 p̄dę (-e *L U T*) p̄sidio sint *β* p̄sidio sint p̄dae ***D'***

2 pellant, unamque cohortem, quae temere ante ceteras extra
aciem procurrerat, seclusam ab reliquis circum ueniunt atque
interficiunt incolumesque cum magna pr⟨a⟩eda eodem ponte
in castra reuertuntur. 10

1 **56.** Dum haec ad Ilerdam geruntur, Massilienses usi
L. Domiti consilio nau*ei*s longas expediunt numero XVII,
2 quarum erant XI tectae. multa huc minora nauigia addunt,
ut ipsa multitudine nostra classis terreatur. magnum nume-
rum sagittariorum, magnum Albicorum, de quibus supra de- 5
monstratum est, imponunt atque hos pr⟨a⟩emiis pollicitatio-
3 nibusque incitant. certas sibi deposcit nau*ei*s Domitius atque
has colonis pastoribusque, quos secum adduxerat, complet.
4 sic omnibus rebus instructa classe magna fiducia ad nostras
nau*ei*s procedunt, quibus pr⟨a⟩eerat D. Brutus. haec ad in- 10
sulam, quae est contra Massiliam, stationes obtinebant.

1 **57.** Erat multo inferior numero nauium Brutus; sed
electos ex omnibus legionibus fortissimos uiros, antesignanos,
centuriones, Caesar ei classi attribuerat, qui sibi id muneris
2 depoposcerant. hi manus ferreas atque harpagones parauerant
magnoque numero pilorum, tragularum reliquorumque telo- 5
rum se instruxerant. ita cognito hostium aduentu suas naues
3 ex portu educunt, cum Massiliensibus confligunt. pugnatum
est utrimque fortissime atque acerrime; neque multum Albici
nostris uirtute cedebant, homines asperi et montani et exer-
4 citati in armis; atque hi modo d*i*gressi ⟨a⟩ Massiliensibus 10
recentem eorum pollicitationem animis continebant, pastores-
que *illi* Domiti spe libertatis excitati sub oculis domini
suam probare operam studebant.

1 **58.** Ipsi Massilienses et celeritate nauium et scientia
gubernatorum confisi nostros eludebant impetusque eorum
excipiebant et, quoad licebat, latiore ut spatio producta lon-

---

56, 2 domiti *D U'* -tii *E L T'* | nauis *D' L F T* -ues *U V* ‖ 6 imponunt *D' V* inp- *L' T* ‖ 7 naues *D' V*[2] -uis *β* ‖ 10 naues *D' V* -uis *L' T* | haec *D' L F* Hec *U* hę *T'*

57, 4 depoposcerant *L'*, *T corr* -rat *D' T'* ‖ 8 ẽ (. *T*) utrimq. (-ĩq. *T'* utrinq; ē *E*) *D' T'* est. utrimq; (-ĩq; *U'*) *L'* | albici *E L' V* albicci *D T* ‖ 10 digressi *L*[2] : degressi | ⟨a⟩ *r* ‖ 11 eorum *U'* *uar* eorum . ɸɸdem *L* eodem *D' U' T'* ‖ 12 illi *Buecheler* : in | domini *D' T'* -nis *L'* (2)(1) domitij *L*[2]

58, 3 decipiebant *Nipperdey* | ut *U' T'* aut *L*, *om D'* uti *Vossius*

gius acie circum uenire nostros aut pluribus nauibus adoriri
singulas aut remos transcurrentes deter*g*ere, si possent, con- 5
2 tendebant; cum propius erat necessario uentum, ab scientia
gubernatorum atque artificis ad uirtutem montanorum con-
3 fugiebant. ⟨nostri⟩ quo⟨m⟩ minus exercitatis remigibus mi-
nusque peritis gubernatoribus utebantur, qui repente ex one-
rariis nauibus erant producti neque dum etiam uocabulis ar- 10
mamentorum cognitis, tum etiam tarditate et grauitate na-
uium impediebantur; factae enim subito ex umida materia
4 non eundem usum celeritatis habuerant. itaque dum locus
comminus pugnandi daretur, aequo animo singulas binis na-
uibus obiciebant atque iniecta manu ferrea et retenta utra- 15
que naue diuersi pugnabant atque in hostium naues transcen-
debant * * et magno numero Albicorum et pastorum interfecto
partim nauium deprimunt, nonnullas cum hominibus capiunt,
5 reliquas in portum compellunt. eo die naues Massiliensium
cum is, quae sunt captae, intereunt VIIII. 20

1 **59.** Hoc primum Caesari ad Ilerdam nuntiatur; simul
2 perfecto ponte celeriter Fortuna mutatur. illi perterriti uir-
tute equitum minus libere, minus audacter uagabantur; alias
non longe a castris progressi spatio, ut celerem receptum
haberent, angustius pabula⟨ba⟩ntur, alias longiore circuitu 5
custodias stationesque equitum uitabant, aut aliquo accepto
detrimento aut procul equitatu uiso ex medio itinere proiectis
3 sarcinis fugiebant. postremo et plures intermittere dies et
pr⟨a⟩eter consuetudinem omnium noctu constituerant pa-
bulari. 10

1 **60.** Interim Oscenses et Calagurritani, qui erant [cum]
Oscensibus contributi, mittunt ad eum legatos seseque impe-
2 rata facturos pollicentur. hos Tarraconenses et Iacetani et

---

5 detergere *L corr U' uar* : deterrere ‖ 7 artif(f *ex* t? *L*)icis ***D' L' T pr*** -ficiis *T corr* -ficū *V* ‖ 8 ⟨nostri⟩ *Aldo* | quom *Elberling* : quo ***D' T'*** qui *L'* ‖ 10 armamtoꝝ *E T'* armtorum *D L'* ‖ 12 umida *D L' T* hu- *E V F*[2] ‖ 13 habuerant] habebant *Aldo* ‖ 14 cōmin' *E* communis *Dβ* ‖ 17 * * *Chacon* | albicorum *Eβ* albiccorū *D* ‖ 18 partim ***D' L'*** -tē *T'*, *E corr L*[2] ‖ 20 cum (cū|cū *E*) his (is *L*) quae] Domitiique *Paul*

59, 1 primū *β* primū cū ***D'*** proelium *Chacon* ‖ 3 alias *β* alii ***D'*** ‖ 4 longe *β* longo ***D'*** ‖ 5 pabulabantur *cod. Dresd. 122* : pabulantur alias *β* alii ***D'*** ‖ 6 aut *β* ut ***D'*** at *Paul* ‖ 8 fugiebant *β* refugiebant ***D'***

60, 1 cum *del Chacon* ‖ 3 tarraconen(-e, n *T*)ses ***D' L T'*** traconen-

Ausetani et paucis post diebus Illurgauonenses, qui flumen
3 Hiberum attingunt, insecuntur. petit ab his omnibus, ut se 5
frumento iuuent. pollicentur atque omnibus undique conqui-
4 sitis iumentis in castra deportant. transit etiam cohors ⟨Il⟩-
lurgauonensis ad eum cognito ciuitatis consilio et signa ex
5 statione transfert. ⟨fit⟩ magna celeriter commutatio rerum: per-
fecto ponte, magnis quinque ciuitatibus ad amicitiam ad- 10
iunctis, expedita re frumentaria, extinctis rumoribus de auxi-
liis legionum, quae cum Pompeio per Mauretaniam uenire
dicebantur, multae longinquiores ciuitates ab Afranio desci-
scunt et Caesaris amicitiam secuntur.

1 **61.** Quibus rebus perterritis animis aduersariorum Cae-
sar, ne semper magno circuitu per pontem equitatus esset
mittendus, nactus idoneum locum, fossas pedum XXX in la-
titudinem complures facere instituit, quibus partem aliquam
2 Sicoris auerteret uadumque in eo flumine efficeret. his paene 5
effectis magnum in timorem Afranius Petreiusque perueniunt,
ne omnino frumento pabuloque intercluderentur, quod mul-
tum Caesar equitatu ualebat. itaque constituunt ipsi locis
3 excedere et in Celtiberiam bellum transferre. huic consilio
suffragabatur etiam illa res, quod ex duobus contrariis ge- 10
neribus quae superiore bello cum L. Sertorio steterant ciui-
tates, uictae nomen atque imperium absentis ⟨Pompei⟩ time-
bant, quae in amicitia manserant [Pompei], magnis adfectae
beneficiis eum diligebant, Caesaris autem erat in barbaris
4 nomen obscurius. hic magnos equitatus magnaque auxilia 15
expectabant et suis locis bellum in hiemem ducere cogitabant.
5 hoc initio consilio toto flumine Hibero nau*ei*s conquir*ei* et

---

ses *U'* ‖ 4 illurgauonenses *D' L U T'* illurgu(u)aonenses *F* lurgauonenses *L*² ‖ 5 insecunt² *T* insequuntur *D' L' V* sequuntur *U*² ‖ 7 cohors lurgauonenses *L*¹ cohors l(ill- *V*)urgauonensis *U' T' L*² cohorilurgauonensis *D'* ‖ 9 ⟨fit⟩ *Buecheler* | ce(cae- *L*)lerit̄ *β* celeritate *D'* | commutatio rerum *β* cõmutationẽ *D* & cõmutatione *E* ‖ 12 mauretaniā *D L'* mauritaniam *E T'* ‖ 14 secuntur *D U* sequuntur *E L F T'*

61, 5 sicoris *L'* sicores *D' T* sycoris *V* | uadum *β* -dū *D'* ‖ 8 ipsis *E* ‖ 10 suffragabat² *D' T'* subfragabatur *L'* ‖ 12 ⟨Pompei⟩ *Davies* ‖ 13 manserant *D' U T'* -ser̃ *L F* | pompei *D β* põpeii *E*, *del Davies* | adfectae *L' T* a(e- *E*, a *superscr.*)ffectae *D' V L*² ‖ 17 nauis *D' L' T* naues *V* | conquiri et Octogesam *Hotman* conquirere.et octogesma *L*²; conquirere.toto gesma

O⟨c⟩toges*am* adduci iubent. id erat oppidum positum ad Hibe-
6 rum mil(ia)*que* pas(suum) a castris aberat xx⟨x⟩. ad eum
locum fluminis nauibus iunctis pontem imperant fieri legio- 20
nesque duas flumen Sicorim transducunt castraque muniunt
uallo pedum xii.

1 **62.** Qua re per exploratores cognita summo labore militum Caesar continuato diem noctemque opere in flumine auertendo huc iam *d*eduxerat rem, ut equites, etsi difficulter atque aegre fiebat, possent tamen atque auderent flumen
2 transire, pedites uero tantummodo umeris ac summo pectore 5
extare⟨nt⟩ et cum altitudine aquae tum etiam rapiditate flu-
3 minis ad transeundum [non] impedirentur. sed tamen eodem fere tempore pons in Hibero prope effectus nuntiabatur et in Sicori uadum reperiebatur.

1 **63.** Iam uero eo magis illi maturandum iter existimabant. itaque duabus auxiliaribus cohortibus Ilerdae pr⟨a⟩esidio relictis omnibus copiis Sicorim transeunt et cum duabus legionibus, quas superioribus diebus traduxerant, castra
2 coniungunt. relinquebatur Caesari nihil, nisi uti equitatu 5
agmen aduersariorum male haberet et carperet. pons enim ipsius magnum circuitum habebat, ut multo breuiore itinere
3 illi ad Hiberum peruenire possent. equites ab eo missi flumen transeunt et, cum de tertia uigilia Petreius atque Afranius castra mouissent, repente sese ad nouissimum agmen 10
ostendunt et magna multitudine circumfusa morari atque iter impedire incipiunt.

1 **64.** Prima luce ex superioribus locis, quae Caesaris

---

19 que *Aldo* : .U. (V̊. *E* .V. *L′ V*) | XXX *von Goeler* : ·XX· ‖ 21 sicorim *L T* sicorĩ *F* sico(in (1)) *U* sicorū *E* siccorū *D* sycorĩ *V* | que *om T* | muniunt *D′* muniunt^2 *β*

62, 3 deduxerat *Estaço* : reduxerat ‖ 4 fiebat *β E*^{2} -ant *D′* ‖ 5 umeris *D L*^{1} hu- *E U′ T′ L*^{2} ‖ 6 exstarent *Davies* : extare | rapi(tar- *V*)ditate *β* repuditate *D* repudicate *E* ‖ 7 impedirentur *L* non im(in- *T*)pedirent^2 *U′ T′* non impedirent^2 nuntiabat^2 *D′* ‖ 9 sicori *D′ L U T* sycori *V* si*cori* *F* | reperiebatur *E V* repp- *D L′ T*

63, 2 i(y- *V*)lerdae (-de *L*) *β* ilerdā *D′* ‖ 3 sicorĩ *U′* sicorim *L*^{2} sicorum *L*^{1} sycorĩ iam *V* siccoriã *D* sicoriã *E T* ‖ 3 et — 5 coniungunt *om E* ‖ 4 traduxerant *D* -runt *β* ‖ 6 Pons *L* post *D′ U′ T′* ‖ 9 atq; *β* et *D′*

64, 1 quae *L′*, *om D′ T′*

castris erant coniuncta, cernebatur equitatus nostri proelio
nouissimos illorum premi uehementer ac non numquam susti-
ner*ei* extremum agmen atque interrumpi, alias ferri signa et
uniuersarum cohortium impetu[m] nostros propelli, dein rur- 5
2 sus conuerso⟨s⟩ insequi. totis uero castris milites circulari
et dolere hostem ex manibus dimitti, bellum non necessario
longius duci, centurionesque tribunosque militum adire atque
obsecrare, ut per eos Caesar certior fieret, ne labori suo neu
periculo parceret; paratos esse sese, posse et audere ea trans- 10
3 ire flumen, qua traductus esset equitatus. quorum studio et
uocibus excitatus Caesar, etsi timebat tantae magnitudini
fluminis exercitum obicere, conandum tamen atque experien-
4 dum iudicat. itaque infirmior*ei*s milites ex omnibus centu-
riis deligi iubet, quorum aut animus aut uires uidebantur 15
5 sustinere non posse. hos cum legione una pr⟨a⟩esidio ca-
stris relinquit; reliquas legiones expeditas educit magnoque
numero iumentorum in flumine supra atque infra constituto
6 traducit exercitum. pauci ex his militibus *abla*⟨t⟩i[n] flu-
mine ab equitatu excipiuntur ac subleuantur; interit tamen 20
nemo. traducto incolumi exercitu copias instruit triplicem-
7 que aciem ducere incipit. ac tantum fuit in militibus stu-
di[i], ut mil(ium) sex ad iter addito [ad uadum] circuitu
magnaque fluminis mora interposita eos, qui de tertia uigilia
exissent, ante horam diei VIIII consequerentur. 25

1 **65.** Quos ubi Afranius procul uisos cum Petreio con-
spexit, noua re perterritus locis superioribus constitit aciem-
2 que instruit. Caesar in campis exercitum reficit, ne defes-
sum proelio obiciat; rursus conant*ei*s progredi insequitur et

---

2 coniuncta *β* -cti *D'* | cernebatur *L T'* -bant[2] *D' U'* ‖ 3 non nūquā *D* n̄nūquam *T'* nonnunquā *E* nunc quam *L'* | sustineri *Giesing* : susti-nere ‖ 5 impetu *L*[2] : impetum ‖ 6 conuersos *L*[2] : conuerso ‖ 7 dolere *E U' T' L*[2] dolore *D L*[1] | non *D'*, *om β* ‖ 10 ea *β*, *om D'* ‖ 11 qua *β* quo *D'* ‖ 12 magnitudini *T'* -dinis *D' L'* ‖ 13 fluminis *D β* -ni *E L*[2] ‖ 14 infirmiores *D' L U V* -ris *F T*, *L corr* ‖ 16 p̄sidio *β* p̄ *D'* ‖ 17 relinquit (-d *V*) *β* -liquit *D'* ‖ 19 pauci *codd. recentes* : paucis *D β* Paucos *E* | ablati *Dübner* : arma in *D β* in *E* | flumine *β* flumine arrepta *D* flumine arreptos *E* ‖ 20 excipiuntur *β* -pit *D'* ‖ 22 studii *β* studiū *D'* ‖ 23 ad uadum *del Apitz*

65, 2 consistit *Chacon* ‖ 3 refic̄ (e supra) *T* refecit *D' L' V* ‖ 4 conantes *D'* -tis *β*

3 moratur. illi necessario maturius, quam constituerant, castra 5
ponunt. suberant enim montes atque a milibus passum V
4 itinera difficilia atque angusta excipiebant. hos montes in-
tr*ar*e [re]*cu*piebant, ut equitatum effugerent Caesaris pr⟨a⟩e-
sidiisque in angustiis collocatis exercitum itinere prohibe-
rent, ipsi sine periculo ac timore Hiberum copias traduce- 10
5 rent. quod fuit illis conandum atque omni ratione efficien-
dum; et totius diei pugna atque itineris labore defessi rem
in posterum diem distulerunt. Caesar quoque in proximo
colle castra ponit.

1 **66.** Media circiter nocte [i]is, qui [ad]aquandi causa
longius a castris processerant, ab equitibus correptis fit ab
his certior Caesar duces aduersariorum silentio copias castris
educere. quo cognito signum dari iubet et uasa militari[a]
2 more conclamari. illi exaudito clamore ueriti ne noctu im- 5
pediti sub onere confligere cogerentur aut ne ab equitatu
Caesaris in angustiis tenerentur, iter subprimunt copiasque
3 in castris continent. postero die Petreius cum paucis equi-
tibus occulte ad exploranda loca proficiscitur. hoc idem fit
ex castris Caesaris. mittitur L. Decidius Saxa cum paucis, 10
4 qui loci naturam perspiciat. uterque idem suis renuntiat:
V mil(ia) pas(suum) proxima inter*ce*dere itineris campestris,
inde excipere loca aspera et montuosa; qui prior has angu-
stias occupauerit, ab hoc hostem prohiber*ei* nihil esse negotii.

1 **67.** Disputatur in consilio a Petreio atque Afranio et
tempus profectionis quaeritur. plerique censebant, ut noctu
iter facerent; posse prius ad angustias ueniri, quam sentire-
2 tur. ali, quod pridie noctu conclamatum esset ⟨in⟩ Caesaris

---

5 maturius quam constituerant β quā constituerant maturius *D′* ‖ 6 mi-
lib; (mille *V*) β rū alib: *D* ruālibus *E* | passū *D* passuum *EL′T*
passib; *V* ‖ 7 intrare cupiebant *Nipperdey* : intra se recipiebant ‖ 9 con-
locatis *U′T* collocatis *D′LV* ‖ 12 et] sed *Estienne* | pugna *EL*, *T′*
corr pugnā *DUT′* -nam *F*

66, 1 is : iis *L′* his *T* hi *D′V* | aquandi *Kindscher* : ada(ad- *T*)-
quandi ‖ 2 correptis *L′* correpti st̄ *E* correpti *DT′* ‖ 4 militari *r* : mi-
litaria ‖ 5 conclamari β conclamandi ꝓferre *D′* ‖ 6 ne β, *om* *D′* ‖
10 saxa β saxo *D′* ‖ 12 intercedere *r* : intercidere ‖ 14 prohibe (i *supra*) *L* :
prohibere | esse] sese *D*, *E*[2] *uar*

67, 1 a *D′LV* ab *U′T* | atq. β et ab *D′* ‖ 3 sentiret[2] *E* senti-
rentur *D*β ‖ 4 ali *DLV* alii *EU′T* | in *Nipperdey* : a *D′*, *om* β

3 castris, argumenti sumebant loco non posse clam exire*i*. cir- 5
circum fundi noctu equitatum Caesaris atque omnia loca atque
itinera obsidere; nocturnaque pr⟨o⟩elia esse uitanda, quod
perterritus miles in ciuili dissensione timore*i* magis quam
4 religioni consulere consuerit. ad lucem multum per se pu-
dorem omnium oculis, multum etiam tribunorum militum et 10
centurionum pr⟨a⟩esentium afferre; quibus rebus coerceri mi-
5 lites et in officio contineri soleant. quare omni ratione esse
interdiu perrumpendum; etsi aliquo accepto detrimento, tamen
6 summa exercitus salua locum, quem petant, capi posse. haec
uincit in consilio sententia, et prima luce postridie consti- 15
tuunt proficisci.

1 **68.** Caesar exploratis regionibus albente caelo omne*is*
copias castris educit magnoque circuitu nullo certo itinere
exercitum [e]ducit. nam qu⟨a⟩e itinera ad Hiberum atque
Octogesam pertinebant, castris hostium oppositis tenebantur.
2 ipsi erant transcendendae ualles maximae ac difficillimae, 5
saxa multis locis pr⟨a⟩erupta iter impediebant, ut arma per
manus necessario traderentur militesque inerme*i*[s] subleuati-
3 que alii ab aliis magnam partem itineris conficerent. sed
hunc laborem recusabat nemo, quod eum omnium laborum
finem fore existimabant, si hostem Hibero intercludere et 10
frumento prohibere potuissent.

1 **69.** Ac primo Afraniani milites uisendi causa laeti ex
castris procurrebant contumeliosisque uocibus prosequebantur
n(ostr)os: necessarii uictus inopia coactos fugere atque ad
Ilerdam reuerti. erat enim iter a proposito diuersum, contra-

---

5 argumti *β* -tis ***D′*** | exiri ***D′** LUT′* -rę (i superscr.) *F* ‖ 7 obsidere *U′ T′* -deri *L* -diis ***D′*** | nocturna *β* -nę ***D′*** ‖ 8 timorę ***D′*** -ri *U′ V L*[2], *T corr* -ris *L*[1] *T pr* ‖ 9 consuerit (-euerit *T*) *β* censuerit ***D′*** | At *r* ‖ 11 afferre ***D′*** *L V* adf- *U′ T* | coerceri ***D′** L* coherceri *U′ T′* ‖ 15 uincit ***D′*** euincit ***β*** | postridie *L′ V* post tridie ***D′** T*

68, 1 oms̃ ***D′*** *U′ T′* omnis *L* ‖ 3 ducit *Beroaldo* : educit | qvę *L*[2]: q. | ad *β* q̄ (quę *E*) ad ***D′*** ‖ 4 octogesam *L V* octogesmā *E* otogesam *D U′ T* ‖ 5 ipsi *β* ipsa ***D′*** | transcen(-sen- *L*)dendae (-de *F*) ualles maximę (-me *L*) *β* transcendenda uallis maxima ***D′*** | ac *β* et ***D′*** | diff(dif- *L*)icillimae (-me *LT*) *β* -ma ***D′*** ‖ 6 ut ***D′***, *om β* ‖ 7 ine(inhe- *L*[1])rmi *L′* inermes ***D′** V* -mis *T* ‖ 11 frumto *L* frumtū ***D′** U′ T′*

69, 3 nostros *Morus* : Nos *L* nos.nec *U*[1] nec *FT′*, *om* ***D′*** ‖ 4 ilerdā (-am *L*) ***D′** UL* -a *F* -ar *T* ylerdā *V*

2 riamque in partem iri uidebatur. duces uero eorum consi- 5
lium su*o*m laudibus ferebant, quod se castris tenuissent; mul-
tumque eorum opinionem adiuuabat, quod sine iumentis im-
pedimentisque ad iter profectos uidebant, ut non posse in-
3 opiam diutius sustinere confiderent. sed ubi paulatim retor-
queri agmen ad dexteram conspexerunt iamque primos supe- 10
rare regionem castrorum animum aduerterunt, nemo erat
adeo tardus aut fugiens laboris, quin statim castris exeundum
4 atque occurrendum putaret. conclamatur ad arma, atque
omnes copiae paucis pr⟨a⟩esidio relictis cohortibus exeunt
rectoque ad Hiberum itinere contendunt. 15

1 **70.** Erat in celeritate omne positum certamen, utri
prius angustias montesque occuparent; sed exercitum Caesaris
uiarum difficultat*ei*s tardabant, Afrani copias equitatus Cae-
2 saris insequens morabatur. res tamen ab Afranianis huc
erat necessario deducta, ut, s*ei* priores mont*ei*s, quos pete- 5
bant, attigissent, ipsi periculum uitarent, impedimenta totius
exercitus cohort*ei*sque in castris relictas seruare non possent;
quibus interclusis exercitu Caesaris auxilium ferri nulla ra-
3 tione poterat. confecit prior iter Caesar atque ex magnis
rupibus nactus planitiem in ha[n]c contra hostem aciem in- 10
struit. Afranius, cum ab equitatu nouissimum agmen pre-
meretur, ante se hostem uideret, collem quendam nactus ibi
4 constitit. ex eo loco IIII caetratorum cohort*ei*s in montem,
qui erat in conspectu omnium excelsissimus, mittit. hunc
magno cursu concitatos iubet occupare, eo consilio, uti ipse 15
eodem omnibus copiis contenderet et mutato itinere iugis
5 Octogesam perueniret. hunc cum obliquo itinere caetrati

---

5 in partē iri (iri in partē *U*) *U'* in partē *L* partē iri *T'* in partē muri *D'* | uidebatur *U' T'* L^2 -bantur *D'* L^1 | consilium suum (suū consiliū *E*) *D' L' V*, *T corr* ēsilio suo *T pr* ‖ 6 se *U'*, *L corr*, *om D' L pr T'* ‖ 8 ad iter] ab Ilerda *Paul* | posse *L'* possent *D' T'* ‖ 10 dexteram *D' L T'* dextram *U'*

70, 1 utri *β* utti *D* uti *E* ‖ 3 difficultates *D' U' T'*, *L corr* -tatis *L pr* | afrani *L'* -nii *D' T* affranii *V* ‖ 4 af(aff- *V*)ranianis *E V* afranis *D L' T* afraniis L^2 ‖ 5 si priores *β* superiores *D'* | montes *D'* V^2 -tis *β* ‖ 7 cohortes *D'* L^2 -tis *β* ‖ 8 exercitu *L' T* -tui *D' V* ‖ 10 planitiem *D' U T* -ciem *F V* L^2 -ciā L^1 | hac *Vascosan* : hanc ‖ 12 ante *β* et ante *D'* ‖ 13 cætratorū *F* cetratorum *D L U T'* ce(e *in ras* a)turatorū *E* | cohortes *D'*, *U corr* V^2 -tis *L F T'* ordines *U pr* ‖ 14 hunc *T'*, *E in ras*. huc *D' L'* ‖ 17 octo(oto- *D*)gesam *D'* L^2 octo(oto- *F T'*)gensam *β* | cae(ce- *L U V*)-

peterent, conspicatus equitatus Caesaris in cohort*eis* impetum
facit; nec minimam partem temporis equitum uim caetrati
sustinere potuerunt omnesque ab eis circum uenti in con- 20
spectu utriusque exercitus interficiuntur.

1 **71.** Erat occasio bene gerendae rei. neque uero id
Caesarem fugiebat tanto sub oculis accepto detrimento per-
territum exercitum sustinere non posse, pr⟨a⟩esertim circum
datum undique equitatu, cum in loco aequo atque aperto
confligeretur; idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. 5
2 concurrebant legati, centuriones tribunique mil(itum): ne du-
bitaret proelium committere. omnium esse militum paratis-
3 simos animos. Afranianos contra multis rebus sui timoris
signa mississe: quod suis non subuenissent, quod de colle
non decederent, quod uix equitum incursus sustinerent con- 10
latisque in unum locum signis conferti neque ordines neque
4 signa seruarent. quod si iniquitatem loci timeret, datum
ir*ei* tamen aliquo loco pugnandi facultatem, quod certe inde
decedendum esset Afranio nec sine aqua permanere posset.

1 **72.** Caesar in eam spem uenerat se sine pugna et sine
uolnere suorum rem conficere posse, quod re frumentaria
2 aduersarios interclusisset. cur etiam secundo proelio aliquos
ex suis ⟨a⟩mitteret? cur uolnerar*ei* pateretur optime meritos
de se milites? cur denique Fortunam periclitaretur? pr⟨a⟩e- 5
sertim cum non minus esset imperatoris consilio superare
3 quam gladio. mouebatur etiam misericordia ciuium, quos
interficiendos uidebat; quibus saluis atque incolumibus rem
4 optinere malebat. hoc consilium Caesaris plerisque non pro-
babatur; milites uero palam inter se loquebantur, quoniam 10
talis occasio uictoriae dimitteretur, etiam cum uellet Caesar,

---

trati β cę(ce- *D*)turati ***D'*** ‖ 18 cohortes ***D'*** -tis β ‖ 19 facit *L'* fecit ***D'***, *om T'* | minimam] nimiā *T'* | cę(ce- *L' V*)trati β cę(ce- *E*)turati ***D'***

71, 1 id ***D'*** *L*[2] idem β ‖ 3 presertĩ β preserti̇̃ cū ***D'*** ‖ 4 equitatu cum *L U* e(ę- *T*)quitatū cū *F T'* equitatū tū ***D'*** ‖ 5 ex ***D'*** *T'*, *om L'* ‖ 8 afranianos ***D'*** *L'* af(aff- *V*)ranios *T'* | sui] summi *Pauly* ‖ 9 mis(miss- *L*)isse *E L U V* missis s *F* misis. *D* missis.sed *T* ‖ 10 decederent *E* rec- *D* β | uix *E T'* uis *D U'* suis *L* ‖ 13 iri *edd uett* : ire | aliquo] aequo *Chacon* ‖ 14 posset β post ***D'***

72, 2 uolnere *D F T pr* uulnere *E U V L*[2], *T corr* uulnerare *L*[1] | quod β quo ***D'*** ‖ 3 Quur *U'* ‖ 4 amitteret *r* : mitteret ‖ 4 cur — 5 milites *om T* ‖ 4 quur *U'* | uolnerare *D* uolnerari *F* uulnerari *E L U V* ‖ 5 quur *U'* ‖ 6 consiliū *U'* ‖ 9 optinere ***D'*** *L U T* obt- *F V*

sese non esse pugnaturos. ille in sua sententia perseuerat et
paulum ex eo loco degreditur, ut timorem aduersariis minuat.
5 Petreius atque Afranius oblata facultate in castra sese refe-
runt. Caesar pr⟨a⟩esidiis in montibus dispositis omni ad 15
Hiberum intercluso itinere, quam proxime potest hostium
castris, castra communit.

1 **73.** Postero die duces aduersariorum perturbati, quod
omnem rei frumentariae fluminisque Hiberi spem dimiserant,
2 de reliquis rebus consultabant. erat unum iter, Ilerdam si
reuerti uellent, alterum, si Tarraconem peterent. haec con-
siliantibus eis nuntiantur aquatores ab equitatu premi nostro. 5
3 qua re cognita crebras stationes disponunt equitum et cohor-
tium alariarum legionariasque intericiunt cohort*eis* uallumque
ex castris ad aquam ducere incipiunt, ut intra munitionem et
4 sine timore et sine stationibus aquari possent. id opus inter
se Petreius atque Afranius partiuntur ipsique perficiundi operis 10
causa longius progrediuntur.

1 **74.** Quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum
facultatem uolgo procedunt, et quem quisque in castris no-
2 tum aut municipem habebat, conquirit atque euocat. primum
agunt gratias omnes omnibus, quod sibi perterritis pridie
pepercissent; eorum se beneficio uiuere. deinde imperatoris 5
fidem quaerunt, rectene se illi sint commissuri, et, quod non
ab initio fecerint arma*que* quod cum hominibus necessariis
3 et consanguineis contulerint, queruntur. his prouocati ser-
monibus fidem ab imperatore de Petrei atque Afrani uita
petunt, nequod in se scelus concepisse neu suos prodidisse 10
uideantur. quibus confirmatis rebus se statim signa trans-
laturos confirmant legatosque de pace primorum ordinum

---

14 castra *β* castris *D'* ‖ 15 in *E*, *om Dβ* | omni *β* om̃a *D'* ‖ 16 inter-
cluso *U* -clusos *D'LFV*, *T corr* int̄clusit *T pr* | iti(ite *L*[1])nere *β* iti-
nera *D'*

73, 2 dimiserant *βE* -rat *D*, *E corr* ‖ 7 cohortes *D'* -tis *β* ‖ 8 muni-
tionẽ *β*, *E corr* mutationẽ *D'* | et *L'* ut *T*, *om D'V* ‖ 10 pficiundi
U'T pfitiundi *D* pficiendi *ELV*

74, 1 conloquiorum *L'T* coll- *D'V* ‖ 2 uolgo *DF* uulgo *ELUT'* |
⟨Caesaris⟩ castris *Giesing* ‖ 3 euocat *β* uocat *D'* ‖ 7 que *Oudendorp* :
·I· *DL* id est *E* enĩ *L*[2] ⁊ *U* (*in marg* q̃), *om FT'* | quod *D'L'* qui
T, *om V* ‖ 8 prouocati *D'T* -tis *L'V* ‖ 9 afrani *DL'* af(aff- *V*)ranii *ET'*

4 centuriones ad Caesarem mittunt. interim alii suos in castra inuitandi causa adducunt, alii ab suis abducuntur, adeo ut una castra iam facta ex binis uiderentur; compluresque tr(i- 15 buni) mil(itum) ⟨et⟩ centuriones ad Caesarem ueniunt seque 5 ei commendant. idem hoc fit a principibus Hispaniae, quos illi euocauerant et secum in castris habebant obsidum loco. hi suos notos hospitesque quaerebant, per quem quisque eo- 6 rum aditum commendationis haberet ad Caesarem. Afrani 20 etiam filius adulescens de sua ac parentis sui salute cum 7 Caesare per Sulpicium legatum agebat. erant plena laetitia et gratulatione omnia, eorum, qui tanta pericula uitasse, et eorum, qui sine uolnere tantas res confecisse uidebantur, magnumque fructum suae pristinae lenitatis omnium iudicio 25 Caesar ferebat, consiliumque eius a cunctis probabatur.

1 **75.** Quibus rebus nuntiatis Afranio, ab instituto opere discedit seque in castra recipit, sic paratus, ut uidebatur, ut, quicumque accidisset casus, hunc quieto et aequo animo fer- 2 ret. Petreius uero non deserit sese. armat familiam; cum hac et pr⟨a⟩etoria cohorte caetratorum barbarisque equitibus 5 paucis, beneficiariis suis, quos suae custodiae causa habere consuerat, inprouiso ad uallum aduolat, colloquia militum interrumpit, nostros repellit a castris, quos deprendit, inter- 3 ficit. reliqu*ei* coeunt inter se [et] repentino periculo exterriti sinistras sagis inuoluunt gladiosque destringunt atque ita se 10 a caetratis equitibusque defendunt castrorum propinquitate confisi seque in castra recipiunt et ab [h]is cohortibus, quae erant in statione ad portas, defenduntur.

1 **76.** Quibus rebus confectis flens Petreius manipulos circumit militesque appellat, neu se neu Pompeium absentem

---

13 interim — 14 adducunt *om* ***D'*** ‖ 14 abducunt^{2} ***D' V*** adducuntur *L' T* ‖ 16 ⟨et⟩ *cod. Dresdensis 83; et a 2. m. 122* ‖ 17 fit *β* facit ***D'*** ‖ 18 illi *om T* ‖ 19 hi *E L T* Hii *V* ii *U* his *D*, *om F* (*spatium 2 litt.*) | notos *β* natos ***D'*** ‖ 20 afrani *L' T* -nii ***D'*** *L^{2}* affranii *V* ‖ 21 adulescens ***D'*** *F T* ado- *L U V* | cum] cōn *L* ‖ 24 uolnere *F* uulnere ***D'*** *L U T'*

75, 2 recipit *U' T'* -cepit ***D'*** *L* ‖ 5 p̄toria cohorte *L'*, *D p. ras.* pretoriam cohortē ***D'*** *T'* | caetratorū *D F* cetratorum *U T' L^{2}* ceteratorum *L^{1}* ceturatoꝝ *E* ‖ 7 conloquia *L T* coll- ***D'*** *U V* ‖ 9 reliqui ***D'*** *U' T' L^{2}* Reliquit *L^{1}* | et *del Giesing* ‖ 10 destringunt *L' T* distr- ***D'*** *V* ‖ 11 caetratis *D F T* cetratis *L U V* ceturatis *E* ‖ 12 is : his ‖ 13 statione ***D'*** *L^{2}* -nes *β*

76, 2 milites *β*, *E corr* militib; ***D'***

imperatorem suum aduersariis ad supplicium tradant, obse-
2 crat. fit celeriter concursus in pr⟨a⟩etorium. postula[n]t, ut
iurent omnes se exercitum ducesque non deserturos neque 5
prodituros neque sibi separatim a reliquis consilium capturos.
3 princeps in haec uerba iurat ipse; idem ius iurandum adigit
Afranium; subsecuntur tribuni militum centurionesque; cen-
4 turiatim producti milites idem iurant. edicunt, penes quem
quisque sit Caesaris miles, ut producat: productos palam in 10
praetorio interficiunt. sed plerosque *i*, qui receperant, celant
5 noctuque per uallum emittunt. sic terrore oblato a ducibus
crudelitas in supplicio, noua religio iuris iurandi spem
pr⟨a⟩esentis deditionis sustulit mentesque militum conuertit
et rem ad pristinam belli rationem redegit. 15

1 **77.** Caesar, qui milites aduersariorum in castra per
tempus conloqui uenerant, summa diligentia conquiri et re-
2 mitti iubet. sed ex numero tribunorum militum centurio-
numque nonnulli sua uoluntate apud eum remanserunt.
quos ille postea magno in honore habuit; centuriones *in* 5
prioreis ordineis, eq(uites) R(omanos) in tribunicium restituit
honorem.

1 **78.** Premebantur Afraniani pabulatione, aquabantur aegre
frumenti copiam legionari nonnull*am* habebant, quod dierum
*VII*I ab Ilerda frumentum iussi erant efferre, caetrati auxilia-
resque nullam, quorum erant et facultates ad p⟨a⟩rand[i]um
2 exiguae et corpora insueta ad onera portanda. itaque magnus 5
eorum cotidie numerus ad Caesarem perfugiebat. in his erat
angustiis res. sed ex propositis consiliis duobus explicitius
uidebatur Ilerdam reuerti, quod ibi paulum frumenti relique-

---

4 concursus β cursus *D′* | postulat D^2 : postulant ‖ 5 iurent *L′* uenirent *D′ T′* ‖ 7 iurat ipse; *r* : iurat.ipse *D′ U′ T′* iurat|ipse *L* ‖ 8 subsecuntur *U′* subsequuntur *E L T′* D^2 subsequit^{2} D^1 ‖ 11 que *om* D^1 | i : L *DL′* hi *T′*, *om E* | qui D^1β quos *E*D^2 ‖ 12 terrore oblato β terror ablatus *D′* ‖ 13 noua β naua *D* uana *E* ‖ 15 redegit (red$\overset{e}{\bar{g}}$ *L*) β redigit *D′*

77, 1 qui milites aduersariorum *D′ T′* milites aduersariorum qui *L′* ‖ 2 conloqui (conlo$\overset{ii}{q}$ *L*) *L′* c̄loquii *D* c̄lo$\overset{i}{q}$i *T* collo$\overset{i}{q}$ *V* colloquii *E* ‖ 5 in priores *Chacon* : amplioris *D′* -res β ‖ 6 ordinis *D′* -nes β

78, 2 copiam *T′* copia *D′ L′* | nonnullam *Gryphius* : nonnulli ‖ 3 VIII *von Goeler* : XXII | caetrati *D F T* cetr- *L U V* cetur- *E* ‖ 4 parandū *r* : prandium ‖ 7 explicitius *E*L^2 -tus *D*β

rant. ibi se reliquum consilium explicaturos confidebant.
3 T*a*rraco aberat longius; quo spatio plures rem posse casus 10
recipere intellegebant. hoc probato consilio ex castris pro-
4 ficiscuntur. Caesar equitatu pr⟨a⟩emisso, qui nouissimum
agmen carperet atque impediret, ipse cum legionibus subse-
quitur. nullum intercedebat tempus, quin extremi cum equi-
tibus proeliarentur. 15

1 **79.** Genus erat hoc pugnae. expeditae cohortes nouis-
simum agmen claudebant pluresque in locis campestribus
2 subsistebant. si mons erat ascendendus, facile ipsa loci na-
tura periculum repellebat, quod ex locis superioribus, qui
3 ante cesserant, suos ascendent*eis* protegebant; cum uallis aut 5
locus decliuis suberat, neque [h]i, qui ante cesserant, moran-
tibus opem ferre poterant, equites uero ex loco superiore in
a[d]uersos tela coniciebant, tum magno erat in periculo res.
4 re*l*inqu[ir]ebatur, ut cum eiusmodi locis esset appropinquatum,
legionum signa consistere iuberent magnoque impetu equitatum 10
repellerent, eo summoto repente incitati cursu sese in uall*eis*
uniuersi d*e*mitterent atque ita transgressi rursus in locis su-
5 perioribus consisterent. nam tantum ab equitum suorum
auxiliis aberant, quorum numerum habebant magnum, ut eos
superioribus perterritos proeliis in medium reciperent agmen 15
ultroque eos tuerentur; quorum nulli ex itinere excedere li-
cebat, quin ab equitatu Caesaris exciperetur.

1 **80.** Tali dum pugnatur modo, lente atque paulatim
proceditur crebroque, ut sint auxilio suis, subsistunt; ut tum
2 accidit. milia enim progressi IIII uehementiusque peragitati ab
equitatu montem excelsum capiunt ibique una fronte contra
3 hostem castra muniunt neque iumentis onera deponunt. ubi 5

---

10 Tarraco *L*[2] : terraco (terra quo *V*) | posse *β* positę *D′*
79, 5 suos *β* desup *D′* | ascendentes *D′ U V*[2] -tis *L F T′* ‖ 6 i : hi ‖
8 auersos *Aldi nepos* : aduersos (aduersarios, os (1) … (2) *U*) | in *D′ U′ T′*, *om*
L D[2] ‖ 9 rei inquirebat²—11 cursu *E f. 74u*, *om f. 70r* ‖ 9 relinquebatur
Cellarius : rei inquirebatur *β* ut (út *E*) rei inquirebat² (-bat *D p. ras*) *D′* |
appropinquatū *D′* adpropinquatū (-t' *L pr*) *β* ‖ 10 equitatū *T′ L*[2] equi-
tatu *L′* e(ę *D*)quitū uĩ *D′* ‖ 11 cursu sese in uallis *β* cursu: uigiliasq
(uigiliaq; *E tum* II 19, 10 in turrib;) *D′ et* cursu (*f. 103r*) sese in uallef
D sese in ualles *E* ‖ 12 demitterent *Vascosan* : dimitterent
80, 1 lente *β* lent' *D*, *om E* | paulatim *β*, *om D′* ‖ 2 suis *β*
sui *D′*

Caesaris castra posita tabernaculaque constituta et dimissos
equites pabulandi causa animum aduerterunt, sese subito
proripiunt hora circiter sexta eiusdem diei et spem nacti
4 morae discessu nostrorum equitum iter facere incipiunt. qua
re animum aduersa Caesar [r]*du*ctis legionibus subsequitur, 10
praesidio impedimentis paucas cohort*ei*s relinquit; hora x
subsequi, pabulatores equitesque reuocari iubet. celeriter
5 equitatus ad cotidianum itineris officium reuertitur. pugnatur
acriter ad nouissimum agmen, adeo ut paene terga conuertant, conpluresque milites, etiam nonnulli centuriones, in- 15
terficiuntur. instabat agmen Caesaris atque uniuersum imminebat.

1 **81.** Tum uero neque ad explorandum idoneum locum
castris neque ad progrediendum data facultate consistunt necessario et procul ab aqua et natura iniquo loco castra po-
2 nunt. sed isdem de causis Caesar, quae supra sunt demonstratae, proelio non lacessit et eo die tabernacula statui pas- 5
sus non est, quo paratiores essent ad insequendum omnes,
3 siue noctu siue interdiu erumperent. illi animaduerso uitio
castrorum tota nocte munitiones proferunt castraque castris
conuertunt. hoc idem postero die a prima luce faciunt to-
4 tumque in ea re diem consumunt. sed quantum opere pro- 10
cesserant et castra protulerant, tanto aberant ab aqua lon-
5 gius, et pr⟨a⟩esenti malo aliis malis remediabantur. prima
nocte aquandi causa nemo egreditur ex castris; proximo die
pr⟨a⟩esidio in castris relicto uniuersas ad aquam copias edu-
6 cunt, pabulatum emittitur nemo. his eos suppliciis male 15
haberi Caesar et necessariam subire deditionem quam pr⟨o⟩elio
decertare malebat. conatur tamen eos uallo fossaque circum
munire, ut quam maxime repentinas eorum eruptiones de-

10 eductis *Faerno* : relictis (-as *T pr*) ‖ 11 cohortes *D′ V*[2] -tis *β* | relinquid *T′* ‖ 12 que *D′ U T′*, *om LF* ‖ 15 c̄pluresq. *D* compluresq; *β E* ‖ 16 caesaris *D′ L U T′* cæsari *F* | imminebat *D′ T* īm- *V* inm- *L′*
81, 4 isdem *F L T′* hisdē *D U* iisdē *E* ‖ 5 proelio *F* p̄lio *D′ U T′* mpli *L*[1] āpli’ *L*[2] | et *β* ex *D′* ‖ 7 animaduerso *D′ L V* enī anīaduerso *U′* enī aduerso *T* ‖ 9 conuertunt *β* conuenerunt *D′* ‖ 12 remediabantur *U pr* remedia dabantur *D′ L F T′* ‖ 13 relicto (*del L*[2]). Proximo die p̄sidio in castris | relicto *L* ꝓximo die p̄sidio in castris relicto *U′ T′* ꝓximo die relicto p̄sidio in castris *D′* ‖ 15 emittit² (emititur *L*) *β* ’mittit² *D* mittitur *E* | suppliciis *cod. Leid. 38* : supplices ‖ 16 cęsar & necessariā *T′* cae(Ce- *U*)sari necessariam (ne cęsar iā̃ *D′*) *D′ L′*

7 moretur; quo necessario descensuros existimabat. illi et in opia pabuli adducti et quo essent ad id expeditiores, omnia 20 sarcinaria iumenta interfici iubent.

1 **82.** In his operibus consiliisque biduum consumitur; tertio die magna iam pars operis Caesaris processerat. illi impediendae re⟨l⟩iquae munitionis causa hora circiter VIIII signo dato legiones ducunt aciemque sub castris instruunt.
2 Caesar ab opere legiones reuocat, equitatum omnem conue- 5 nire iubet, aciem instruit; contra opinionem enim militum famamque omnium uideri pr*oeli*u*m* d*e*fugisse magnum detri-
3 mentum afferebat. sed eisdem de causis, quae sunt cognitae, quo minus dimicare uellet, mouebatur, atque hoc etiam magis, quod spatii breuitas etiam in fugam coniectis aduersariis 10
4 non multum ad summam uictoriae iuuare poterat. non enim amplius pedum milibus duobus ab castris castra distabant. hinc duas partes acies occupabant duae; tertia uacabat ad
5 incursum atque impetum militum relicta. si proelium committeretur, propinquitas castrorum celerem superatis ex fuga 15 receptum dabat. hac de causa constituerat signa inferentibus *r*esistere, prior proelio non lacessere.

1 **83.** Acies erat Afraniana duplex leg(ionum) v, terti*um*
2 in subsidiis locum alariae cohortes obtinebant; Caesaris triplex; sed primam aciem quaternae cohortes ex v legionibus tenebant, has subsidiariae ternae et rursus aliae totidem suae cuiusque legionis subsequebantur; sagittarii funditoresque 5
3 media continebantur acie, equitatus latera cingebat. tali instructa acie tenere uterque propositum uidebatur: Caesar, nisi coactus proelium non committere, ille, ut opera Cae-

---

20 ad id *del Kraffert*

82, 2 Tertio (-cio *U*) *L′ T* Tertia *D′* ·III· (a *supra*) *V* ‖ 3 reliquae *Forchhammer* : reiq; *L*[1] rei.q̃ *U* rei q̃; *F* rei quę *T′ L*[2] rei *D′* | munitionis causa *D′* munitionis (-es *L pr*) causa fiebat *L′* munitionis (-nes, i *supra*, *T*) fiebat causa *T′* ‖ 4 educunt *Aldo* ‖ 6 instruunt *D′ T′* instruit *L′* ‖ 7 proelium defugisse *Hotman* : p̄(prę- *F*)lio diffugisse ‖ 8 adferebat *L′ T* aff- *D′ V* ‖ 11 sūmā β summa *D′* ‖ 11 iuuare — 13 duas *om F* ‖ 13 uacabat *T′* uagabatur *D′ L′* ‖ 17 resistere *r* : desistere

83, 1 leḡ *D L′ T* legio *E V* | tertium *Chacon* : tertia (-cia *V*) ‖ 2 alariae β alię *D′* | cohortes *D′ T′* -tis *L′* | ob(op- *E*)tinebant *D′ T′* obtinebat *L′* ‖ 4 et rursus aliae *om T′* ‖ 5 legionis (-ñ *T*) β -nib. *D′*

saris impediret. producitur tamen res aciesque ad solis oc-
4 casum continentur; inde utrique in castra discedunt. postero 10
die munitiones institutas Caesar parat perficere; illi uadum
5 fluminis Sicoris temptare, si transire possent. qua re animad-
uersa Caesar Germanos leuis armaturae equitumque partem
flumen traicit crebrasque in ripis custodias disponit.

1 **84.** Tandem omnibus rebus obsessi quartum iam diem
sine pabulo retentis iumentis, aquae, lignorum, frumenti in-
opia, conloquium petunt et id, si fieri possit, semoto a mi-
2 litibus loco. ubi id a Caesare negatum et, palam si conloqui
uellent, concessum est, datur obsidis loco Caesari filius Afrani. 5
3 uenitur in eum locum, quem Caesar delegit. audiente utro-
que exercitu loquitur Afranius: non esse aut ipsis aut mili-
tibus suscensendum, quod fidem erga imperatorem suum Cn.
4 Pompeium conseruare uoluerunt. sed satis iam fecisse officio
satisque supplicii tulisse perpessos omnium rerum inopiam; 10
nunc uero paene ut fe*ra*s circummunitos prohiberi aqua, pro-
hiberi ingressu, neque corpore dolorem neque animo ignomi-
5 niam ferre posse. itaque se uictos confiteri; orare atque ob-
secrare, siqui locus misericordiae relinquatur, ne ad ultimum
supplicium progredi necesse habeat. haec quam potest de- 15
missississime et subiectissime exponit.

1 **85.** Ad ea Caesar respondit: nulli omnium has part*ei*s
2 uel querimoniae uel miserationis minus conuenisse. reliquos
enim omn*ei*s officium suum praestitisse: ⟨se⟩, qui etiam bona
conditione et loco et tempore aequo confligere noluerit, ut
quam integerrima essent ad pacem omnia; exercitum suum, 5
qui iniuria etiam accepta suisque interfectis, quos in sua
potestate habuerit, conseruarit et texerit; illius denique ex-
ercitus milites, qui per se de concilianda pace egerint, qua

---

12 si(sy- *V*)coris β sicͨū *D* siccū *E*
84, 2 lignoꝝ *T′* -no *D′* -ni *L′* ‖ 3 con(col- *E*)loquiū *D′ L′* con(col- *V*)loquia *T′* ‖ 4 id β, *om* *D′* ‖ 5 afrani *L′* af(aff- *V*)ranii *D′ T′* ‖ 6 uenitur β uenit *D′* ‖ 8 suscense(iͤ- *L*)ndum *D L′*, *T corr* succensendū *E T′* ‖ 10 supplicii β -cio *D′* ‖ 11 feras *Vossius* : feminas ‖ 13 habeant *T′* | demisissime *U′ T* dimis(ss- *L*)issime *D′ L V*
85, 1 partes *D′ V L*² -tis *L′ T* ‖ 3 oms̃ *D′* omnes *V*² omnis β | ⟨se⟩ *Aldo* ‖ 4 conditione *D′ L U V* c̄ditione ne *T* condicione *F* | noluerit *D pr* -runt *E* -rint β ‖ 6 qui β, *om* *D* ‖ 7 conseruarit β -uauit *D* -uauerit *E* ‖ 8 egerint β -runt *D′*

3 in re omnium suorum uitae consulendum putarint. sic omnium ordinum part*ei*s in misericordia constitisse, ipsos duces 10
a pace abhorruisse; eos neque conloqui neque indutiarum
iura seruasse et homines imperitos et per conloquium de-
4 ceptos crudelissime interfecisse. accidisse igitur his, quod
plerumque hominibus nimia pertinacia atque adrogantia acci-
dere soleat, uti eo recurrant et id cupidissime petant, quod 15
5 paulo ante contempserint. neque nunc se illorum humanitate
neque aliqua temporis oportunitate postulare, quibus rebus
opes augeantur suae; sed eos exercitus, quos contra se mul-
6 tos iam annos aluerint, uelle dimitti. neque enim sex legio-
nes alia de causa missas in Hispaniam septimamque ibi con- 20
scriptam, neque tot tantasque class*ei*s paratas neque submis-
7 sos duces rei militaris peritos. nihil horum ad pacandas
Hispanias, nihil ad usum prouinciae prouisum, quae propter
8 diuturnitatem pacis nullum auxilium desiderarit. omnia haec
iam pridem contra se parari; in se noui generis imperia 25
constitui, ut idem ad portas urbanis pr⟨a⟩esid*ea*⟨t⟩ rebus et
9 duas bellicosissimas prouincias absens tot annos obtineat; in
se iura magistratum commutari, ne ex praetura et consulatu,
ut semper, s*e*t per paucos probati et electi in prouincias
mittantur; in se aetatis excusationem nihil ualere, quod su- 30
perioribus bellis probati ad optinendos exercitus euocentur;
10 in se uno non seruari, quod sit omnibus datum semper im-
peratoribus, ut rebus feliciter gestis aut cum honore aliquo
aut certe sine ignominia domum reuertantur exercitumque
11 dimittant. quae tamen omnia et se tulisse patienter et esse 35
laturum; neque nunc id agere, ut ab illis abductum exerci-
tum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit, sed ne illi
12 habeant, quo contra se uti possint. proinde, ut esset dictum,

---

10 partes *D'* -tis *β* ‖ 11 indutiarū *D* -ciarum (-sum [r] *U*) *Eβ* ‖ 14 hominib. *D'* -nū *β* | adrogan(-ā- [n] *L*)tia *DL'* arrogantia *ET'* ‖ 15 soleat *β* -let *D'* ‖ 16 humanitate] humilitate *Aldo* ‖ 19 sex *D'FT* .VI. *LUV* ‖ 21 classes *D'V*[2] -is *β* ‖ 22 militares *U'* | horum *L'* quorum *D'T'* ‖ 26 urbanis praesideat *Aldo* : urbanis p̄sidia *L'V* urbanis p̄sid*ia* *T* urbanū p̄(///re- [p] *D*)sidia *D'* ‖ 27 absens *β* abse *D'* | annos *D'L'* annis *T'* ‖ 28 magistratuum *D'LUT'* -tū *F* ‖ 29 ut *β* & *D'* | sed *Aldo* : sit *D'L'* fit *T'* ‖ 30 quod *βE* qđ *D* quin *Jurin* ‖ 31 ad] ab *U'*

prouinciis excederent exercitumque dimitterent; *sei id* sit factum, se nociturum nemini. hanc unam atque extremam esse 40 pacis conditionem.

1 **86.** Id uero militibus fuit pergratum et iucundum, ut ex ipsa significatione cognosci potuit, ut, qui aliquid iusti incommodi expectauissent, ultro pr⟨a⟩emium missionis fer-
2 rent. nam cum de loco et de tempore eius rei controuersia inferretur, et uoce et manibus uniuersi ex uallo, ubi consti- 5 terant, significare coeperunt, ut statim dimitterentur, neque omni interposita fide firmum esse posse, si in aliud tempus
3 differretur. paucis cum esset in utramque partem uerbis disputatum, res huc deducitur, ut ei, qui habeant domicilium aut possessionem in Hispania, statim, reliqui ad Varum flumen 10
4 dimittantur; nequid eis noceatur neu quis inuitus sacramento dicere cogatur, a Caesare cauetur.

1 **87.** Caesar ex eo tempore, dum ad flumen Varum ueniatur, se frumentum daturum pollicetur. addit etiam, ut qu*o*d quisque eorum in bello amiserit, quae sint penes milites suos, [h]is, qui amiserant, restituat⟨ur⟩; militibus aequa
2 facta aestimatione pecuniam pro his rebus dissoluit. quas- 5 cumque postea controuersias inter se milites habuerunt, sua
3 sponte ad Caesarem in *i*us adierunt. Petreius atque Afranius cum stipendium ab legionibus paene seditione facta flagitare⟨n⟩tur, cuius illi diem nondum uenisse dicerent, Caesar ut cognosceret, postulatum est, eoque utrique, quod statuit, 10
4 contenti fuerunt. parte circiter tertia exercitus eo biduo dimissa duas legiones suas ante cedere, reliquas subsequi ius-

---

39 que *om* *U'* | si id sit *Aldo* : sed si id sit *D' L' T* S; id sit (*fuerit*) *V* || 40 se nociturum β nociturū se *D'* || 41 conditionem *D' L U T'* cendicionē *F*

86, 2 aliquid *E* L^2 aliqui *D* β | iusti *T'* uicti *D' L'* || 8 differretur *E U T'* differetur *D L F* || 9 ei *U' T* e *L* ii *D'* illi *in ras V* || 10 possessionem β -nes *D'* | hispania *L* hi(hy- *E*)spaniam *D' U' T'* | reliqui β relinqui *D'* || 11 quid *D' U' T'* cui *L corr* qui *L pr* || eis] his *L* | sacramtū *T'*

87, 3 quod *Nipperdey* : quid || 4 his *D' U' T'* L^2 hi L^1 | a(ad- *U*)-miserant] amiserint *V* | restituatur *Aldo* : restituat || 5 reb. (rebi L^1) dissoluit β dissoluit rebus *D'* || 7 in ius *Guilielmus* : intus || 8 flagitarentur *Aldo* : flagitaretur || 10 est β, *om* *D'* || 11 parte β parti *D'* | eo β parte eo *D'*

sit, ut non longo inter se spatio castra facerent, eique ne-
5 gotio Q. Fufeium Calenum leg(atum) praeficit. hoc eius
praescripto ex Hispania ad Varum flumen est iter factum, 15
atque ibi reliqua pars exercitus dimissa est.

---

13 negocio *T'* ‖ 14 Q. *β*, *om* *D'* | fuf(fus- *E*)eium] fufiū *V* | preficit *Dβ* prȩfecit *E* ‖ 14 hoc — II 1, 2 erat *in ras* *E*

KIRT (KIRC *U*)II PANSAE belli civilis GAI (.c. *F*) CAESARIS LIB̄. I. (PRIMVS *F*) EXPLICIT. (FELICIT̄ *add.* *F*) *U'*

EXPLICIT LIBER PRIMVS BELLI CIVILIS. *T*

II.

1 **1.** Dum haec in Hispania geruntur, C. Trebonius leg(atus), qui ad oppugnationem Massiliae relictus erat, duabus ex partibus aggerem, uineas turresque ad oppidum agere instituit. 2 una erat proxima portu naualibusque, altera ad *portam*, qua est aditus ex Gallia atque Hispania, ad id mare, quod ad- 5 3 ⟨t⟩i⟨n⟩git ad ostium Rhodani. Massilia enim fere tribus ex oppidi partibus mari alluitur; reliqua quarta est, quae aditum habeat ab terra. huius quoque spati pars ea, quae ad arcem pertinet, loci natura et ualle altissima munita longam et diffi- 4 cilem habet oppugnationem. ad ea perficienda opera C. Tre- 10 bonius magnam iumentorum atque hominum multitudinem ex omni prouincia uocat; uimina materiamque comportari iubet. quibus comparatis rebus aggerem in altitudinem ped(um) LXXX extruit.

1 **2.** Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus tantaque multitudo tormentorum, ut eorum uim nullae contextae uiminibus uineae sustinere pos- 2 sent. asseres enim ped(um) XII cuspidibus pr⟨a⟩efixi atque

---

Librum II primo continuat D′ INCIPIT. II. (LIBER SECVNƋ’ *F*) FELICITER *U′* INCIPIT LIBER: SECVNDVS EIVSDEM OPERIS. *T*) Incipit. Scds. lib. ciuili*. belli. *V Inscr. om L*

1, 1 Dum — legatus *om D′* ‖ 4 portu *D T′* portui *E U′ L*² oportuit *L*¹ | portam *Jurin* : partẽ | qua *D′ L F* que *U* quę *T′* ‖ 5 ex gallia *β* ad galliam *D′* | hispania (-ama *T pr.*) *β* hi(hy *E*)spaniã *D′* | adtingit *Buecheler* : adigit (agit *T*, di *superscr.*) ‖ 6 ostiũ *E U′* hostium *D L T′* | oppidi *del Chacon* ‖ 7 alluitur *D′ U′ V* adluitur *L T* | habet *L*² ‖ 8 ab terra *β* ad terram (-ra *L*²) *D′ L*² | spati *L*¹ spat(c *D*)ii *D′ U′ T′ L*² ‖ 12 uocat] euocat *Chacon* ‖ 13 comparatis *Eβ* conp- *D*

2, 4 atque hi maximis *om L*

hi maximis balistis missi per IIII ordines cratium in terra[m] 5
3 defigebantur. itaque pedalibus lignis coniunctis inter se porticus integebantur, atque hac agger inter manus proferebatur.
4 ante cedebat testudo ped(um) LX aequandi loci causa facta item ex fortissimis lignis, conuoluta omnibus rebus, quibus
5 ignis iactus et lapides defendi possent. sed magnitudo ope- 10 rum, altitudo muri atque turrium, multitudo tormentorum
6 omnem administrationem tardabat. crebrae *etiam* per Albicos eruptiones fiebant ex oppido ignesque aggeri et turribus inferebantur; quae facile nostri milites repellebant magnisque ultro inlatis detrimentis eos, qui eruptionem fecerant, in oppi- 15 dum reiciebant.

1 **3.** Interim L. Nasidius ab Cn. Pompeio cum classe nauium XVI, in quibus paucae erant aeratae, L. Domitio Massiliensibusque subsidio missus freto Siciliae inprudente atque
2 inopinante Curione peruehitur adpulsisque Messanam nauibus atque inde propter repentinum terrorem principum ac senatus 5
3 fuga facta ex naualibus eorum ⟨nauem unam⟩ deducit. hac adiuncta ad reliquas naues cursum Massiliam uersus perficit pr⟨a⟩emissaque clam nauicula Domitium Massiliens*ei*sque de suo aduentu certiores facit eosque magnopere hortatur, ut rursus cum Bruti classe additis suis auxiliis confligant. 10

1 **4.** Massilienses post superius incommodum ueteres ad eundem numerum ex naualibus productas nau*ei*s refecerant summaque industria armauerant (remigum, gubernatorum
2 magna copia subpetebat) piscatoriasque adiecerant atque contexerant, ut essent ab ictu telorum remiges tuti; has sagit- 5
3 tariis tormentisque conpleuerunt. tali modo instructa classe omnium seniorum, matrum familiae, uirginum precibus et

---

5 ·IIII· *EL* ·IIII·(or) *T'* quatt (q(a)t *U*)uor *DU'* | terra *r* : terram ‖ 9 c̄uoluta *T'* e(ae *D*)uoluta *D'L'* ‖ 12 crebrę (-e *LUT*) β -o *D'* | etiam *Nipperdey* : tamen | albicos *E*β albiccos *D* ‖ 14 facile β -lius *D'* ‖ 15 inlatis *L'T* inaltis *D* illatis *EV*

3, 1 cum] co(ṽ)n *L* ‖ 4 messanā β -nia *D'* ‖ 5 repentino(u)m *L* ‖ 6 ⟨nauem⟩ *Oudendorp* | ⟨vnam⟩ L^3 ⟨unā⟩ *r* ‖ 8 massilienses EV^2 -sis β -sib; *D*

4, 1 p' *U'* ‖ 2 nauis *DLFT* -es *EUV* ‖ 4 subpetebat *DU* supp- *ELFT'* ‖ 5 tuti has βD^2 ut hias D^1 tuti. *E* ‖ 6 c̄pleuer̃ *D* compleuerunt β cōpleuerant *E*

fletu excitati, extremo tempore ciuitati subuenirent, non minore animo ac fiducia, quam ante dimicauerant, naues con-
4 scendunt. communi enim fit uitio naturae, ut inuisi[slati]tatis 10
atque incognitis rebus magis confidamus uehementiusque exterreamur; ut tum accidit. aduentus enim L. Nasidi summa
5 spe et uoluntate ciuitatem conpleuerat. nacti idoneum uentum ex portu exeunt et Tauroenta, quod est castellum Massiliensium, ad Nasidium perueniunt ibique naues expediunt 15
rursusque se ad confligendum animo confirmant et consilia communicant. dextra pars attribuitur Massiliensibus, sinistra Nasidio.

1 **5.** Eodem Brutus contendit aucto nauium numero. nam ad eas, quae factae erant Arelate per Caesarem, captiuae Massiliensium accesserant sex. has superioribus diebus refe-
2 cerat atque omnibus rebus instruxerat. itaque suos cohortatus, quos integros superauissent, ut uictos contemnerent, 5
plenus spei bonae atque animi aduersus eos proficiscitur.
3 facile erat ex castris C. Treboni atque omnibus superioribus locis prospicere in urbem, ut omnis iuuentus, quae in oppido remanserat, omnesque superioris aetatis cum liberis atque uxoribus publicis ⟨locis⟩ custodiisque aut muro ad caelum manus 10
tenderent aut templa deorum inmortalium adirent et ante
4 simulacra proiecti uictoriam ab dis exposcerent. neque erat quisquam omnium, quin in eius diei casu suarum omnium
5 fortunarum euentum consistere existimaret. nam et honesti ex iuuentute et cuiusque aetatis amplissimi nominatim euo- 15
cati atque obsecrati naueis conscenderant, ut siquid aduersi accidisset, ne ad conandum quidem sibi quicquam reliqui fore

---

10 communi enĩ *L′* commu (Commu *ante 3 litterarum spatium E*) enĩ *D′* cõmmuni etiam *T′* | fit *β*, *om D′* | inuisitatis *Elberling* : inuisis latitatis (latitantib; *L*[2]) ‖ 11 incognitis rebus magis *β* inlatis · cognitis magis rebus *D′* ‖ 12 nasidi *L′* -dii *D′ T′* ‖ 13 conpleuerat *DL* cõp- *EU′ T′* ‖ 16 consilia *β* -lio *D′*

5, 2 arelate *LUT′* -tę *D′F* ‖ 3 massiliensium *β* a massiliensib. *D′* ‖ 3 dieb. refecerat (-ant *V*) *β* refecerat diebus *D′* ‖ 5 contemnerent *DU′* contempn- *ELT′* ‖ 6 eos *T′* eas *D′L′* ‖ 7 treboni *L′T* -neij *V* -nii *D′* ‖ 9 q. *β*, *om D′* | superiores *L′* ‖ 10 puplicis *D a. ras.* | ⟨locis⟩ *Buecheler* | custodibus *D a. ras.* | q. *L′T* quę *D′V* ‖ 13 quin in (*in ras. E*) *D′* quinon in *L* qüin *U′ T′* ‖ 15 amplissima *U′* ‖ 16 nauis *DLFT* -es *EUV*

uiderent; si superauissent, uel domesticis opibus uel externis
auxiliis de salute urbis confiderent.

1 **6.** Commisso proelio Massiliensibus res nulla ad uirtutem
defuit; sed memores eorum praeceptorum, quae paulo ante
ab suis acceperant, hoc animo decertabant, ut nullum aliud
tempus ad conandum habituri uiderentur et, quibus in pugna
uitae periculum accideret, non ita multo se reliquorum ciuium 5
fatum ante cedere existimarent, quibus urbe capta eadem esset
2 belli fortuna patienda. diductisque nostris paulatim nauibus
et artificio gubernatorum ⟨et⟩ mobilitat*ei* nauium locus da-
batur, et siquando nostri facultatem nacti ferreis manibus in-
iectis nauem religauerant, undique suis laborantibus succurre- 10
3 bant. neque uero coniuncti Albicis comminus pugnando
deficiebant neque multum cedebant uirtute nostris. simul ex
minoribus nauibus magna uis eminus missa telorum multa
nostris de inprouiso inprudentibus atque inpeditis uulnera
4 inferebant. conspicataeque naues triremes duae nauem D. 15
Bruti, quae ex i⟨nsi⟩gni facile agnosci poterat, duabus ex
partibus sese in eam incitauerant. sed tantum re prouisa
Brutus celeritate nauis enisus est, ut paruo momento ante
5 cederet. illae adeo grauiter inter se incitatae conflixerunt, ut
uehementissime utraque ex concursu laborarent, altera uero 20
6 pr⟨a⟩efracto rostro tota conlabefieret. qua re animaduersa,
quae proximae ei loco ex Bruti classe naues erant, in eas
inpeditas impetum faciunt celeriterque ambas deprimunt.

1 **7.** Sed Nasidianae naues nullo usui fuerunt celeriterque
pugna excesserunt; non enim has aut conspectus patriae aut
propinquorum pr⟨a⟩ecepta ad extremum uitae periculum adire
2 cogebant. itaque ex eo numero nauium nulla desiderata est;

---

18 si — 19 confiderent *om L* | externis *U' T'* -trenis *D* -traneis *E*
6, 5 accideret *E* -idere *D* -i (-e *L*)derat β | se] sed *L*, *del Paul* ‖
8 et β, *om D'* | ⟨&⟩ *L*[2] | mobilitati *D' L U T'* -tẹ (i) *F* ‖ 10 nauim *T'* ‖
11 neque — 12 nostris *del Vielhaber* | uero — 13 neque *om D'* | Albici
Heller | pugnando *T'* pugna *L'* ‖ 14 in(ī *F*)peditis *D U'* imp- *E L T'* ‖
15 nauis *U'* | triremis *L'* | nauim *T'* ‖ 16 insigni *Dresdenses 122
et 83* : igni | agnoscere *T'* ‖ 17 tantum β tanta *D'* ‖ 18 enisus
(enims' *L*[1]) β usus *D'* ‖ 21 p̄(p- *E*)fracto *D' L'* p̄f(p̄s- *V*)ecto *T'* ‖
22 classi *D* ‖ 23 inpeditas *D* impeditas *E* β
7, 1 nulli *L*

ex Massiliensium classe v sunt depressae, IIII captae, una 5
cum Nasidianis profugit; quae omnes citeriorem Hispaniam
3 petiuerunt. at ex reliquis una pr<a>emissa Massiliam huius
nuntii perferendi gratia cum iam adpropinquaret urbi, omnis
sese multitudo ad cognoscendum effudit, et re cognita tantus
luctus excepit, ut urbs ab hostibus capta eodem uestigio 10
4 uideretur. Massilienses tamen nihilo setius ad defensionem
urbis reliqua apparare coeperunt.

1 **8.** Est animaduersum ab legionariis, qui dextram partem
operis administrabant, ex crebris hostium eruptionibus magno
sibi esse pr<a>esidio posse, si ibi pro castello ac receptaculo
turrim ex latere sub muro fecissent. quam primo ad repen-
2 tinos incursus humilem paruamque fecerunt. huc se refere- 5
bant; hinc, siqua maior oppresserat uis, propugnabant; hinc
ad repellendum et prosequendum hostem procurrebant. patebat
haec quoquo uersus pedes XXX, sed parietum crassitudo pedes V.
3 postea uero, ut est rerum omnium magister usus, hominum
adhibita sollertia inuentum est magno esse usui posse, si 10
haec esset in altitudinem turris elata. id hac ratione per-
fectum est.

1 **9.** *V*bi turris altitudo perducta est ad contabulation*em*,
eam in parietes instruxerunt, ita ut capita tignorum extrema
parietum structura tegerentur, nequid emineret, ubi ignis
2 hostium adhaeresceret. hanc insuper contignationem, quan-
tum tectum plutei ac uinearum passum est, latericulo ad- 5
struxerunt supraque eum locum II tigna transuersa iniecerunt
[ut] non longe ab extremis parietibus, quibus suspenderent
eam contignationem, quae turri tegimento esset futura, supra-
que ea tigna derecto transuersas trabes iniecerunt ea<s>que
3 axibus religauerunt. has trabes paulo longiores atque eminen- 10

---

5 massiliensium β -si *D'* ‖ 9 ad co (a- L^2)gnoscendum *D' L'*, *om T'* | et β at *D'* ‖ 11 defensionē *T* -nes *D' L' V*

8, 3 esse *om U'* | ibi *T'*, *om D' L'* ‖ 5 referebant (referant *L'*) β L^2 ferebant *D'* ‖ 7 repellendum (-pellum L^1) β rependum *D'* ‖ 8 quoquo *D'* quoq; *L'* quaq; L^2, *om T'*

9, 1 Ubi *Oudendorp* : ibi | contabulationem, eam *Aldo* : contabul(-bl- L^1)ationis causa ‖ 2 instruxerant *U'* ‖ 6 II *D U' T* duo *E V*, *om L* ‖ 7 ut *del* L^2 | suspenderẽ *T'* ‖ 8 tegum̃to *F* ‖ 9 derecto *D' T'* directo *L* derecta *U'* | eas *cod. Cuiacianus* : ea

tiores, qûam extremi parietes erant, effecerunt, ut esset, ubi
tegimenta pr<a>ependere possent ad defendendos ictus ac
repellendos, cum inter eam contignationem parietes extrue-
4 rentur; eamque contabulationem summam lateribus lutoque
construauerunt, nequid ignis hostium nocere posset, centones- 15
que insuper iniecerunt, ne aut tela tormentis missa tabula-
tionem perfringerent au saxa ex catapultis latericium discu-
5 terent. storias autem ex funibus anchorariis III in longitu-
dinem parietum turris latas IIII pedes fecerunt easque ex
tribus partibus, quae ad hostes uergebant, eminentibus tra- 20
bibus circum turrem praependentes religauerunt; quod unum
genus tegimenti aliis locis erant experti nullo telo neque
6 tormento traici posse. ubi uero ea pars turris, quae erat
perfecta, tecta atque munita est ab omni ictu hostium, plu-
teos ad alia opera abduxerunt; turris tectum per se ipsum 25
pressionibus ex contignatione prima suspendere ac tollere
7 coeperunt. ubi quantum storiarum demissio patiebatur, tan-
tum eleua*r*ant, intra haec tegimenta abditi atque muniti
parietes lateribus extruebant rursusque alia pressione ad
8 aedificandum sibi locum expediebant. ubi tempus alterius 30
contabulationis uidebatur, tigna item ut primo tecta extremis
lateribus instruebant exque ea contignatione rursus summam
9 contabulationem storiasque eleuabant. ita tuto ac sine ullo
uulnere ac periculo sex tabulata extruxerunt fenestrasque,
quibus in locis uisum est, ad tormenta mittenda in struendo 35
reliquerunt.

1 **10.** Vbi ex ea turri, quae circum essent opera, tueri se
posse sunt confisi, musculum ped(es) LX longum ex materia

---

13 inter eã ***D'*** interea *β* intra L^2 intra eam *Vascosan* ‖ 15 castraue-runt *T'* | nequid (ne quidē *V*) *β* neq. *D* nequis *E* ‖ 16 insuper *β*, *om* ***D'*** | missa ***D'L'*** im(ĩ *V*)missa *T'* | tabulationẽ ***D'****U'*L^2 trib- L^1*T'* ‖ 17 au(t) *D* aut *Eβ* | catapultis *β* -lsis ***D'*** | latericium *β* -itiū ***D'*** ‖ 18 anchorariis ***D'****L'V* ancor- *T* ‖ 20 ad *om T* | uergebant ***D'****L'* ṗ urguebant *T* urgebant *V* ‖ 20 eminentibus ***D'****LT'* inminen-tib; *U'* ‖ 21 turrim *T'* ‖ 23 quae *L'V* q̃, *T* quā ***D'*** ‖ 26 pressionib. *T* pre(prę *D*)nsionibus ***D'****L'* ‖ 28 eleuarant *Kraner* : ele(ela *D*)uabant ‖ 29 pressione *Lips* : pre(prȩe *D*)nsione ‖ 31 tecta *β*, *D corr* terta *D pr.* certa *E* ‖ 32 sūmā *LT'* summa ***D'****U'* ‖ 33 contabulationẽ *β* -ne ***D'*** ‖ 35 in struendo ***D'*** instruendo *L'* instruenda *T'*

10, 2 sunt ***D'****U'* s̄ *T* stati̇̃ *V*, *om L*

bipedali, quem a turri latericia ad hostium turrem murumque
perducerent, facere instituerunt; cuius musculi haec erat forma.
2 duae primum trabes in solo aeque long⟨a⟩e distantes inter 5
se ped(es) IIII conlocantur inque eis columellae pedum in alti-
3 tudinem V defiguntur. has inter se capreolis molli fastigio
coniungunt, ubi tigna, quae musculi tegendi causa ponant,
conlocentur. eo super tigna bipedalia iniciunt eaque lam-
4 minis clauisque religant. ad extremum musculi tectum tra- 10
besque extremas quadratas regulas IIII patenteis digitos de-
figunt, quae lateres, qui super musculo[s] struantur, contineant.
5 ita fastigato atque ordinatim structo, ut trabes erant in
capreolis conlocatae, in lateribus luto musculus, ut ab igni,
6 qui ex muro iaceretur, tutus esset, contegitur. super lateres 15
coria inducuntur, ne canalibus aqua inmissa lateres diluere
posset. coria autem, ne rursus igni ac lapidibus corrumpan-
7 tur, centonibus conteguntur. hoc opus omne tectum uineis
ad ipsam turrem perficiunt subitoque inopinantibus hostibus
machinatione nauali phalangis subiectis ad turrem hostium 20
admouent, ut aedificio iungatur.

1 **11.** Quo malo perterriti subito oppidani saxa, quam
maxima possunt, uectibus promouent praecipitataque muro in
musculum deuoluunt. ictum firmitas materiae sustinet, et
2 quicquid incidit, fastigio musculi elabitur. id ubi uident,
mutant consilium; cupas taeda ac pice refertas incendunt 5
easque de muro in musculum deuoluunt. inuolutae labuntur,
delapsae ab lateribus longuriis furcisque ab opere remouentur.
3 interim sub musculo milites uectibus infima saxa turris
hostium, quibus fundamenta continebantur, conuellunt. muscu-
lus ex turri latericia a nostris telis tormentisque defenditur; 10

---

3 quem a *r* : quae (q̃ *U*) a *L'* quę a *D' T'* que L^2 | turrī *T'* ‖ 5 aeque (eque *U' T*) longe *β* ęqua lege *D'* ‖ 6 peđ *D L T* pedes *U'* pedū *E V* | conlocantur *et* 9 conlocentur *D L'* coll- *E T'* ‖ 10 tectū trabesq.] tectiq. trabes *T'* ‖ 11 patentis *D' L' T* -te^s *V* ‖ 12 musculo *Manuzio* : musculo(o *in ras V*)s, *del Nipperdey* ‖ 13 ut trabes (utrabes L^1) *β* ut t(a *D*)rabes quę *D'* trabes quę L^2 ‖ 14 conlocatae (te *L*) *D L'* collocatę (-te *T*) *E T'* | in *del* L^2 | luto⟨que⟩ *Aldo* | musculus *D' L'* -lis *T'* -los *T corr* | igni *D' L' V* ignẹ^1 *T* ‖ 16 diluere *E β* del- *D* ‖ 17 poss⟨i⟩et? ‖ 19 ipsū *T'* | turrem *D L'* -ī *E T'* ‖ 20 machinatione nauali phalangis *om V in lacuna 7 litterarum* | turrē *D L'* -im *E T'*

11, 2 ⟨de⟩ muro *Paul* ‖ 4 delabitur *L* ‖ 10 latericia *β* -tia *D'*

hostes ex muro ac turribus summouentur; non datur libera
4 muri defendundi facultas. compluribus iam lapidibus ex illa,
quae suberat, turri subductis repentina ruina pars eius turris
concidit, pars reliqua consequens procumbebat, cum hostes
urbis direptione perterriti inermes cum infulis se porta foras 15
uniuersi proripiunt, ad legatos atque exercitum supplices
manus tendunt.

1 **12.** Qua noua re oblata omnis administratio belli consistit
militesque auersi a proelio ad studium audiendi et
2 cognoscendi feruntur. ubi hostes ad legatos exercitumque
peruenerunt, uniuersi se ad pedes proiciunt; orant, ut ad-
3 uentus Caesaris expectetur. captam suam urbem uidere, 5
opera perfecta, turrem subrutam; itaque ab defensione de-
sistere. nullam exoriri moram posse, quominus cum uenisset,
si imperata non facerent, ad nutum e uestigio diriperentur.
4 docent, si omnino turris concidisset, non posse milites con-
tineri, quin spe praedae in urbem inrumperent urbemque 10
delerent. haec atque eiusdem generis complura ut ab homini-
bus doctis magna cum misericordia fletuque pronuntiantur.

1 **13.** Quibus rebus commoti legati milites ex opere de-
ducunt, oppugnatione desistunt; operibus custodias relinqunt.
2 indutiarum quodam genere misericordia facto aduentus Cae-
saris expectatur. nullum ex muro, nullum a nostris mittitur
telum; ut re confecta omnes curam et diligentiam remittunt. 5
3 Caesar enim per litteras Trebonio magnopere mandauerat, ne
per uim oppidum expugnari pateretur, ne grauius permoti
milites et defectionis odio et conte*mp*tione sui et diutino
4 labore omnes puberes interficerent; quod se facturos mina-
bantur aegreque tunc sunt retenti, quin ⟨in⟩ oppidum 10

---

11 summouent^{2} *D* submouentur *Eβ* | non —12 facultas *del Paul* || 12 defendundi *L'* -dendi *D' T'* | Cõplurib' *E* conplurib; *L* cūpluribus *D U' T'* | illa] ea *E* || 13 subductis *om U'* || 14 concidit^{2} *U'* || 15 infulis *E U'*, *D corr* -lsis *D L T'* || 16 atq. *β* ad *D'*

12, 2 ad *β*, *om D'* || 5 captant *T'* || 6 turrim *T'* || 8 facerent *D'L* -ret *U' T'* || 9 posse *D'* -et *β* || 10 quin *E L' T* qui in *D V* | spe *L'* (*F post* urbẽ) *U^{2} mg* se *D' T'* | inrumperent *D L'* irrū- *E T'*

13, 1 deducunt *D'* did- *β* || 2 oppugnatione *D' L V* obp- *U'* op- *T* | opis *T'* | relinqunt *F pr T* -quunt *D' L U V* || 3 indutiarū *D T* induciarum *E L' V* | misericordia *β* -ię *D'* || 8 contẽptione *E corr* : contentione || 10 ⟨in⟩ *Baumstark*

inrumperent, grauiterque eam rem tulerunt, quod stetisse per Trebonium, quominus oppido potirentur, uidebatur.

1 **14.** At hostes sine fide tempus atque occasionem fraudis ac doli quaerunt interiectisque aliquot diebus, nostris languentibus atque animo remissis, subito meridiano tempore, cum alius discessisset, alius ex diutino labore in ipsis operibus quieti se dedisset, arma uero omnia reposita contectaque essent, portis [se] foras ⟨e⟩rumpunt, secundo magnoque uento 2 ignem operibus inferunt. hunc sic distulit uentus, uti uno tempore agger, plutei, testudo, turris, tormenta flammam conciperent et prius haec omnia consumerentur, quam quemad- 3 modum accidisset, animaduerti posset. nostri repentina Fortuna permoti arma, quae possunt, arripiunt, alii ex castris sese incitant. fit in host*eis* impetus eorum, sed ⟨de⟩ muro 4 sagittis tormentisque fugientes persequi prohibentur. illi sub murum se recipiunt ibique musculum turrimque latericiam libere incendunt. ita multorum mensum labor hostium per- 5 fidia et ui tempestatis puncto temporis interiit. temptauerunt hoc idem Massilienses postero die. eandem nacti tempestatem maiore cum fiducia ad alteram turrem aggeremque eruptione 6 pugnauerunt multumque ignem intulerunt. sed ut superioris temporis contentionem nostri omnem remiserant, ita proximi diei casu admoniti omnia ad defensionem parauerant. itaque multis interfectis reliquos infecta re in oppidum reppulerunt.

1 **15.** Trebonius ea, quae sunt amissa, multo maiore militum studio administrare et reficere instituit. nam ubi tantos suos labores et apparatus male cecidisse uiderunt indutiisque per scelus uiolatis suam uirtutem irrisui fore perdoluerunt, quod, unde agger omnino conportari posset, nihil erat reliquum, omnibus arboribus longe lateque in finibus Massilien-

---

11 inrumperent *D L'* irrūp- *E T'* ‖ 12 uidebant^2 *T'*

14, 2 aliquod *D* ‖ 5 quieti se *L'* se quieti *E* quieti *D T'* ‖ 6 foras erumpunt *Estienne* : se (ser *D* sé *F*) foras rum(run *F*)punt ‖ 8 flammã (flamam *D*) *D' L T'* flaña *U'* ‖ 12 hostes *D' U V* -is *L F T* | ⟨de⟩ *Hoffmann* ‖ 15 mensum *D L'* -sium *E T' L*^{2} ‖ 18 maiore *T'* maiora *D* maiori *E L*^{2} maiora *D a. ras.? L'* | turrim *T'* | eruptione *L' V* -nẽ *D' T pr* ‖ 19 superiore tempore *Chacon* ‖ 20 contentionẽ *T' E*^{2} *L*^{2} -temptionẽ *D' L'* ‖ 22 infecta *β* interfecta *D* impfecta *E*

15, 4 irrisui *D' T'* inr- *L'* ‖ 5 conportari *D L* comp- *E U' T'*

sium excisis et conuectis, aggerem noui generis atque inauditum ex latericiis duobus muris senum pedum crassitudine atque eorum murorum contignatione[m] facere instituerunt aequa fere latitudine, atque ille congesticius ex materia fuerat 10
2 agger. ubi aut spatium inter muros aut inbecillitas materiae postulare uideretur, pilae interponuntur, trauersaria tigna iniciuntur, quae firmamento esse possint, et quicquid est con-
3 tignatum, cratibus consternitur, crates luto integuntur. sub tecto miles dextra ac sinistra muro tectus, aduersus plutei 15 obiect*u*, operi quaecumque sunt usui, sine periculo subportat.
4 celeriter res administratur; diuturni laboris detrimentum sollertia et uirtute militum breui reconciliatur. portae, quibus locis uidetur, eruptionis causa in muro relinquntur.

1 **16.** Quod ubi hostes uiderunt, ea, quae diu longoque spatio refici non posse sperassent, paucorum dierum opera et labore ita refecta, ut null[i]us perfidiae neque eruptioni locus esset neque quicquam omnino relinqueretur, qua au te⟨l⟩is
2 militibus aut igni operibus nocer*ei* posset, eodemque exemplo 5 sentiunt totam urbem, qua sit aditus ab terra, muro turribusque circum ⟨mun⟩iri posse, sic ut ipsis consistendi in suis munitionibus locus non esset, cum paene inaedificata in muris ab exercitu nostro moenia uiderentur ac telum manu coiceretur,
3 suorumque tormentorum usum, quibus ipsi magna sperauis- 10 sent, spatii propinquitate interire parique conditione ex muro ac turribus bellandi data se uirtute nostris adaequare non posse intellegunt, ad easdem deditionis conditiones recurrunt.

---

9 contignatione *Nipperdey* : contignationẽ ‖ 10 aequa ***D′ U′ L²*** aeq; (eq꞉ *T*) ***L¹ T′*** ‖ 11 materiae ***β*** -ia ***D*** -iã ***E*** ‖ 13 et ***L′*** ut ***T′*** at ***D′*** ‖ 14 luto ***T′*** luto q̄ ***D*** lutoq; ***EL′*** ‖ 15 texto *et* textus ***L′*** ‖ 16 obiectu *Aldo* : obiecto | subportat ***DT*** supp- ***EL′ V*** ‖ 17 ce(Cae ***L***)leriter ***β*** cę | ***D*** Ce | ***E*** | detrim̄to ***U′*** ‖ 18 portae (-te ***L***) ***β*** postea ***D′*** ‖ 19 relinqunt² ***D*** -quunt² ***Eβ***

16, 1 hostis ***L¹*** ‖ 3 nullus *cod Dresd. 83* : nullius ‖ 4 neque ***D′ L′*** nec ***T′*** | aut telis *Forchhammer* aut vis ***L²*** : aut eis ‖ 5 ignis ***L²*** | noceri (e superscr., ·(2)) ***L*** : noceri | posset ***L U′ T′***, ***V*** *corr* possit ***D′ V*** *pr* ‖ 7 q. ***β***, *om* ***D′*** | muniri *Aicard* : iri ‖ 8 inae(in e- ***V***)dificata ***β*** aedificata ***D′*** ‖ 9 telum ***β*** tela ***D′*** | coiceretur ***L′ T***, ***V*** *corr* coi(coni ***E***)cerentur ***D′ V*** *pr* ‖ 10 usū ***E T′ L²*** usu ***D L′*** | superauissent ***L*** ‖ 11 spatii propinquitate *Held* : spatio (-cio ***D*** -cii ***V***) propinquitatis ‖ 13 intellegunt ***D′*** -igunt ***β***

1 **17.** M. Varro in ulteriore Hispania initio cognitis [h]is
rebus, quae sunt in Italia gestae, diffidens Pompeianis rebus
2 amicissime de Caesare loquebatur: pr⟨a⟩eoccupatum sese legatione ab Cn. Pompeio, tener*ei* obstrictum fide; necessitudinem quidem sibi nihilo minorem cum Caesare intercedere, 5
neque se ignorare, quod esset officium legati, qui fiduciariam
operam optineret, quae uires suae, quae uoluntas erga Caesa-
3 rem totius prouinciae. haec omnibus ferebat sermonibus
4 neque se in ullam partem mouebat. postea uero cum Caesarem ad Massiliam detiner*ei* cognouit, copias Petrei cum 10
exercitu Afrani esse coniunctas, magna auxilia conuenisse,
magna esse in spe atque expecta*rei* et consentire omnem
citeriorem prouinciam, quaeque postea acciderant de angustiis
ad Ilerdam rei frumentariae accepit, atque haec ad eum latius
atque inflatius Afranius perscribebat, se quoque ad motus 15
Fortunae mouere coepit.

1 **18.** Dilectum habuit tota prouincia, legionibus conpletis
duabus cohortes circiter XXX alarias addidit. frumenti magnum
numerum coegit, quod Massiliensibus, item quod Afranio
P*etr*eioque mitteret. naues longas X Gaditanis ut facerent
imperauit, complures praeterea [in] Hispali faciendas curauit. 5
2 pecuniam omnem omniaque ornamenta ex fano Herculis in
oppidum Gad*ei*s contulit; eo sex cohortes praesidii causa ex
prouincia misit Gaiumque Gallonium eq(uitem) R(omanum)
familiarem Domitii, qui eo procurandae hereditatis causa
uenerat missus a Domitio, oppido Gadibus praefecit; arma 10
3 omnia priuata ac publica in domum Galloni contulit. ipse
habuit graues in Caesarem contiones. saepe ex tribunali
pr⟨a⟩edicauit aduersa Caesarem proelia fecisse, magnum nu-

17, 1 is : his (hys *T*) ‖ 2 gestae (-te *V*) *β* -ta *D′* ‖ 4 teneri *D′L′T* -re *V* | -cessitudinem —6 ignorare *om L* ‖ 5 minorẽ *EU′* minorum *DT′* ‖ 7 optineret *D′* obt- *β* ‖ 8 omnib. ferebat sermonibus *β* sermonib. om̃ib. ferebat (ref- *E*) *D′* ‖ 9 ullam *LFT′* nullā *D′U* | cum] quam *Markland* ‖ 10 detinere *D* -ri *Eβ* | petrei *DL′* -reii *ET′* ‖ 11 afrani *L′* af(aff- *V*)ranii *D′T′* ‖ 12 expectari *D′LUT′* -re *F* ‖ 13 citeriorem *β* uteriorē *D* ult- *E* ‖ 15 ꝑscribebat *D′* prae (pre *L* p̄ *UT′*) scr- *β* | motus *β* -tū *D′*

18, 1 conpletis *D* cōpl- *Eβ* ‖ 2 frumenti —4 mitteret *om E* ‖ 4 petreio *r* : pompeio ‖ 5 cōplures *D′U′* conp- *L* cūp- *T′* | in *del Manuzio* ‖ 7 gades *β* -dis *D′* | eo sex (eos ex *L′β* eo & *D′*

merum ab eo militum ad Afranium perfugisse; haec se certis
4 nuntiis, certis auctoribus comperisse. quibus rebus perterritos 15
ciu(eis) Rom(anos) eius prouinciae sibi ad rem p(ublicam) administrandam HS CLXXX et argenti p(ondo) XX mil(ia), tritici
5 modi*um* CXX mil(ia) polliceri coegit. quas Caesari esse amicas
ciuitates arbitrabatur, his grauiora onera iniungebat praesidiaque eo deducebat et iudicia in priuatos reddebat; qui 20
uerba atque orationem aduersus rem p(ublicam) habuissent,
eorum bona in publicum addicebat. prouinciam omnem in
6 sua et Pompei uerba ius iurandum adigebat. cognitis [h]is
rebus, quae sunt gestae in citeriore Hispania, bellum parabat.
ratio autem haec erat belli, ut se cum II leg(ionibus) Gad*eis* 25
conferret, naues frumentumque omne ibi contineret; prouinciam enim omnem Caesaris rebus fauere cognouerat. in
insula frumento nauibusque comparatis bellum duci non dif-
7 ficile existimabat. Caesar etsi multis necessariisque rebus
in Italia⟨m⟩ reuocabatur, tamen constituerat nullam partem 30
belli in Hispaniis relinquere, quod magna esse Pompei beneficia et magnas clientelas in citeriore prouincia sciebat.

1 **19.** Itaque duabus legionibus missis in ulteriorem Hispaniam cum Q. Cassio, tr(ibuno) pl(ebis), ipse cum DC equitibus
magnis itineribus pr⟨a⟩egreditur edictumque pr⟨a⟩emittit, ad
quam diem magistratus principesque omnium ciuitatum sibi
2 esse praesto Cordubae uellet. quo edicto tota prouincia per- 5
uulgato nulla fuit ciuitas, quin ad id tempus partem senatus
Cordub*am* mitteret, non ciuis R(omanus) paulo notior, quin
3 ad diem conueniret. simul ipse Cordubae conuentus per se
portas Varroni clausit, custodias uigiliasque in turribus muroque disposuit, cohort*eis* duas, quae colonicae appellabantur, 10

---

14 se certis *E T′* se|cretis *D* secre(-ę *F*)tis *L′* ‖ 15 pterritos L^2 : pterritus *D′L′V* p̄tritis *T* ‖ 16 ciū *D* L^1 ciues *E* L^2 ciuis *T* ciui (ciui *U*) *U′* civ̄ *in ras V* ‖ 17 HS *Aldus* : ch *D′L′* ·cH· *T* ·c·H· *V* | cl (.d. *D*) xxx *D′ U′ T′* cLxxxx *L* ‖ 18 modium *Hotman* : modios | cęsaris *T′* ‖ 19 praesidia —23 reddebat *om L* ‖ 25 autem haec (hec *L*) *D′L′* enī hęc *V* hęc enim *T* | legı̄s *D* legiones *E* legionib; (legib; V^1) *β* | gadis *D′β* gades L^2 ‖ 27 -re —19, 9 custodias *def D* ‖ 18, 30 italiā L^2 -lia *Eβ* ‖ 31 hyspaniis *E* hispaniis *T′* hispanis *L′*

19, 2 cum *om T′* ‖ 4 ciuitatuū *V* ‖ 7 Cordubam *r* : cordubae (-be *L*) *Eβ* ‖ 10 cohortes *D′ V* -tis *L F T* C(ū) hortis *U* (with o over ū and e over i)

cum eo casu uenissent, tuendi oppidi causa apud se retinuit.
4 isdem diebus Carmonenses, quae est longe firmissima totius
prouinciae ciuitas, deductis tribus in arcem oppidi cohortibus
a Varrone praesidio, per se cohortes *e*iecit portasque pr⟨a⟩e-
clusit. 15

1 **20.** Hoc uero magis properare Varro, ut cum legionibus
quam primum Gadis contenderet, ne itinere aut traiectu inter-
cluderetur; tanta ac tam secunda in Caesarem uoluntas pro-
2 uinciae reperiebatur. progresso ei paulo longius litterae
Gadibus redduntur, simul atque sit cognitum de edicto Cae- 5
saris, consensisse Gaditanos principes cum tribunis cohortium,
quae essent ibi in praesidio, ut Gallonium ex oppido expel-
3 lerent, urbem′ insulamque Caesari seruarent. hoc inito con-
silio denuntiauisse Gallonio, ut sua sponte, dum sine periculo
liceret, excederet Gadibus; si id non fecisset, ⟨s⟩ibi consilium 10
capturos. hoc timore adductum Gallonium Gadibus excessisse.
4 his cognitis rebus altera ex duabus legionibus, quae uerna-
cula appellabatur, ex castris Varronis adstante et inspectante
ipso signa sustulit seseque Hispali recepit atque in foro et
5 porticibus sine maleficio consedit. quod factum adeo eius 15
conuentus ciues R(omani) comprobauerunt, ut domum ad se
6 quisque hospitio cupidissime reciperet. quibus rebus per-
territus Varro, cum itinere conuerso sese Itali⟨c⟩am uenturum
pr*ae*misisset, certior ab suis factus est pr⟨a⟩eclusas esse por-
7 tas. tum uero omni interclusus itinere ad Caesarem mittit 20
paratum se esse legionem, cui iusserit, tradere. ille ad eum
8 Sextum Caesarem mittit atque huic tradi iubeṭ. tradita
legiọne Varro Cordubam ad Caesarem uenit; relatis ad eum

---

12 is(lis *E*)dem ***D′L′*** hisdem *T′* ‖ 13 oppidi ***D′L′***, *om T′* ‖
14 eiecit *cod Dresd. 83 et Dresd. 122 man. 2.* : iniecit

20, 3 ac tam *β* atiã *D* autẽ *ED*[2] ‖ 4 reperiebatur *EL′* rep-
periebat[2] *D* repperiatur *T′* ‖ 5 sit (sic *D pr*) ***D′L′***] fit *T′* ‖ 7 e͠ent *V*,
T corr e͠et ***D′L′*** *T pr* e͠e *L*[2] ‖ 8 cae(ce- *U*)sari ***D′LUT***, *V corr* cae-
saris *F pr V pr* ‖ 10 excederet] excedere et *U′* | sibi *E corr L*[2] : ibi ‖
11 timore *β* itinere ***D′*** ‖ 13 adstante *β* asstante *D* astante *E* ‖
14 ipse *T′* ‖ 15 factus *L′* ‖ 16 comprobauerunt] cūꝑbauer[2] *U′* ‖
18 Italicam *Müller-Rhellican* : italiam ‖ 19 praemisisset *Chacon* : pro-
misisset (promississe *L*[1]) ‖ 21 se] sese *V*, *T corr* | cui iusserit
D′U′L[2] cuius|serit *L* cui[9]erit *T* cui[p̃re], erịt[a] *V*

publicis cum fide rationibus, quod penes eum est pecuniae, tradit et, quid ubique habeat frumenti ac nauium, ostendit. 25

1 **21.** Caesar contione habita Cordubae omnibus generatim gratias agit: ciuibus R(omanis), quod oppidum in sua potestate studuissent habere, Hispanis, quod pr⟨a⟩esidia expulissent, Gaditanis, quod conatus aduersariorum infregissent seseque in libertatem uindicauissent, tr(ibunis) mil(itum) centurionibus- 5 que, qui eo pr⟨a⟩esidii causa uenerant, quod eorum consilia 2 sua uirtute confirmauissent. pecunias, quas erant in publicum Varroni ciu(es) R(omani) polliciti, remittit; bona restituit is, quos liberius locutos hanc poenam tulisse cognouerat. 3 tributis quibusdam publicis priuatisque pr⟨a⟩emiis reliquos 10 in posterum bona spe complet biduumque Cordubae commoratus Gadis proficiscitur; pecunias monumentaque, quae ex fano Herculis conlata erant in priuatam domum, referri in 4 templum iubet. prouinciae Q. Cassium pr⟨a⟩eficit; huic IIII legiones adtribuit. ipse [h]is nauibus, quas M. Varro quas- 15 que Gaditani iussu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus peruenit. ibi totius fere citerioris prouinciae legationes 5 Caesaris aduentum expectabant. eadem ratione priuatim ac publice quibusdam ciuitatibus habitis honoribus Tarracone discedit pedibusque Narbonem atque inde Massiliam peruenit. 20 ibi legem de dict(atore) latam seseque dictatorem dictum a M. Lepido pr(aetore) cognoscit.

1 **22.** Massilienses omnibus defessi malis, rei frumentariae ad summam inopiam adducti, bis proelio nauali superati, crebris eruptionibus fusi, graui etiam pestilentia conflictati ex diutina conclusione et mutatione uictus (panico enim uetere

---

25 ac] & *T'*

21, 2 agit] agi· c. *T'* ‖ 3 hispanis (-niis *T'*) *β* hispalis *D'* ‖ 4 q; in *L'* q, *T'* in *D'* ‖ 5 uindicassent *et* 7 confirmassent *T'* ‖ 8 ciū (cium L^1) *L'T* tiū *D* tus *E* ciuis *V* | polliciti D^1 *U' T'* -ta *L* -tus ED^2 | remittit *D' L'* -tti *T'* ‖ 9 is *DL'* eis ED^2 his *T'* | hanc *β* ac *D'* | poenā *DL'* pę- *ET'* ‖ 10 publicis *D' T'* L^2 populis *L'* ‖ 12 monum̃ta *D'* monim- *β* ‖ 13 conlata *DL'* coll- *ET'* ‖ 15 adtribuit *DL'* att- *ET'* ‖ 16 tarraconā *T'* ‖ 19 quibusdā *D' T* quib; quae (que- *V*)dam *L' V* ‖ 21 dictatore *D' L'* dictionis *T'*

22, 1 massilienses *D'* Masilienses *L* Massiliensibus *U' T'* | defessi *D' U'* L^2 *V p. ras* defessis L^1 *T'* ‖ 2 p̄(proe- *F*)lio nauali *DL'* nauali p̄lio *ET'*

atque hordeo corrupto omnes alebantur, quod ad huius modi 5
casus antiquitus paratum in publicum contulerant) deiecta
turri, labefacta magna parte muri, auxiliis prouinciarum et
exercituum desperatis, quos in Caesaris potestatem uenisse
2 cognouerant, sese dedere sine fraude constituunt. sed paucis
ante diebus L. Domitius cognita Massiliensium uoluntate 10
nauibus III comparatis, ex quibus duas familiaribus suis ad-
tribuerat, unam ipse conscenderat, nactus turbidam tempe-
3 statem profectus est. hunc conspicatae naues, quae missu
Bruti consuetudine cotidiana ad portum excubabant, sublatis
4 anchoris sequi coeperunt. ex his unum ipsius nauigium con- 15
tendit et fugere perseuerauit auxilioque tempestatis ex con-
spectu abiit, duo perterrita concursu nostrarum nauium sese
5 in portum receperunt. Massilienses arma tormentaque ex
oppido, ut est imperatum, proferunt, nau*eis* ex portu nauali-
6 busque educunt, pecuniam ex publico tradunt. quibus rebus 20
confectis Caesar magis eos pro nomine et uetustate quam
pro meritis in se ciuitatis conseruans duas ibi legiones pr⟨a⟩e-
sidio relinquit, ceteras in Italiam mittit; ipse ad urbem pro-
ficiscitur.

1 **23.** Isdem temporibus C. Curio in Africam profectus ex
Sicilia et iam ab initio copias P. Atti Vari despiciens duas
legiones ex IIII, quas a Caesare acceperat, D equites transpor-
tabat biduoque et noctibus tribus nauigatione consumptis ap-
2 pellit ad eum locum, qui appellatur Anquillaria. hic locus 5
abest a Clupeis pass(um) $\overline{\text{XXII}}$ habetque non incommodam
aestate stationem et duobus eminentibus promunturiis conti
3 netur. huius aduentum L. Caesar fil(ius) cum X longis na
uibus ad Cl*u*pea pr⟨a⟩estolans, quas nau*eis* Vticae ex pr⟨a⟩e-

---

5 ad *om* *U′* ‖ 10 massiliensibus *T′* ‖ 11 duas *D′ T′ L*^{2} duabus *L′* | adtribuerat *D L′* att- *E T′* ‖ 13 profectus est *D′ T′* ē profectus *L* profectus *U′* | missu *β* iussu *D′* ‖ 15 coeperunt *** *Basiner* ‖ 16 tempestatis *om* *T′* ‖ 17 abiit *D′ V* abit *L′ T* | c̄cursu tēpestatis *V* ‖ 19 naues *D′ U V*^{2} -uis *L F T′* ‖ 20 pecuniam *D′ T′ L*^{2} -nia *L′* ‖ 23 reliquit (-id *V*) *T′*

23, 1 Isdem *β* hisdẽ *D′* ‖ 2 uari *E L′* uarri *D T′* ‖ 3 quas a cae(ce- *L*)sare acceperat *D′ L′* acceperat quas a cęsare. *T′* ‖ 4 appellit *D′* adp- *β* ‖ 6 lupeis *E* | incõmodã *E* incommoda *D β* ‖ 7 duob. *β* duab. *D′* ‖ 9 clvpea *L*^{2} clipea *L′ V* clippea *D′* clippeã *T* | p̄stolans (presto laus *F*) *β* p̄stolantib. *D′* | naues *D′ V*^{2} -uis *β*

donum bello subductas P. Attius reficiendas huius belli causa 10
curauerat, ueritus[q.] nauium multitudinem ex alto refugerat,
adpulsaque ad proximum litus trireme constrata et in litore
4 relicta pedibus Hadrumetum profugerat. id oppidum C. Con-
sidius Longus unius legionis praesidio tuebatur. reliquae
5 Caesaris naues eius fuga se Hadrumetum receperunt. hunc 15
secutus Marc⟨i⟩us Rufus quaestor nauibus XII, quas pr⟨a⟩e-
sidio onerariis nauibus Curio ex Sicilia eduxerat, postquam
in litore relictam nauem conspexit, hanc remul*c*o abstraxit;
ipse ad C. Curionem cum classe redit.

1 **24.** Curio Marcium Vticam nauibus pr⟨a⟩emittit; ipse
eodem cum exercitu proficiscitur biduique iter progressus ad
2 flumen Bagradam peruenit. ibi C. Caninium Rebilum leg(a-
tum) cum legionibus reliquit; ipse cum equitatu ante cedit
ad Castra exploranda Cornelia, quod is locus peridoneus castris 5
3 habebatur. id autem est iugum derectum eminens in mare,
utraque ex parte pr⟨a⟩eruptum atque asperum, sed tamen
paulo leniore fastigio ab ea parte, quae ad Vticam uergit.
4 abest derecto itinere ab Vtica paulo amplius pass(us) mil(le).
sed hoc itinere est fons, quo[d] mare succedit longius, late- 10
que is locus restagnat; quem siqui uitare uoluerit, sex milium
circuitu in oppidum peruenit.

1 **25.** Hoc explorato loco Curio castra Vari conspicit muro
oppidoque coniuncta ad portam, quae appellatur bellica, am-
modum munita natura loci, una ex parte ipso oppido Vtica,
altera a theatro, quod est ante oppidum, substr*u*ctionibus eius

---

11 q. *del Vascosan* | refuge (refue- *L*[1])rat ***D′ L T′*** -ret ***U′*** ‖ 12 et ***β***, *om* ***D′*** | litore ***D′ U′*** littore ***L T′*** ‖ 13 *et* 15 hadrumetū ***D***[1]***L′*** adrumetū ***T′*** | 13 ꝓfugerat ***V*** profu^g^erat ***L*** ꝓfugerat ***D′ U′ T*** ‖ 16 Marcius *Nipperdey* : ·m· (*ante lacunam 7 litt.* ***V***) | rufus ***D′ T*** rufius ***L′ V*** ‖ 17 honerariis ***T′*** ‖ 18 littore ***T′*** | remulco *r* : remu(remi- ***T***)lgo

24, 1 marcium ***L′*** -tium ***D′ T′*** ‖ 2 bidui] tridui *Stoffel* ‖ 4 reliquid ***T′*** ‖ 5 cornelia ***L*** corneliana ***D′ U′*** cani(cain- ***T***)diana ***T′*** | is] his ***T′*** ‖ 6 derectum ***β*** dir- ***D′***, ***L***[2]***V*** *corr* ‖ 8 leuiore ***T′*** ‖ 9 abest — mille *om* ***D′*** ‖ 10 quo ***L***[2] : quod ***D′ L′ T*** q^1^á ***V*** ‖ 11 siqui ***D′ U′*** si ***L*** sibi ***T′*** | uoluerit ***D′*** uoluer[2] (-runt ***L***) ***β*** ‖ 12 circuitū ***T′*** | ꝑueniunt ***L′***

25, 1 uari ***D′ F L***, ***T*** *p. ras* uarri ***U T′*** ‖ 2 Belica *Hartz* ‖ ammodū ***D*** admodum ***E β*** ‖ 4 substructionibus *r* : substractionib; ***D U′ V*** subtractionib. ***E L*** substra|tionibꝭ ***T***

2 operis maximis, aditu ad castra difficili et angusto. simul 5
animaduertit multa undique portari atque agi plenissimis uiis,
quae repentini tumultus timore ex agris in urbem conferantur.
3 huc equitatum mittit, ut diriperet atque haberet loco pr⟨a⟩e-
dae; eodemque tempore his rebus subsidio DC equites Numi-
dae ex oppido peditesque CCCC mittuntur a Varo, quos auxili 10
4 causa rex Iuba paucis diebus ante Vticam miserat. huic et
paternum hospitium cum Pompeio et simultas cum Curione
intercedebat, quod tr(ibunus) pl(ebis) legem promulgauerat,
5 qua lege regnum Iubae publicauerat. concurrunt equites inter
se; neque uero primum impetum nostrorum Numidae ferre 15
potuerunt, sed interfectis circiter CXX reliqui se in castra ad
6 oppidum receperunt. interim aduentu longarum nauium Curio
pronuntiar*ei* onerariis nauibus iubet, quae stabant ad Vticam
numero circiter CC, se in hostium habiturum loco, qui non
7 ex uestigio ad Castra Cornelia naues traduxisset. qua pro- 20
nuntiatione facta temporis puncto sublatis anchoris omnes
Vticam relinquunt et, quo imperatum est, transeunt. quae
res omnium rerum copia compleuit exercitum.

1 **26.** His rebus gestis Curio se in castra ad Bagradam
recipit atque uniuersi exercitus conclamatione imperator ap-
pellatur posteroque die Vticam exercitum ducit et prope op-
2 pidum castra ponit. nondum opere castrorum perfecto equites
ex statione nuntiant magna auxilia equitum peditumque ab 5
rege missa Vticam uenire; eodemque tempore uis magna pul-
ueris cernebatur, et uestigio temporis primum agmen erat in
3 conspectu. nouitate rei Curio permotus pr⟨a⟩emittit equites,
qui primum impetum sustineant ac morentur; ipse celeriter
4 ab opere deductis legionibus aciem instruit. equites[que] com- 10
mittunt proelium et, priusquam plane legiones explicar*ei* et
consistere possent, tota auxilia regis impedita ac perturbata,

---

7 conferebãtur *r* ‖ 9 numidę ***D′*** -de *L* -dię (-die *F*) *U′ T′* ‖ 10 a *β*, *om* ***D′*** | uarro *T′* | auxili *V* -lii ***D′*** *L′ T* ‖ 12 cum (*ante* Cur.) *L′ T*, *om* ***D′*** *V* curione *β* curionis ***D′*** ‖ 13 promulgauerat *β* ꝓmulgarat ***D′*** | 18 ꝓnuntiari *r* : ꝓnunt(-c- *U V*)iare ‖ 20 na uestra (ũra *E*) duxisset ***D*** nauela duxisset *L′* na traduxisset *T′* ‖ 22 reliquerunt *T′*

26, 2 recipit *U′ T′* -cepit ***D′*** *L* ‖ 3 Vticam exercitum] exercitū uticā *T′* ‖ 6 regei *F* ‖ 10 que *del Chacon* ‖ 11 explicari et *β* explicaret ut ***D′***

quod nullo ordine et sine timore iter fecerant, in fugam
[se] coiciunt equitatuque omni fere incolumi, quod se per
litora celeriter in oppidum recipit, magnum peditum numerum 15
interficiunt.

1 **27.** Proxima nocte centuriones Marsi duo ex castris
Curionis cum manipularibus suis XXII ad Attium Varum per-
2 fugiunt. hi siue uere quam habuerant opinionem ad eum
perferunt, siue etiam auribus Vari seruiunt (nam quae uolu-
mus, *ea* credimus libenter, et quae sentimus ipsi, reliquos 5
sentire speramus) confirmant quidem certe totius exercitus
animos alienos esse a Curione maximeque opus esse in con-
spectu⟨m⟩ exercitum uenire et conloquendi dare facultatem.
3 qua opinione adductus Varus postero die mane legiones ex
castris educit. facit idem Curio, atque una ualle non magna 10
interiecta suas uterque copias instruit.

1 **28.** Erat in exercitu Vari Sext(us) Quintilius Varus, quem
fuisse Corfini supra demonstratum est. hic dimissus a Cae-
sare in Africam uenerat, legionesque eas transduxerat ⟨Curio⟩,
quas [Curio] superioribus temporibus Corfinio receperat Caesar,
adeo ut paucis mutatis centurionibus idem ordines manipuli- 5
2 que constarent. hanc nanctus appellationis causam Quintilius
circumire aciem Curionis atque obsecrare milites coepit, ne
primam sacramenti, quod apud Domitium atque apud se
quaestorem dixissent, memoriam deponerent neu contra eos
arma ferrent, qui eadem essent usi Fortuna eademque in ob- 10
sidione perpessi, neu pro his pugnarent, a quibus ⟨cum⟩ con-
3 tumelia perfugae appellarentur. huc pauca ad spem largitionis

---

14 se *del Elberling* | se coic(coit *D* conic *EL*[2])iunt *D′L′* coitiunt se *T′* | incolumi *D′U′* incolomi *LT′* | se p *D′LUV* sep̄ *F* semp *T* ‖ 15 littora (littera *T pr*) *T′* | recipit *UT′* rece- *D′LF*

27, 1 duo *β* dio *D′* ‖ 2 curionis *LV* centurionis *U′ T* centū rī *D* centumerĩ *E* | uarū *D′U′T* uar|rū *V* uarium *L* ‖ 5 ea *Paul* : et ‖ 6 quidā *T′* ‖ 7 conspectum *cod Leid. 38* : conspectu ‖ 8 exercitum *Dβ*, *om E*, *add E mg* | et *om T′* | conloquendi *DL′* coll- *ET′* ‖ 9 postero *D′* -ra *β* ‖ 11 suas —28, 1 Varus *om D′*

28, 3—4 Curio, quas *Aldo* : quas (quos *T*) curio *β* quas *D′* ‖ 5 adeo *β*, *om D′* ‖ 6 nanct’ *D* nactus *Eβ* ‖ 7 circuire *T′* ‖ 8 primā *LF* prima *D′UT′* ‖ 9 memoriam *β* memoria *D′*, *V p. ras* ‖ 11 ⟨cum⟩ *Nipperdey* | contumelia *β* c̄tumeliā *D* ad contumeliā *E*

addidit, quae ab sua liberalitate, si se atque Attium secuti
4 essent, expectare deberent. hac habita oratione nullam in
partem ab exercitu Curionis fit significatio, atque ita suas 15
uterque copias reducit.

1 **29.** Atque in castris Curionis magnus omnium incessit
timor ⟨a⟩n*i*m⟨is⟩; is uariis hominum sermonibus celeriter
augetur. unusquisque enim opiniones fingebat et ad id, quod
2 ab alio audierat, sui aliquid timoris addebat. hoc ubi uno
auctore ad plures permanauerat atque alius alii tradiderat, 5
3 plures auctores eius rei uidebantur. ciuile bellum; genus
hominum, quo⟨i i⟩d liceret libere facere et sequi quod uellet;
legiones hae, quae paulo ante apud aduersarios fuerant. nam
etiam Caesaris beneficium mutauerat consuetudo, qua offer-
rentur ⟨munera⟩, municipia etiam diuersis partibus coniuncta. 10
*a*eque enim ex Marsis Paelignisque ueniebant; ⟨m⟩u⟨l⟩t*i de*
superiore nocte in contuberniis conm*ent*e*i*que nonnulli gra-
4 uiora sermones militum; dubia durius accipiebantur, non-
nulla etiam ab [h]is, qui diligentiores uideri uolebant, fin-
gebantur. 15

1 **30.** Quibus de causis consilio conuocato de summa rerum
2 deliberare incipit. erant sententiae, quae conandum omnibus
modis castraque Vari oppugnanda censerent, quod huius modi
militum consiliis otium maxime contrarium esse arbitrarentur;
postremo praestare dicebant, per uirtutem in pugna belli 5
fortunam experiri, quam desertos et circum uentos ab suis
3 grauissimum supplicium perpeti. erant, qui censerent de
tertia uigilia in Castra Cornelia recedendum, ut maiore spatio
temporis interiecto militum mentes sanarentur, simul, siquid

---

13 attium *β* atiū *D*[1] aciẽ *E* atiẽ *D*[2]

29, 1 Atque] At *Manuzio* ‖ 2 animis *Vossius* : nam | is *L*, *E p. ras V p. ras* iis *D′ U′* his *T′* | uariis *D L′*, *E corr* uarus *E pr T′* ‖ 4 addebat *β* augebat *D′* ‖ 5 alius *D′ U T′* aliis *F* illius *L* ‖ 7 cui id *Vossius* : quod (qa *V*) | liceret *L′* -re *D′ T′* | libare *V* | sequi quod uellet *L′* sequi qđ ut (uel *E*) *D′ T* se quicqd ut le *V* (q̄ *D marg*) ‖ 10 ⟨munera⟩ *Oehler* ‖ 11 aeque *Nipperdey* : neq. | ue(ui- *F*)niebant *β* ueniebat *D′* | multi de *Buecheler* : ut qui ‖ 12 commenti *Buecheler* : con(*D L′* c̄ *V* cō *E T*)milites ‖ 13 Nonnulla *E* non nulli *D β*

30, 4 militum consiliis otium *β* consiliū militū sot(soc- *E*)ium *D′* ‖ 7 ppeti. Erant *T′* pati proiecerant *D′ L′* pati|porro erant *L*[2] *U*[2]

grauius accidisset, magna multitudine nauium et tutius et 10
facilius in Siciliam receptus daretur.

1 **31.** Curio utrumque inprobans consilium, quantum alteri
sententiae deesset animi, tantum alteri superesse dicebat; hos
turpissimae fugae rationem habere, illos etiam iniquo loco
2 dimicandum putare. 'qua enim' inquit 'fiducia et opere et
natura loci munitissima castra expugnar*ei* posse confidimus? 5
3 aut uero quid proficimus, si accepto magno detrimento ab
oppugnatione castrorum discedimus? quasi non felicitas rerum
gestarum exercitus beneuolentiam imperatoribus et res ad-
4 uersae odia concilient! castrorum autem mutatio quid habet
nisi turpem fugam et desperationem omnium et alienationem 10
exercitus? nam neque p[r]udente*is* suspicari oportet sibi
parum cred*ei* neque improbos scire sese timer*ei*, quod illis
5 licentiam timor augeat noster, his studia deminuat. quod
si iam' inquit 'haec explorata habeamus, quae de exer-
citus alienatione dicuntur, quae quidem ego aut omnino falsa 15
aut certe minora opinione esse confido, quanto haec dissi-
6 mular*ei* et occultar*ei*, quam per nos confirmari praestet? an
non, uti corporis uulnera, ita exercitus incommoda sunt te-
7 genda, ne spem aduersariis augeamus? a[u]t etiam, ut media
nocte proficiscamur, addunt, quo maiorem, credo, licentiam 20
habeant, qui peccare conentur. namque huius modi res aut
pudore aut metu tenentur: quibus rebus nox maxime aduer-
8 saria est. quare neque tanti sum animi, ut sine spe castra ob-
pugnanda censeam, neque tanti timoris, ut ipse deficiam, atque
omnia prius experienda arbitror magnaque ex parte iam me 25
una uobiscum de re iudicium facturum confido.'

---

10 tutius (tuci' *U*) *U' T' L*² totius *D L*¹ oṭius [c(1)] (*post 5 litteras erasas*) *E*

31, 1 alteri *om T'* ‖ 3 iniquo *β* ilico *D'* ‖ 4 inquit *D' L U* -d *F T'* ‖ 5 expugnarẹ *L* -ri *D' U' T'* ‖ 6 uero *β* uos *D* nos *E* ‖ 7 non *D' L F* non et (& ≡n̄ *V*) *U T'* ‖ 8 beneuolentiā (-ciā *L*) *D L*¹ *U* beniuolentiā (-ciā *F L*²) *E F T' L*² ‖ 9 concilient *D' U' L*² conlient *L*¹ colligent *T'* | autem *β*, *om D'* ‖ 11 pudentes *Chacon* : prudentes *D'* -tis *β* ‖ 12 crede *L*¹ credi *D' U' T'* crede̕ *L*² | timerẹ *T* -ri *D' L' V* ‖ 13 ñr. his *D' T'* ñris i *L*¹ nostris his *U* ,ñris *F L*² | deminuat *D' L'* -ant *L*² diminuat *T'* ‖ 14 inquit *D' U'* -d *L T'* ‖ 15 aut omnino *β*, *om D'* ‖ 16 certe *β* certa *D'* | dissimulari *F pr.?* -re *D' L U T'* ‖ 17 occultari *β* -re *D'* | an —19 tegenda *om D'* ‖ 19 at *Beroaldo* : aut | ut *L' T*, *om D' V* ‖ 20 quo *D' L T'* qua *U* quia *F* ‖ 23 obpugnanda *D U* opugn- *F* oppugn- *E L T'* ‖ 24 ipse] spe *Aldi nepos* ‖ 25 que *om D'*

1 **32.** Dimisso consilio contionem aduocat militum. commemorat, quo sit eorum usus studio ad Corfinium Caesar, ut magnam partem Italiae beneficio atque auctoritate eorum
2 suam fecerit. 'uos enim uestrumque factum' inquit 'omnia deinceps municipia sunt secuta, neque sine causa et Caesar 5
3 amicissime de uobis et ill*ei* grauissime iudicauerunt. Pompeius enim nullo pr⟨o⟩elio pulsus uestri facti pr⟨a⟩eiudicio demotus Italia excessit; Caesar me, quem sibi carissimum habuit, prouinciam Siciliam atque Africam, sine quibus urbem atque
4 Italiam tueri non potest, uestrae fidei commisit. ad sunt, 10 qui uos hortentur, ut a nobis desciscatis. quid enim est illis optatius, quam uno tempore et nos circum uenire et uos nefario scelere obstringere? aut quid irati grauius de uobis sentire possunt, quam ut eos prodatis, qui se uobis omnia debere iudicant, in eorum potestatem ueniatis, qui se per uos 15
5 perisse existimant? an uero in Hispania res gestas Caesaris non audistis? duos pulsos exercitus? duos superatos duces? duas receptas prouincias? haec acta diebus XL, quibus in con-
6 spectum aduersariorum uenerit Caesar? an, qui incolumes resistere non potuerunt, perditi resistant? uos autem ⟨in-⟩ 20 certa uictoria Caesarem secuti diiudicata iam belli fortuna uictum sequamini, cum uestri officii pr⟨a⟩emia percipere de-
7 beatis? desertos enim se ac proditos a uobis dicunt et
8 prioris sacramenti mentionem faciunt. uosne uero L. Domitium, an uos Domitius deseruit? nonne extremam pati for- 25 tunam paratos proiecit ille? non sibi clam [uobis] salutem fuga petiuit? non proditi per illum Caesaris beneficio estis
9 conseruati? sacramento quidem uos tenere qui potuit, cum proiectis fascibus et deposito imperio priuatus et captus ipse
10 in alienam uenisset potestatem? relinquitur noua religio, ut 30

32, 2 quod *L* ‖ 3 auctoritatē *U'* ‖ 6 illi *D' L' T* ille *V* | grauissime *D' U'* gauisissime *L T'* ‖ 8 ꝑuinciā (-tiā *D' T*) *D' U' T'* prouinciāq; *L* ‖ 10 Adsunt *L'* Assunt *D'* Ad sunt nob̄ *T'* ‖ 11 desciscatis *D' T'* descisatis (c (2)) *L* deciscatis *U'* ‖ 13 Aut *β* At *D'* ‖ 14 ut *β* aut *D'* ‖ 15 ueniatis *β* ueniat is *D'* ‖ 16 existimant *β* -mat *D'* | hi(hy *E*)spania *D' L'* hispaniam *T'* ‖ 18 conspectū *D' L U V* -tu *F T* ‖ 20 incerta *Aldo*: certa ‖ 22 sequamini *β* sequimini *D'* ‖ 23 se ac *β* ac se *D'* ‖ 26 nonne *T'* | uobis *del Riemann* ‖ 27 non *L'* nonne *T'* nā *D'* ‖ 30 religio *D' U*, *L corr.* *F corr* le (r) lgio *F*, *om T'* religione *L a. ras*

eo neglecto sacramento, quo tenemini, respiciatis illud, quod
11 deditione ducis et capitis deminutione sublatum est. at, credo,
si Caesarem probatis, *in* me offenditis. qui de meis in uos
meritis pr⟨a⟩e[iu]dicaturus non sum, quae sunt adhuc et mea
uoluntate et uestra expectatione leuiora; sed tamen sui laboris 35
milites semper euentu belli pr⟨a⟩emia petiuerunt, qui qualis
sit futurus, ne uos quidem dubitatis. diligentiam quidem
nostram aut, quem ad finem adhuc res processit, Fortunam
12 cur praeteream? an paenitet uos, quod saluum atque in-
columem exercitum nulla omnino naue desiderata traduxerim? 40
quod classem hostium primo impetu adueniens profligauerim?
quod bis per biduum equestri pr⟨o⟩elio superauerim? quod
ex portu sinuque aduersariorum CC naues oneratas adduxerim
eoque illos compulerim, ut neque pedestri itinere neque na-
13 uibus, commeatu iuuari possint? hac uos Fortuna atque his 45
ducibus repudiatis Corfiniensem ignominiam, [in] Italiae fugam,
[an] Hispaniarum deditionem (*en* Africi belli pr⟨a⟩eiudicia)
14 sequimini! equidem me Caesaris militem dici uolui, uos me
imperatoris nomine appellauistis. cuius si uos paenitet,
uestrum uobis beneficium remitto, mihi meum restituite 50
nomen, ne ad contumeliam honorem dedisse uideamini.'

1 **33.** Qua oratione permoti milites crebro etiam dicentem
interpellabant, ut magno cum dolore infidelitatis suspicionem
sustinere uiderentur, discedentem uero ex contione uniuersi
cohortantur, magno sit animo, neubi dubitet pr⟨o⟩elium com-
2 mittere et suam fidem uirtutemque experiri. quo facto com- 5
mutata omnium et uoluntate et opinione consensu suo⟨rum⟩

---

31 ne(c)glecto *L* | tenemini] te memini *T'* ‖ 32 deminut(-c *F*)ione β diminutione *D'* ‖ 33 in *cod. Petauianus* : iam | de meis *U' T'* dē eis *L* de eis *D* de ei' *E* ‖ 34 praedicaturus *Aldo* : p̄(ꝑ *L*)iudicaturus ‖ 38 nr̃am an pęnitet uos. aut quē ad finē adhuc res ꝓcessit · (uᶜ *E*) fortunā cur p̄tereā · (uᶜ *E*) an pęnitet uos · *D'* | res *om U'* | fortuna *U'* ‖ 39 incolumē *D' F* incolumen *L U T* incolomē *V* ‖ 46 Italiae fugam *Chacon* : initalię fuga (· *V*) an *L U V* initalię fugā · an *F* initalię fuga · in *T* in italię · an *D'* ‖ 47 en *Buecheler* : in ‖ 50 restituite (-isse · *D*) nomen *D' L'* nom̄ restituite *T'*

33, 1 Qua —3 uiderentur *om U'* ‖ 4 neubi *D L*[1] ne ubi *U* ne[ubi] *F* nec ibi *V* necubi *E T* | neu *L*[2] ‖ 6 et (*ante* uol.) β, *om D'* | suorum *Faerno* : suo

constituit Curio, cum primum sit data potestas, pr⟨o⟩elio rem committere, posteroque die productos eodem loco, quo su-
3 perioribus diebus constiterat, in acie conlocat. ne Varus quidem Attius dubitat copias producere, siue sollicitandi milit*ei*s 10
siue aequo loco dimicandi detur occasio, ne facultatem praetermittat.

1 **34.** Erat uallis inter duas acies, ut supra demonstratum est, non ita magn*a*, a[u]t difficili et arduo ascensu. hanc uterque si aduersariorum copiae transire conarentur, expecta-
2 bat, quo aequiore loco pr⟨o⟩elium committeret * * * simul ab sinistro cornu P. Atti equitatus omnis et una leuis arma- 5
turae[t] interiecti complures, cum se in uallem d*e*mitterent,
3 cernebantur. ad eos Curio equitatum et duas Marrucinorum cohort*ei*s mittit; quorum primum impetum equites hostium non tulerunt, sed a⟨m⟩missis equis ad suos refugerunt; relicti ab his, qui una procurrerant leuis armatur⟨a⟩e, circum uenie- 10
bantur atque interficiebantur ab nostris. huc tota Vari con-
4 uersa acies suos fugere et concidi uidebat. tum Rebilus, leg(atus) Caesaris, quem Curio secum ex Sicilia duxerat, quod magnum habere usum in re militari sciebat, 'perterritum' inquit 'hostem uides, Curio; quid dubitas uti temporis opor- 15
5 tunitate?' ille unum elocutus, ut memoria tenerent milites ea, quae pridie sibi confirmassent, sequi sese iubet et pr⟨a⟩ecurrit ante omnes. adeoque erat impedita uallis, ut in
6 ascensu nisi subleuati a suis primi non facile eniterentur. sed pr⟨a⟩eoccupatus animus Attianorum militum timore et fuga 20
et caede suorum nihil de resistendo cogitabat, omnesque iam

---

9 conlocat L^1*U* colocat *D* collocat *EFT'*L^2 | ne *D'U'* Nec *T'* Nã[(2)] *L* || 10 siue—milites *om* *U'* | milites *D'L* -tis *T'*

34, 2 magna *Chacon* : magno || 2 at *cod. Voss.* : aut || 4 * * * *Paul* || 5 atti *DLU* attii *EFT'* | armaturae *Aldo* : armatura et || 6 com(cū *D* q *F*)plures *D'U'T'* conpl- *L* | cum] con L^1 | demitterent *Vascosan* : dimitterent || 7 ad eos *U'T'*L^2 Ad eo se L^1 ab eis *D'* | marrucinorum *DL'* marrutino⁊ *T'* maurucino⁊ *E* || 8 cohortes *D'V* -tis *L'T* || 9 admissis *Faerno* : amissis (amis.s *F*, si supra) || 10 armature *L* armatura *D'U'T'* || 12 Tunc *T'* || 16 memoria *EU'T'*, *L p. ras* -ā *DL a. ras* || 17 sese *LUT'* se *D'F* || 18 ualles L^1*U* || 20 timore (timore *F*) *U'* timore tempore *L* tempore *D'T'* || 21 iam se] se iam *T'*

se ab equitatu circum ueniri arbitrabantur. itaque priusquam telum abici posset aut nostri propius accederent, omnis Vari acies terga uertit seque in castra recepit.

35. Qua in fuga Fabius P⟨a⟩elignus quidam ex infimis ordinibus de exercitu Curionis primum agmen fugientium consecutus magna uoce Varum nomine appellans requirebat, uti unus esse ex eius militibus et monere aliquid uelle ac dicere uideretur. ubi ille saepius appellatus aspexit ac restitit et, quis esset aut quid uellet, quaesiuit, [h]umerum apertum gladio appetit, paulumque afuit, quin Varum interficeret; quod ille periculum sublato ad eius conatum scuto uitauit. Fabius a proximis militibus circum uentus interficitur. hac fugientium multitudine ac turba portae castrorum occupantur atque iter impeditur, pluresque in eo loco sine uulnere quam in pr⟨o⟩elio aut fuga intereunt, neque multum afuit, quin etiam castris expellerentur, ac nonnulli protinus eodem cursu in oppidum contenderunt. sed cum loci natura et munitio castrorum adiri tunc ⟨prohibebat, tum⟩, quod ad proelium egressi Curionis milites [h]is rebus indigebant, quae ad oppugnationem castrorum erant usui. itaque Curio exercitum in castra reducit suis omnibus praeter Fabium incolumibus, ex numero aduersariorum circiter DC interfectis ac ∞ uulneratis; qui omnes discessu Curionis multique praeterea per simulationem uulnerum ex castris in oppidum propter timorem sese recipiunt. qua re animaduersa Varus et terrore exercitus cognito bucinatore in castris et paucis ad speciem tabernaculi⟨s⟩ relictis de tertia uigilia silentio exercitum in oppidum reducit.

36. Postero die Curio obsidere Vticam ualloque circum munire instituit. erat in oppido multitudo insolens belli diuturnitate otii, Vticenses pro quibusdam Caesaris in se beneficiis illi amicissimi, conuentus [si] qui ex uariis generibus constaret, terror ex superioribus proeliis magnus. itaque de

---

35, 4 ēēt *T'* ‖ 7 afuit *LV* affuit *D'U'* fuit *T* ‖ 9 Hac *LU* ac *D'FT'* ‖ 12 afuit *LUT'* affuit *D'F* ‖ 15 ⟨prohibebat⟩ *Manuzio* | ⟨tum⟩ *Buecheler* ‖ 19 ∞ *U' corr* eo *L* dc *F, om D' T'* ‖ 23 tabernaculis *r* : tabernaculi

36, 2 oppido *VL*² oppidum *D'L' T* ‖ 4 si *del Vascosan* ‖ 5 magnus *β* magnas *D, 7 litterarum spatium in E*

deditione omnes *iam* palam loquebantur et cum P. Attio
agebant, ne sua pertinacia omnium fortunas perturbari uellet.
3 haec cum agerentur, nuntii pr⟨a⟩emissi ab rege Iuba uenerunt,
qui illum adesse cum magnis copiis dicerent et de custodia
ac defensione urbis hortarentur. quae res eorum perterritos 10
animos confirmauit.

1 **37.** Nuntiabantur haec eadem Curioni, sed aliquandiu
fides fieri non poterat; tantam habebat suarum rerum fiduciam.
2 iamque Caesaris in Hispania res secundae in Africam nuntiis
ac litteris perferebantur. quibus omnibus rebus sublatus nihil
3 contra se regem nisurum existimabat. sed ubi certis auctori- 5
bus comperit minus v et xx milibus longe ab Vtica eius
copias abesse, relictis munitionibus sese in Castra Cornelia
4 recepit. Huc frumentum comportare, castra munire, materiam
conferre coepit statimque in Siciliam misit, uti duae legiones
5 reliquusque equitatus ad se mitteretur. castra erant ad bellum 10
ducendum aptissima natura | loci | et | munitione et maris
propinquitate et aquae et salis copia, cuius magna uis iam
6 ex proximis erat salinis eo congesta. non materia multitudine
arborum, non frumentum, cuius erant plenissimi agri, deficere
poterat. itaque omnium suorum consensu Curio reliquas copias 15
expectare et bellum ducere parabat.

1 **38.** His constitutis rebus probatisque consiliis ex per-
fugis quibusdam oppidanis audit Iubam reuocatum finitimo
bello et controuersiis Leptitanorum restitisse in regno, Sa-
burram, eius pr⟨a⟩efectum, cum mediocribus copiis missum
2 Vticae appropinquare. his auctoribus temere credens con- 5
silium commutat et proelio rem committere constituit. multum
ad hanc rem probandam adiuuat adulescentia, magnitudo |
animi, | superioris | temporis prouentus, fiducia rei bene ge-
3 rendae. his rebus inpulsus equitatum omnem prima nocte
ad castra hostium mittit ad flumen Bagradam; quibus pr⟨a⟩e- 10

---

6 iam *Vossius* : in ‖ 8 iuba *D T′ L*[2] *U*[2], *F corr* iuua *L*[1] *U*[1] iu[b]a *F*

37, 4 ac (lac *F*) ***D′ L′ V & T*** ‖ 7 castra ***β*** castris ***D′*** ‖ 11 loci et ***Jurin*** : et loci ‖ 13 ex ***β*** et ***D′*** | eo ***D′ L′*** Ea *T′*

38, 1 pfugis *T′* ‖ 3 regno ***β*** regno et ***D′*** ‖ 5 appropinquare ***D′ T′*** adpr- *L′* ‖ 7 adulescentia *D* adolescentia (-cia *F* -tiā *V*) ***Eβ*** ‖ 8 animi, superioris *r* : superioris animi (anni *L*[2])

erat Saburra, de quo ante erat auditum; sed rex cum omnibus copiis insequebatur et sex milium passum interuallo ab
4 Saburra consederat. equites missi nocte iter conficiunt imprudent*ei*sque atque inopinant*ei*s host*ei*s aggrediuntur. Numidae enim quadam barbara consuetudine nullis ordinibus passim 15
5 consederant. hos oppressos somno et dispersos adorti magnum eorum numerum interficiunt; multi perterriti profugiunt. quo facto ad Curionem equites reuertuntur captiuosque ad eum reducunt.

1 **39.** Curio cum omnibus copiis quarta uigilia exierat cohortibus V castris praesidio relictis. progressus mil(ia) passum VI equites conuenit, rem gestam cognouit; ex captiuis quaerit, quis castris ad Bagradam praesit; respondent Sabur-
2 ram. reliqua studio itineris conficiundi quaerere pr⟨a⟩eter- 5 mittit proximaque respiciens signa, 'uidetisne,' inquit 'milites, captiuorum orationem cum perfugis conuenire? abesse regem, exiguas esse copias missas, quae paucis equitibus pares
3 esse non potuerint? proinde ad praedam, ad gloriam properate, ut iam de pr⟨a⟩emiis uestris et de referenda gratia 10
4 cogitare incipiamus.' erant per se magna, quae gesserant equites, pr⟨a⟩esertim cum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. haec tamen ab ipsis inflatius commemorabantur, ut de suis homines laudibus
5 libenter pr⟨a⟩edicant. multa praeterea spolia pr⟨a⟩efereban- 15 tur, capti homines equitesque producebantur, ut quicquid intercederet temporis, hoc omne uictoria⟨m⟩ morari uideretur.
6 ita spei Curionis militum studia non deerant. equites sequi iubet sese iterque accelerat, ut quam maxime ex fuga per-

---

11 cum *om* *T'* ‖ 12 passum *DL*¹ passuum *EL*² pass' *FT* pass̃ *U* passus *V* | ab *D'UL*² ≡ab *F* ad *L*¹ a *T'* ‖ 13 imprudentis (ĩprudentisq; *F* prudentes *U*) atque inopinantis (-tes *U*) *L'* prudentisq. ad inopinantis *T'* prudentesq. ad inopinantes *D'V*² ‖ 14 hostes *D'UV*² hostis *LFT'* | aggrediuntur *D' T'* adgr- *L'* ‖ 15 enim] aũt *T'*

39, 2 mił *DFTL*² mil *L*¹*U* mille *EV* ‖ 3 passum *D'L* passuṽ *L*² passu//// *L* pass̃ *U* pass' *F* passus *T'* | ·VI· *β* ·V· *D'* | ex (e *T'*) captiuis (-ui^s *F*) *β* et captiuos *D'* ‖ 5 confic(t *D*)iundi *D'U* conficiendi *LFT'* ‖ 6 inquid *T'* ‖ 7 pfugis *T'* ‖ 9 potuerint *β* -runt *D'* ‖ 14 ut de suis *β* unde suas *D'* | laudibus *β* laudes *D'* ‖ 17 om̃e *D'* om̃i *T'* homini *L'* | uictoriam *r* : uictoria | uideret² *D'* uteretur *β*

territos adoriri posset. at illi itinere totius noctis confecti 20
subsequi non poterant atque ali[i] alio loco resistebant. ne
haec quidem res Curionem ad spem morabatur.

1 **40.** Iuba certior factus a Saburra de nocturno proelio II
mil(ia) Hispanorum et Gallorum equitum, quos suae custo-
diae causa circum se habere consuerat, et peditum eam par-
tem, cui maxime confidebat, Saburrae summittit; ipse cum
2 reliquis copiis elephantisque LX lentius subsequitur. suspica- 5
tus ⟨ex⟩ pr⟨a⟩emissis equitibus ipsum adfore Curionem Sa-
burra copias equitum peditumque instruit atque his im-
perat, ut simulatione timoris paulatim cedant ac pedem
referant; sese, cum opus esset, signum proelii daturum et,
3 quod rem postulare cognouisset, imperaturum. Curio ad 10
superiorem spem addita pr⟨a⟩esentis temporis opinione
hostes fugere arbitratus copias ex locis superioribus in
campum deducit.

1 **41.** Quibus ex locis cum longius esset progressus, con-
2 fecto iam labore exercitu XVI mil(ium) spatio constitit. dat
suis signum Saburra, aciem constituit et circum ire ordines
atque hortari incipit; sed peditatu dum taxat procul ad spe-
3 ciem utitur, equites in aciem inmittit. non deest negotio 5
Curio suosque hortatur, ut spem omnem in uirtute reponant.
ne militibus quidem, ut defessis, neque equitibus, ut paucis
et labore confectis, studium ad pugnandum uirtusque deerat;
sed hi erant numero CC, reliqui in itinere substiterant.
4 hi quamcumque in partem impetum fecerant, hostes loco cedere 10

---

21 alii *Eβ* alia *D* | nec *T'* ‖ 22 res *om* *T'*

40, 2 quos *D'U'* quos (t, 2) quod (t, 2) *L* quod *T* quia *V*[1] quę *V*[2] ‖ 4 sūmisit *T'* ‖ 6 adfore *DL'* affore *EV* afore *T* ‖ 8 cedant *U'T'* caedant *D'L*

41, 1 ex locis cū (con *L*[1]) longius *β* ex superiorib; *D* cū ex supiorib' *E* ‖ 2 exercitu *EL'T* exercitū *DV* ‖ XVI] XII *Stoffel* ‖ 3 suis signum *β* signū suis *D'* ‖ 5 inmittit *DLUV* immittit *EF* ĩmittit *T* ‖ 6 reponant (nec) *L* ‖ 8 et *om* *T'* ‖ 10 Hi *U'* Hi ///, *tum* ducenti *in 11 litt. lacuna* *V* L.Hi (/(2)) *T* L. *D'L* | impetum *EL'V* inpetū *D* ĩp&ū *T*

cogebant, sed neque longius fugientes prosequi nec uehemen-
5 tius equos incitare poterant. at equitatus hostium ab utroque
cornu circum ire aciem nostram et auersos proterere incipit.
6 cum cohortes ex acie procucurrissent, Numidae integri cele-
ritate impetum nostrorum effugiebant, rursusque ad ordines 15
suos se recipientes circum ibant et ab acie excludebant. sic
neque in loco manere ordinesque seruare neque procurrere et
7 casum subire tutum uidebatur. hostium copiae summissis ab
rege auxiliis crebro augebantur; nostris uires lassitudine de-
ficiebant, simul [h]i, qui uulnera acceperant, neque acie ex- 20
cedere neque in locum tutum referri poterant, quod tota acies
8 equitatu hostium circumdata tenebatur. hi de sua salute
desperantes, ut extremo uitae tempore homines facere con-
suerunt, aut suam mortem miserabantur aut parentes suos
commendabant, siquos ex eo periculo Fortuna seruare po- 25
tuisset. plena erant omnia timoris et luctus.

1 **42.** Curio ubi perterritis omnibus neque cohortationes
suas neque preces audiri intellegit, unam ut in miseris rebus
spem reliquam salutis esse arbitratus proximos colles capere
uniuersos atque eo signa inferri iubet. hos quoque pr⟨a⟩e-
2 occupat missus a Saburra equitatus. tum uero ad summam 5
desperationem nostri perueniunt et partim fugientes ab equi-
3 tatu interficiuntur, partim integri procumbunt. hortatur Cu-
rionem Cn. Domitius, pr(aefectus) eq̄(uitum), cum paucis
equitibus circum sistens, ut fuga salutem petat atque in
4 castra contendat, et se ab eo non discessurum pollicetur. at 10
Curio numquam se amisso exercitu, quem a Caesare fidei
commissum acceperit, in eius conspectum reuersurum con-
5 firmat atque ita pr⟨o⟩elians interficitur. equites ex pr⟨o⟩elio
perpauci se recipiunt; sed [h]i, quos ad nouissimum agmen

---

11 nec *D′ L^{2}*, *om* β ‖ 13 circū ire *DU* circumire *L* circūire *E* circ̄ ire *F* circuire *T′* | aduersos *T′* ‖ 14 ꝓcucurrissent *DFT′* ꝓcucurissent *U* procurrissent *EL* ‖ 16 circū ibant *DU* circūibant *E* circumibant *L* circuibant *T′* circuiebant *F* ‖ 17 seruare neque *D′L′* seruarent. quę *T′* ‖ 18 uidebatur *D′L′* uidebantur *T′* ‖ 19 nr̃is *D′T′* nr̃os *L′* ‖ 25 eo] suo *T′*

42, 2 miseriis *L^{1}* ‖ 10 se β, *om* *D′* | pollicetur] se pollicet² *E* ‖ 14 ii *L^{2}* : hi *D′U′T′* id *L^{1}*

equorum reficiendorum causa substitisse demonstratum est, 15
fuga totius exercitus procul animaduersa sese incolumes in
castra conferunt. milites ad unum omnes interficiuntur.

1 **43.** His rebus cognitis Marcius Rufus quaestor in castris
relictus a Curione cohortatur suos, ne animo deficiant. illi
orant atque obsecrant, ut in Siciliam nauibus reportentur.
pollicetur magistrisque imperat nauium, ut primo uespere
2 omnes scaphas ad litus adpulsas habeant. sed tantus fuit 5
omnium terror, ut alii adesse copias Iubae dicerent, alii cum
legionibus instare Varum iamque se puluerem uenientium
cernere, quarum rerum nihil omnino acciderat, alii classem
hostium celeriter aduolaturam suspicarentur. itaque perterritis
3 omnibus sibi quisque consulebat. qui in classe erant, pro- 10
ficisci properabant. horum fuga nauium onerariarum magistros
incitabat; pauci lenunculi ad officium imperiumque conuenie-
4 bant. sed tanta erat completis litoribus contentio, qui po-
tissimum ex magno numero conscenderent, ut multitudine
atque onere nonnulli deprimerentur, reliqui hoc timore pro- 15
pius adire tardarentur.

1 **44.** Quibus rebus accidit, ut pauci milites patr*ei*sque
familiae, qui aut gratia aut misericordia ualerent aut naues
adnare possent, recepti in Siciliam incolumes peruenirent.
reliquae copiae missis ad Varum noctu legatorum numero
2 centurionibus sese ei dediderunt. quorum cohortes militum 5
postero die ante oppidum Iuba conspicatus, suam esse pr⟨a⟩e-
dicans praedam, magnam partem eorum interfici iussit, paucos
electos in regnum remisit, cum Varus suam fidem ab eo
3 laedi quereretur neque resistere auderet. ipse equo in oppi-
dum uectus prosequentibus compluribus senatoribus, quo in 10

43, 1 marc(t *D T'*)ius ***D'*** *U' T'* inartus *L* | castra *T'* ‖ 2 cohortat² *β E corr* -tatus ***D'*** ‖ 5 scaphas *U' V* scafas ***D'*** *T* schafas *L* ‖ 9 aduolaturam *L'* aduolaręturā *T* aduolaturū *E V* aduolu turūm (a *supra*) *D* ‖ 13 completis *E F T' L²* compleas *L¹* cūmple (o *supra*) tis *D* cōpletạ (is (1) *supra*) *U* | ⟨totis⟩ litoribus *Paul* | litoribus ***D'*** *L U* littorib. *T'*, *post 8 litterarum spatium F* ‖ 15 onore $L^1 F^1$ honere F^2 | hoc timore ***D'*** *L T'* ob timore (-ē *F*) *U'*

44, 1 patris ***D'*** *β* patres $L^2 F^2$ ‖ 5 quo⁊ *L'* Quarum ***D'*** *T'* | militum ***D'*** *L'* milites militum *T'* ‖ 6 sua *T'* ‖ 7 praedam ***D'*** *U* p̄dam *L F* p̄dę (-e *T*) *T'*

numero erat Ser. Sulpicius et Licinius Damasippus, paucis diebus, quae fieri uellet, Vticae constituit atque imperauit. diebus aeque post paucis se in regnum cum omnibus copiis recepit.

---

13 ęque *V* ae(ę *ET*)quę *D*'*Ṫ*' eque *F* quae *L*[1] quę *U* q; *L*[2]
G. CÆSARIS. BELLI CIVILIS LIBER ·II· EXPLICIT FELICITER *U* · EXPLICIT ·G· CAESARIS: BELLI · CIVILIS: LIBER ·II· *F* EXPLICIT ·C· CĘSARIS BELLI CIVILIS LIBER SECVNĐ': *T*, *om.* *D'LV*

III.

1 **1.** Dictatore habente comitia Caesare cons(ules) creantur Iul(ius) Caesar et P. Seruilius; is enim erat annus, quo per 2 leges ei consulem fieri liceret. his rebus confectis, cum fides tota Italia esset angustior neque creditae pecuniae soluerentur, constituit, ut arbitri darentur; per eos fierent aestima- 5 tiones possessionum et rerum, quanti quaeque earum ante 3 bellum fuisset, atque eae creditoribus traderentur. hoc et ad timorem nouarum tabularum tollendum minuendumque, qui fere bella et ciuiles dissensiones sequi consueuit, et ad debitorum tuendam existimationem esse aptissimum existimauit. 10 4 item pr(aetoribus) tribunisque pl(ebis) rogationes ad populum ferentibus nonnullos ambitus Pompeia lege damnatos illis temporibus, quibus in urbe[m] praesidia legionum Pompeius habuerat, quae iudicia aliis audientibus iudicibus, aliis sententiam ferentibus singulis diebus erant perfecta, in integrum 15 restituit, qui se illi in*i*tio ciuilis belli obtulerant, si sua opera in bello uti uellet, proinde aestimans, ac si usus esset, quo-5 niam su*ei* fecissent potestatem. statuerat enim prius ho*s* iudicio populi debere restitui quam suo beneficio uideri re-

---

Incipit liber decim̃ (3 supra). de bello ciuili. *D* INCIPIT ·III· FELICIT̄ · *U* INCIPIT TERCIVS *F* INCIPIT · LIBER ·: — · SECVNDVS EIVSDEM OPERIS : *Ɉ T* (Tertius (*saec. 16*) supra) INCIPIT · LIBER · tercius · civilis · beLLi. *V*, *om* *EL*

1, 4 tota italia ***D'** U'* totam (-ta *V*) italiā *T'* tota itali(e) *L* ‖ 7 eae *L* eę *F*[2] ee *F*[1] aee *U* heę *T* hec *V* ecce ***D'*** ‖ 9 fere *EL*[2] ferre *Dβ* | bella *β* bellum ***D'*** ‖ 11 Itemq; *T* | rogationis *L* ‖ 12 dampnatos *T'* ‖ 13 urbe *L*[2] : urbem ‖ 16 qui se *L' T'* qui(a) s *D* Quas *E* | initio *Vascosan* : inotio *D U'* inocio *T'* hotio *L*[1] otio *L*[2] | obtulerant *D L' V* opt- *E T* ‖ 18 sui fecissent *scholia Hedickiana* : s(f *D pr.*)uffecissent ***D'** L T'* subf- *U'* | hos *L*[2] : hoc ‖ 19 uideri *om* *U'* | receptas *U'*

ceptos, ne aut ingratus in referenda gratia aut arrogans in 20
pr⟨a⟩eripiendo populi beneficio uideretur.

1 **2.** His rebus et feriis Latinis comitiisque omnibus perfaciundis XI dies tribuit dictaturaque se abdicat et ab urbe
2 proficiscitur Brundisiumque peruenit. eo legiones XII, equitatum omnem uenire iusserat. sed tantum nauium repperit, ut anguste XV mil(ia) legionariorum militum, D equites 5
transportar*ei* possent. hoc unum [inopia nauium] Caesari ad
3 celeritatem conficiendi belli defuit. atque eae ipsae [copiae] hoc infrequentiores copiae inponuntur, quod multi Galliae tot bellis defecerant, longumque iter ex Hispania magnum numerum deminuerat, et grauis autumnus in Apulia circumque 10
Brundisium ex saluberrimis Galliae et Hispaniae regionibus omnem exercitum ualitudine temptauerat.

1 **3.** Pompeius annuum spatium ad conparandas copias nactus, quod uacuum a bello atque ab hoste otiosum fuerat, magnam ex Asia Cycladibusque insulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bith*y*nia, Syria, Cilicia, Phoenice, Aegypto classem coegerat, magnam omnibus locis aedificandam curauerat, 5
2 magnam imperatam Asiae, Syriae regibusque omnibus et d*y*nastis et tetrarchis et liberis Achaiae populis pecuniam exegerat, magna*m* societates earum prouinciarum, quas ipse obtinebat, sibi numerare coegerat.

---

20 ingratis *L*[1] | arrogans ***D′T′F*** ad(r)rograns *L* adrogans *U* ‖ 21 prer(prec *F*)ipiendo populi beneficio ***D′L′*** in beneficio p̄r(p̄c *V*)ipiendo populi *T′*

2, 1 perfaciundis *D* p̄ficiundis *ELU* p̄ficiendis *F* p̄faciendis *T′* ‖ 5 legionariorum *DL′* legionarium *ET′* | equites (es *in ras*) *E* milites *Dβ* ‖ 6 transportari *Vascosan* : -re | inopia nauium *del Chacon* ‖ 7 atq; eae ipsae (-e *F*) *L′* atq. heę ipsę (-e *V*) *T′* atquae aeipsae *D* atq; eę *E* | copiae *del Chacon* ‖ 8 inponun(n ū *D*)tur *DFL* ĩponunt² *V* imponuntur *EUT* | galli *Dβ* (tot(c) gallię(b) multi(a) bellis(d) *E*) gallicis *r* ‖ 10 deminuerat (-ant *D*)] diminuerat *T′* ‖ 12 ualitudinę *L*

3, 1 annuū *EL a. ras T′* annū *DU′* anni *L p. ras* | conparandas *D* comp- *Eβ* ‖ 3 cycladib. ***D′LU*** cicladib. *FT′* | corcyra ***D′LU*** corcira *FT′* ‖ 4 b(p *D pr*)ithinia ***D′LUT′*** bitinia *F* | syria ***D′UT*** siria *LFV* | phoenice *D* -cae *LUV* phęnice *E* phenice *F* fęnice *T* | aeg(aep *D pr.*)ypto *D* egypto *LF* ae(e *V*)gipto *UT′* ‖ 6 syriae ***D′U*** sirię (-e *LV*) *LFT′* ‖ 7 dynastis : dinastis | tetrarchis *LV* tetrar(t)cis *E* t(r)&harcis *D* tetrharchis *U* tetrahc(r)is *F* retrharchis *T* ‖ 8 magnam *Aldo* : magnas

1 **4.** Legiones effecerat ciuium R(omanorum) viiii: v ex
Italia, quas traduxerat; unam ex *Cilic*ia ueteranam, quam
factam ex duabus gemellam appellabat; unam ex Creta et
Macedonia ex ueteranis militibus, qui dimissi a superioribus
imperatoribus in his prouinciis consederant; duas ex Asia, 5
2 quas Lentulus consul conscribendas curauerat. praeterea
magnum numerum ex Thessalia, Boe⟨o⟩tia, Achaia Epiro[s]-
que supplementi nomine in legiones distribuerat; his Anto-
3 nianos milites admiscuerat. praeter has expectabat cum Sci-
pione ex Syria legiones ii. sagittarios Creta, Lacedaemone, 10
ex Ponto atque Syria reliquisque ciuitatibus ĪĪĪ numero habe-
bat, funditorum cohortes sexcenarias ii, equit(um) vii mil(ia).
ex quibus dc Gallos Deiotarus adduxerat, d Ariobarzanes ex
Cappadocia; ad eundem numerum Cotus ex Trachia dederat
4 et Sadalam filium miserat; ex Macedonia cc erant, quibus 15
Rascipolis praeerat, excellenti uirtute; d ex Gabinianis Alexan-
dria, Gallos Germanosque, quos ibi A. Gabinius pr⟨a⟩esidi
causa apud regem Ptolom⟨a⟩eum reliquerat, Pompeius filius
cum classe adduxerat; dccc ex seruis suis pastorumque suo-
5 rum ⟨numero⟩ coegerat; ccc Tarcondarius Castor et Domni- 20
laus ex Gallogr⟨a⟩ecia dederant (horum alter una uenerat,
alter filium miserat); cc ex Syria a Commageno Antiocho,
cui magna Pompeius pr⟨a⟩emia tribuit, missi erant, in his
6 plerique hippotoxotae. huc Dardanos, Bessos partim mercen-
narios, partim imperio aut gratia comparatos, item Mace- 25
dones, Thessalos ac reliquarum gentium et ciuitatium ad-

4, 2 Cilicia *Chacon* : sicilia ‖ 6 conscribendas *β* scribendas ***D′*** ‖ 7 Boeotia *Aldo* : boetia (-cia *F*) | epiro L^2 epyro *V p. ras* : epiros ***D′****LFT* epyros *UV a. ras* ‖ 8 supplementi *EF*L^2 suplem̄ti *V* com supple|menti *L* (2) plementi *DT* ‖ 10 syria ***D′****LU* siria *FT′* | sagitt(sagit *DL*)arios] sagittariorum *Vascosan* | ex creta *E a. ras*, L^2 ‖ 11 syria ***D′****L* siria *FT′* ex siria *U* ‖ 12 equit̄ *UT* equitū *F* ȩquitū *V* e(ae *D*)quites ***D′****L* ‖ 13 gallos *β* gallus ***D′***, *del Beroaldo* ‖ 14 trachia ***D′****LUT* thrachia *F* tracia *V* ‖ 15 Sadalam *Nic. Heinsius* : sasalam ***D′****L′T* sadalū *V* ‖ 16 Gabinianis] galinianis *T* gallia|nis *V* | alexandria *β* -ię ***D′*** ‖ 17 p̄sidia *D* -dii (iis *F*) *Eβ* ‖ 18 pto loe|meum *L* ‖ 19 ex *L′T* cum *V* quos ex ***D′*** ‖ 20 ⟨numero⟩ *Clarke*] *7 litterarum spatium in E* | domilaus *F* ‖ 21 gallogrecia *ELT′*, *F corr* gallo causa grecia *U′* gallo *D* | dederant *LUT′* -rat *F*, *om* ***D′*** ‖ 22 siria *FV* | cōmagino (gno i(1) *U*) *U′* | anthio *T* anthiochi *V* ‖ 24 beissos *T′* ‖ 26 ciuitatium *DT* ciuitatū *EL′V*

iecerat atque eum, quem supra demonstrauimus, numerum expleuerat.

1 **5.** Frumenti uim maximam ex Thessalia, Asia, Aegypto, 2 Creta, Cyrenis reliquisque regionibus comparauerat. hiemare Dyrrachi*i*, Apollonia⟨e⟩ omnibusque oppidis maritimis constituerat, ut mare transire Caesarem prohiberet, eiusque rei 3 causa omni ora marituma classem disposuerat. praeerat 5 Aegyptiis nauibus Pompeius filius, Asiaticis D. Laelius et C. Triarius, Syriacis C. Cassius, Rhodiis C. Marcellus cum C. *C*o[m]ponio, Liburnicae atque Achaicae classi Scribonius Libo 4 et M. Octauius. toti tamen officio maritumo M. Bibulus pr⟨a⟩epositus cuncta administrabat; ad hunc summa imperii 10 respiciebat.

1 **6.** Caesar ut Brundisium uenit, contionatus apud milites, quoniam prope ad finem laborum ac periculorum esset peruentum, aequo animo mancipia atque inpedimenta in Italia relinquerent, ipsi expediti naues conscenderent, quo maior numerus militum posset inponi, omniaque ex uictoria et ex 5 sua liberalitate sperarent, conclamantibus omnibus, imperaret, quod uellet, quodcumque imperauisset, se aequo animo esse 2 facturos, II. non. Ian. nau*ei*s soluit. impositae, ut supra 3 demonstratum est, leg(iones) VII. postridie terram attigit *C*er*au*niorum. saxa inter et alia loca periculosa quietam 10 nanctus stationem et portus omnes timens, quod teneri ab aduersariis arbitrabantur, ad eum locum, qui appellabatur

---

5, 1 ae(e *V*)gypto ***D'V*** ę(e *LF*)gipto *L'T* ‖ 2 cirenis *L'* ‖ 3 Dyrrachii *Vascosan* : dyrrachiū *D* dirrachio *E* dirrachiū *L'* dyrachiū *T'* ‖ 3 apolloniæ *L*² : apollonia *ELT'* appollonia *DU'* ‖ 5 marituma *DT* -tima *EL'V* ‖ 6 ae(e *EV*)gyptiis ***D'V*** ę(e *LU'*)gipt(c *F*)iis *L'T* | lahelius ***D'*** lelius *LFT'* lel; *U pr.* lebius *U corr* ‖ 7 tri(trai *F*)arius] trianus *T'* | syriacis *EUV* sir- *DLFT* | rhodiis *LUT'* rodius *F* rhro *D* rho *E* | -diis —8 Scri- *om* ***D'*** ‖ 8 Coponio *Glandorp* : pom-(pō *LFU corr*)ponio (pŏpeio *U*) | classi scriboniu[s] *V* classis cribonius *L'* classi cribonius *L*² bonius ***D'*** classis scriboniu' *T* ‖ 9 tam̄ ***β*** tam *D* tū *E* | maritumo *DT* -timo *EL'V*

6, 3 inpedimenta *DV* imp- *EL'T* ‖ 5 inponi *DUT'* īponi *L* imp- *EF* ‖ 8 nauis [e] *D* -ues *Eβ* ‖ 9 Postridie *E* post p(*ex* t *D*)ridie (-ę *D*) *Dβ* ‖ 10 Cerauniorum *Vettori* : germiniorum ***D'T'*** germaniorum *L'* | quietam *L'T* qui etiā *V* que aetiam *D* quę &iā *E* ‖ 11 nanctus ***D'*** nactus *LFT'* nat' *U* ‖ 12 arbitrabat² *L*² | appellabatur *DL'*, *T corr* appellabaṇt² *T* apellabat² *V* appellat² *E*, *L corr*

Pharsalia, omnibus nauibus ad unam incolumibus milites exposuit.

1 7. Erant Orici Lucretius Vispillo et Minucius Rufus cum Asiaticis nauibus XVIII, quibus iussu D. Laeli pr⟨a⟩eera⟨n⟩t,
2 M. Bibulus cum nauibus CX Corcyrae. sed neque h*ei* sibi confisi ex portu prodire sunt ausi, cum Caesar omnino XII naues longas pr⟨a⟩esidio duxisset, in quibus erant constr*a*tae 5 *IIII*, neque Bibulus impeditis nauibus dispersisque remigibus satis mature occurrit, quod prius ad continentem uisus est Caesar, quam de eius aduentu fama omnino in eas regiones perferretur.

1 8. Expositis militibus naues eadem nocte Brundisium a Caesare remittuntur, ut reliquae legiones equitatusque transpor-
2 tari possent. huic officio praepositus erat Fufius Calenus legatus, qui celeritatem in transportandis legionibus adhiberet. sed serius a terra prouectae naues neque usae nocturna aura 5
3 in redeundo offenderunt. Bibulus enim Corcyrae certior factus de aduentu Caesaris sperans alicui se parti onustarum nauium occurrere posse inanibus occurrit et nactus circiter XXX in eas ⟨in⟩diligentiae suae ac doloris iracundia erupit omnesque incendit eodemque igne nautas dominosque nauium interfecit 10
4 magnitudine poenae reliquos deterrer*ei* sperans. hoc confecto negotio a Sasonis ad C*u*rici portum stationes litoraque omnia longe lateque classibus occupauit custodiisque diligentius

---

13 Pharsalia] Palaeste *Glandorp*
7, 1 erãt *D* Eraṇt *T* Erat *EL'V* | orici *TU pr.* oryci *D'LFV*, *U corr* | vispillo *V* bispillo *D'LFT* bispullo *U* | minuci' *F* minutius *ELUT* min*u*tius *V* minitius *D* ‖ 2 laeli *DT* leli *LUV* lelii *EF* | praeerant *Manuzio* : p̄erat ‖ 3 corcyrę (-rę (a) *L* -re *DV*) *DLT'* corcirę (-re *U'*) *EU'* | hi *D'* IIII (or) *LT'* quatt(quat *F*)uor *U'* ‖ 5 constratae IIII *Orsini* : constructę (-e *V*) ille *T'* constructe illi *L'* ille *D'* ‖ 6 impeditis —7 ocurit *in ras D* ‖ 6 im(ĩ *L*)peditis *D'L'* im(in *V*)pedim̃tis *T'* ‖ 7 uisus *D'*, *L corr* usus *β*

8, 3 possent *β* posset *D'* | fufius *ELUT'* fiti' (v s) *F* fusfius *D* ‖ 5 usę (-e *F*) *EL'T* usu *D*, *om V.* ‖ 6 corcyre (-ę *E*) corcirę *F* ‖ 9 indiligentiae *Estienne* : diligent(-c *FV*)ię | ac *β* hoc *D'* | iracundia *β* -die (-ę *E*) *D'*, -diam *Faerno* ‖ 11 deterrere *L'* t̄reri *T'*, *om D'* (*post* sperans *8 litterarum spatium in E*) ‖ 12 Curici *Mommsen* : corici *LFT'* coryci *U* coricy *D* oryci *E* | litora *EU* littora *DLFV* littorẹṣ (a) *T*

dispositis, ipse grauissima hieme in nauibus excubans neque
ullum laborem aut munus despiciens neque subsidium ex- 15
pectans, si in Caesaris complexum uenire posset.

1 **9.** Discessu Liburnarum ex Illyrico M. Octauius cum
[h]is, quas habebat, nauibus Salonas peruenit. ibi concitatis
Dalmatis reliquisque barbaris [H]issam a Caesaris amicitia
2 auertit; conuentum Salonis cum neque pollicitationibus neque
denuntiatione periculi permouere posset, oppidum oppugnare 5
instituit. est autem oppidum et loci natura et colle mu-
3 nitum. sed celeriter ciues R(omani) ligneis effectis turri-
bus, his sese munierunt et, cum essent infirmi ad resistendum
propter paucitatem hominum crebris confecti uulneribus, ad
extremum auxilium descenderunt seruosque omnes puberes 10
liberauerunt et praesectis omnium mulierum crinibus tormenta
4 effecerunt. quorum cognita sententia Octauius quinis castris
oppidum circumdedit atque uno tempore obsidione et oppugna-
5 tionibus eos premere coepit. illi omnia perpeti parati maxime
a re frumentaria laborabant. cui rei missis ad Caesarem 15
legatis auxilium ab eo petebant; reliqua, ut poterant, incom-
6 moda per se sustinebant. et longo interposito spatio cum
diuturnitas oppugnationis neglegentiores Octauianos effecisset,
nacti occasionem meridiani temporis discessu eorum pueris
mulieribusque in muro dispositis, nequid cotidianae consuetu- 20
dinis desideraretur, ipsi manu facta cum [h]is, quos nuper
maxime liberauerant, in proxima Octaui castra inruperunt.
7 his expugnatis eodem impetu altera sunt adorti, inde tertia
et quarta et deinceps reliqua, omnibusque eos castris expule-
runt et magno numero interfecto reliquos atque ipsum Octa- 25
uium in naues confugere coegerunt. [hic fuit oppugnationis
8 exitus.] iamque hiems adpropinquabat, et tantis detrimentis

---

16 uenire posset] ueniret *V*

9, 1 Illyrico : illirico ‖ 3 Issam *Manuzio* : hissam ‖ 5 denunt(c *V*)iatione ***D'LT'*** denunciat(c *F*)ionib. *U'* | oppugnare (-ri *E*) ***D'LT'*** obp- *U'* ‖ 8 his ***β***, *om* ***D'*** ‖ 9 crebris confecti uulneribus *del Paul* ‖ 15 cui rei missis *Nipperdey* : Cui remis sis *D* Cui' rei missis *E* Qui remissis ***β*** ‖ 19 occansionē *D* occasionem *EU'T'* ocasionē *L* ‖ 20 dispositis ***D'LV*** dep- *U'T* ‖ 22 maxime ***D'V***² -mi ***β***, *del Paul* | octaui *LUT'* -uii ***D'F*** ‖ 26 hic —27 exitus *om E* | Hic ***LFT'***, *U corr* hoc *DU pr* ‖ 27 hiems ***D'L*** hiemps *U'T'*

receptis Octauius desperata oppugnatione oppidi Dyrrachium sese ad Pompeium recipit.

1 **10.** Demonstrauimus L. Vibul⟨l⟩ium Rufum, Pompei praef(ectum), bis in potestatem peruenisse Caesaris atque ab eo esse dimissum, semel ad Corfinium, iterum in Hispania. 2 hunc pro suis beneficiis Caesar idoneum iudicauerat, quem cum mandatis ad Cn. Pompeium mitteret, eundemque apud 5 3 Cn. Pompeium auctoritatem habere intellegebat. erat autem haec summa mandatorum: debere utrumque pertinaciae finem facere et ab armis discedere neque amplius Fortunam peri- 4 clitari. satis esse magna utrimque incommoda accepta, quae pro disciplina et pr⟨a⟩eceptis habere possent, ut reliquos 10 5 casus timerent: illum Italia expulsum amissa Sicilia et Sardinia duabusque Hispaniis et cohortibus ⟨in⟩ Italia atque Hispania ciuium Romanorum centum atque xxx; ⟨se⟩ morte Curionis et detrimento Africani exercitus, [t] Anto⟨ni⟩ mili- 6 tumque deditione ad Corcyram. proinde sibi ac rei p(ublicae) 15 parcerent, ⟨quom⟩ quantum in bello Fortuna posset, iam ipsi 7 incommodis suis satis essent documento. hoc unum esse tempus de pace agendi, dum sibi uterque confideret et pares ambo uiderentur; si uero alteri paulum modo tribuisset Fortuna, non esse usurum conditionibus pacis eum, qui superior 20 uideretur, neque fore aequa parte contentum, qui se omnia 8 habiturum confideret. conditiones pacis quoniam antea conuenire non potuissent, Romae ab senatu et a populo peti 9 debere. interea et rei p(ublicae) et ipsis placere oportere, si uterque in contione statim iurauisset se triduo proximo exer- 25 10 citum dimissurum. depositis armis auxiliisque, quibus nunc

---

28 receptis *D′LT′* accep(accepis *F*)tis *U′* | dyrrachiū *D′LU* dirr(dir *V*)achium *FT′* ‖ 29 recipit *LUT′* recepit *D′FL corr*

10, 1 Vibullium *Aldo* : uibullū *D* bibullū *E* bibulum *β* ‖ 5 eun(eū *LT*)dēq; *β* eandemq; *D* eandē *E* ‖ 9 utrimq; *DL* utrinq; *E* utrīq; *U′T* utriq; *V* ‖ 10 possint *T′* ‖ 11 sicilia *ELFT′U*[2] silicia *D* cilicia *U*[1] ‖ 12 ⟨in⟩ *Vascosan* ‖ 13 se *cod. Leid. 38* : a *T*, *om D L′V* ‖ 14 af(aff *V*)ricani *D′UT′* af(aff *L*)raniani *FUuar* | Antoni *Kraner* : ta(a *ex* o *T*)nto ‖ 15 corcy(corci *EFV*)ram] Curictam *Rubens* ‖ 16 ⟨quom⟩ *Nipperdey* | ipsi *β*, *D corr* ipsis *D′* ‖ 19 modo *β* modū *D′* ‖ 20 conditionibus *EL′T* condicionib. *DV* ‖ 21 ęqua (eq̊ *L*) *β*] eaque *D* ea *E* ‖ 25 ꝓximo *β* ꝓximū *D′*

confiderent, necessario populi senatusque iudicio fore utrum-
11 que contentum. haec quo facilius Pompeio probar*ei* possent,
omnes suas terrestres urbiumque copias dimissurum.

1 **11.** *V*ibul⟨l⟩ius his expositis Corcyrae non minus ne-
cessarium esse existimauit de repentino aduentu Caesaris
Pompeium fieri certiorem, uti ad id consilium capere posset,
antequam de mandatis agi inciperet. atque eidem continuato
nocte ac die itinere atque omnibus [c]op⟨p⟩i⟨d⟩is mutatis ad ce- 5
leritatem iumentis ad Pompeium contendit, ut adesse Caesarem
2 nuntiaret. Pompeius erat eo tempore in Candauia iterque ex
Macedonia in hiberna Apolloniam Dyrrachiumque habebat.
sed re noua perturbatus maioribus itineribus Apolloniam pe-
tere coepit, ne Caesar orae maritumae ciuitates occuparet. 10
3 at ille expositis militibus eodem die Oricum proficiscitur.
quo cum uenisset, L. Torquatus, qui iussu Pompei oppido
pr⟨a⟩eerat pr⟨a⟩esidiumque ibi Partinorum habebat, conatus
4 portis clausis oppidum defendere, cum Gr⟨a⟩ecos murum
ascendere atque arma capere iuberet, illi autem se contra 15
imperium p(opuli) R(omani) pugnaturos negarent, oppidani
autem etiam sua sponte Caesarem recipere conarentur, de-
speratis omnibus auxiliis portas aperuit et se atque oppidum
Caesar*ei* dedidit incolumisque ab eo conseruatus est.

1 **12.** Recepto Caesar Orico nulla interposita mora Apollo-
niam proficiscitur. eius aduentu audito L. Staberius, qui ibi
pr⟨a⟩eerat, aquam comportare in arcem atque eam munire
2 obsidesque ab Apolloniatibus exigere coepit. illi uero daturos
se negare neque portas consuli pr⟨a⟩eclusuros neque sibi 5

---

28 haec —29 dimissurum] *del Hug* ‖ 28 ꝓbare *F*[1] probari *D' U T' F*[2] ‖
29 dimissurū *E L F* dimissurū s; *D* dimissurus *U T'*

11, 1 Vibullius *Aldo* : bibullus *D'* Bibulus *β* | corcyrę (-re *U*)
D' L U V corcire *F T* ‖ 5 oppidis *Lips* : copiis ‖ 6 ut *E V* et
D L' T ‖ 8 dyrrachiū *D'* dirrachiū (ūq; *om U pr*) *L'* dyrachiū *T*
dirachiū *V* ‖ 10 maritumę (-me *D*) *D T* -timę (-e *F V*) *L' V* *mari-
timę* *E* ‖ 11 oricū *L V* orycū *E* orscū *D U' T* ‖ 15 se *L T'* cū *E*,
om D F ‖ 16 pugnaturos ёe *E* ‖ 17 autem etiam] etiā aut *L* aut, etiā(1) *F* ‖
19 cęsarę *D* cę(ce- *L U*)sari *E β*

12, 1 orico *D β* oryco *E* ori^s^co *F* ‖ 2 ęius *D* Cui' *T* | staberiu'
T straberius *D' L V* ‖ 3 arcem *L' V* -ce *D' T*

iudicium sumpturos contra, atque omnis Italia [p(opulus)
3 R(omanus)] iudicauisset. quorum cognita uoluntate clam profugit Apollonia Staberius. illi ad Caesarem legatos mittunt
4 oppidoque recipiunt. hos secuntur Byllidenses, Ama*nt*ini et reliquae finitimae ciuitates totaque Epiros et legatis ad Cae- 10 sarem missis, quae imperaret, facturos pollicentur.

1 **13.** At Pompeius cognitis his rebus, quae erant Orici atque Apolloniae gestae, Dyrrachio timens diurnis eo noctur-
2 nisque itineribus contendit. simul [ac] Caesar appropinquare dicebatur; tantusque terror incidit eius exercitu[s], quod properans noctem diei coniunxerat neque iter inter miserat, ut 5 paene omnes in Epiro finitumisque regionibus signa relinquerent, complures arma proicerent, ac fugae simile iter uide-
3 retur. sed cum prope Dyrrachium Pompeius constitisset castraque metari iussisset, perterrito etiam tum exercitu princeps Labienus procedit iuratque se eum non deserturum eun- 10 demque casum subiturum, quemcumque ei Fortuna tribuisset.
4 hoc idem reliqui iurant legati; hos tribuni militum centurio-
5 nesque secuntur, atque idem omnis exercitus iurat. Caesar pr⟨a⟩e[fecto]occupato itinere ad Dyrrachium finem properandi facit castraque ad flumen Hapsum ponit in finibus 15 Apolloniatium, ut [castellis uigiliisque] bene meritae ciuitatis

---

6 sumpturos contra atque omnis *β* sumpturos contra omis[: atq;] : *D* cont[a] om̃s sũpturos atq; *E* | p. R. *del Paul* ‖ 8 staberius *LT* straberius *D′U′V* ‖ 9 Hos *r* : hoc | secunt[2] *T′* sequuntur *D′L′* | byllidenses *D′LU* billidenses *T′*, *F corr* belli denses*F pr* | Amantini *Loriti* : amathini *D′LT* amatthini *U′* amatini *V* ‖ 10 reliq[a] *T* -qui[e] *D* | epiros *L′* epyros *T′* epirus *D′*, *L corr* ‖ 11 facturos se *E*

13, 1 orici *L′T* oryci *D′V* ‖ 2 gesta *T′* | dyrrachio *D′U* dirrachio *LF* dyrachio *T* dirachio *V* | eo *DL′* seu *ET*, *om V* ‖ 3 simul —4 incidit *om D′* simul —4 dicebatur *del Gruter* | ac *β*, *om codd. recc.* | appropinquare *LT′* adpr- *U′* ‖ 4 exercitvi L^2 : exercitus (i[t]us *D*) ‖ 5 diei *Eβ* die *D* ‖ 6 in] ex *Jurin* | epiro *LF* e(æ *D*)pyro *D′UT′* | finitumis *DT* -timis *EL′V*, *D corr* ‖ 8 dyrrachiũ *DU* dirr- *ELFT* dir- *V* ‖ 9 exercito[v] *D* ‖ 11 ei *T′*, *L corr* et *DL′*, *om E* ‖ 12 hos *om T′* | tribuni *β* trib; *D* tres *E* ‖ 14 praeoccupato *Aldi nepos*, praecepto *Chacon* : p̄(ꝑ *E* ꝑ *L*)fecto occupato | dy(dr *D pr.*)rrachiũ *D′U′* dirrachyũ *T* dirrachiũ *L* dirachiũ *V* ‖ 15 Apsum ponit *Aldo* : hab; (habus *U*) supponit *L′* habus subponit *T′* habus[2] subponit *D* tapsũ ponit *E* | in *EL′V* ut *DT* ‖ 16 castellis uigiliisque *del Ph. Kayser*

tutae essent pr<a>esidio, ibique reliquarum ex Italia legionum
6 aduentum expectare et sub pellibus hiemare constituit. hoc
idem Pompeius fecit et trans flumen [t]Hapsum positis castris
eo copias omnes auxiliaque conduxit. 20

1 **14.** Calenus legionibus equitibusque Brundisi in naues
inpositis, ut erat pr<a>eceptum a Caesare, quantum nauium
facultatem habebat, naues soluit, paulumque a portu pro-
gressus litteras a Caesare accepit, quibus est certior factus
2 portus litoraque omnia classibus aduersariorum tenere*i*. quo 5
cognito se in portum recipit nauesque omnes reuocat. una
ex his, quae perseuerauit neque imperio Caleni obtemperauit,
quod erat sine militibus priuatoque consilio administrabatur,
3 delata Oricum atque a Bibulo expugnata est; qui de seruis
liberisque omnibus ad inpuberes supplicium sumit et ad unum 10
interficit. ita exiguo tempore magnoque casu totius exercitus
salus constitit.

1 **15.** Bibulus, ut supra demonstratum est, erat in classe
ad Oricum et, sicuti mari portibusque Caesarem prohibebat,
2 ita ipse omni terra earum regionum prohibebatur. praesidiis
enim dispositis omnia litora a Caesare tenebantur, neque
lignandi atque aquandi neque naues ad terram religandi po- 5
3 testas fiebat. erat res in magna difficultate summisque an-
gustiis rerum necessariarum premebantur, adeo ut cogerentur
sicuti reliquum commeatum ita ligna atque aquam Corcyra
4 nauibus onerariis subportare, atque etiam uno tempore accidit,
ut difficilioribus us*ei* tempestatibus ex pellibus, quibus erant 10

---

17 tutę (-te *U' T*) *βE* tue *D* ‖ 18 sup *D* ‖ 19 Apsum *Aldo* : thapsū *L' TE* tapsū *V* tabsum (h) *D*

14, 2 inpositis *D* impositis (-tas *F*) *EL' T* ĭp- *V* | qntā (a) *F* ‖ 4 accepit *D' LFV* accipit *UT*, *L corr* ‖ 5 port' *L'* portū *T' E* portu *D* | litora *D' UT* litt- *LFV* | teneri *D' LUT'* -re *E* ‖ 6 recipit *L' T* -cepit *VD'* ‖ 7 obtēperauit *D' UV* opt- *LFT* ‖ 9 deleta *DFT* | ori(or (i), *T*)cū *β* orycum *D* ad orycū *E* ‖ 10 inpuberes *DLU* imp- *EFT'* ‖ 11 int̄ficit *EU' T'*, *D corr L corr* -fecit *DL* | exiguo *L' T* in exiguo *D' V* | casu *β* -sū (-um *E*) *D'* ‖ 12 constitit *β* constituit *D'*

15, 1 in *E*, *om Dβ*, cum *r* ‖ 2 oricū *β* orycū *D'* | que *om EF* ‖ 4 litora *D' U* litt- *LFT'* ‖ 5 atque] aut *E* neq; *F* ‖ 8 corcyra *V* co(cy *D pr*)rcy (corci *F*)rā *D' L' T* ‖ 9 subportare *DT* supp- *EL' V* ‖ 10 usi *β*, *E corr* usis *D* usu *E pr* | ex pellibus *β*, *om D'*

5 tectae naues, nocturnum excipere rorem cogerentur; quas
tamen difficultates patienter atque aequo animo ferebant neque
6 sibi nudanda litora et relinquendos portus existimabant. sed
cum essent in quibus demonstraui angustiis ac se Libo cum
Bibulo coniunxisset, locuntur ambo ex nauibus cum *M'.* 15
Acilio et Statio Murco legatis, 'quorum alter oppidi muris,
alter pr⟨a⟩esidiis terrestribus pr⟨a⟩eerat: uelle se de maxim*ei*s
rebus cum Caesare loqui, si sib*ei* facultas detur. huc addunt
pauca rei confirmandae causa, ut de compositione acturi uide-
7 rentur. interim postulant, ut sint indutiae, atque ab [h]is 20
8 impetrant. magnum enim, quod adferebant, uidebatur, et
Caesarem id summe sciebant cupere, et profectum aliquid
*V*ibulli mandatis existimabatur.

1 **16.** Caesar eo tempore cum legione una profectus ad
recipiendas ulteriores ciuitates et rem frumentariam expedien-
dam, qua anguste utebatur, erat ad Butrotum oppidum ⟨op-
2 positum⟩ Corcyrae. ibi certior ab Acilio et Murco per litteras
factus de postulatis Libonis et Bibuli legionem relinquit; ipse 5
3 Oricum reuertitur. eo cum uenisset, euocantur illi ad con-
loquium. prodit Libo * * * neque excussat Bibulum, quod is
iracundia summa erat inimicitiasque habebat etiam priuatas
cum Caesare ex aedilitate et pr⟨a⟩etura conceptas; ob eam
causam conloquium uitasse, ne res maximae spei maximae- 10
4 que utilitatis eius iracundia impedirentur. Pompei summam
esse ac fuisse semper uoluntatem, ut componerentur atque ab
armis discederetur, se[d] potestatem eius rei nullam habere,
propterea quod de consilii sententia summam belli rerumque
5 omnium Pompeio permiserint. sed postulatis Caesaris cognitis 15

---

13 litora *D'UT* litt- *LFV* ‖ 15 locuntur *DF* loquunt[2] *ELUT'* | M'. Acilio *Orsini* : ·m· acilio (acilicio *T*) *D'LT'* macilio *U'* ‖ 17 de maximẹs *D* de maximis *β* maximis de *E* ‖ 18 sibi *E* sibi ẹius *D* sibi ei' *L'* ei *T*, *om V* ‖ 22 cupere *β*, *D corr* accipere *D'* | aliquid *D'* aliquod *β* ‖ 23 Vibullii *Canter* : bibulli *D* bibuli *Eβ*

16, 3 anguste (-ẹ *UT'*)] angusta *Kindscher* | butrotum *D'U'* brutotū *L* burtotū *T'* | ⟨oppositum⟩ *Oudendorp* ‖ 4 corcyre *DL'T* corcirẹ *EV* | ibi] ubi *T'* ‖ 6 orycū *E* | 6. 10 conloquium *DUT* coll- *ELFV* ‖ 7 * * * *Oudendorp* | excussat *D* excusat *Eβ* | is *EUT'* ḥis *L* his *DF* ‖ 10 spei maximẹ (-e *U'*) q; *L'V* spei q̃, maximeq· *T* que (-ẹ *E*) *D'* ‖ 11 pompei *DUT'* -eii *ELF* | sūmā (rū mā *T*) *T'* summa *D'L'* ‖ 13 se *Buecheler* : sed

missuros ad Pompeium, atque illum reliqua per se acturum hortantibus ipsis. interea manerent indutiae, dum ab illo redir*ei* posset, neue alter alteri noceret. huc addit pauca de causa et de copiis auxiliisque suis.

1 **17.** Quibus rebus neque tum respondendum Caesar existimauit, neque nunc, ut memoriae prodatur, satis causae 2 putamus. postulabat Caesar, ut legatos sibi ad Pompeium sine periculo mittere liceret idque ipsi fore reciperent aut 3 acceptos per se ad eum perducerent. quod ad indutias per- 5 tineret, sic belli rationem esse diuisam, ut illi classe naues auxiliaque sua impedirent, ipse ut aqua terraque eos pro- 4 hiberet. s*ei* hoc sibi remitti uellent, remitterent ipsi de maritumis custodiis; si illud tenerent, se quoque id retenturum. nihilo minus tamen ag*ei* posse de compositione, ut haec non 10 5 remitterentur, neque hanc rem illi[s] esse impediment*o*. *Libo* neque legatos Caesaris recipere neque periculum praestare eorum, sed totam rem ad Pompeium reicere; unum instare 6 de indutiis uehementissimeque contendere. qu*em* ubi Caesar intellexit pr⟨a⟩esentis periculi atque inopiae uitandae causa 15 omnem orationem instituisse neque ullam spem aut conditionem pacis adferre, ad reliquam cogitationem belli sese recepit.

1 **18.** Bibulus multos dies terra prohibitus et grauiore morbo ex frigore ac labore inplicitus, cum neque curari posset neque susceptum officium deserere uellet, uim morbi 2 sustinere non potuit. eo mortuo ad neminem unum summa imperii redit, sed separatim suam quisque classem ad arbi- 5 3 trium suum administrabat. Vibullius sedato tumultu, quem repentinus aduentus Caesaris concitauerat, ubi primum ⟨e⟩ re u*isum* est, adhibito Libone et L. Lucceio et Theophane,

---

16 se acturum *β* setaturum *D* fecturū *E* ‖ 18 rediri ***D'L'T*** redire *V* | neue ***D'LU*** *7*neue *F* neuel *T* ne ue *V*

17, 4 ipsi] sibi *E* ‖ 6 classe *L'* -em *DT'* -ē & *E* ‖ 8 si ***D'T'*** et si *L'* | maritumis *T* -timis ***D'L'*** -ni[s] *V* ‖ 10 agi ***D'LT'*** agit *U'* ‖ 11 illi *Madvig* : illis | impedimento. Libo *Madvig* : impedimenti loco (*in E tum spatium 6 litt. in extrema linea, in mg* r. ꝗ deest) ‖ 14 Quē *L corr* : Quae ‖ 16 omnem *β*, *om* ***D'*** ‖ 17 adferre *DU'* aff- ***ELT'*** | recepit *β* recipit ***D'***

18, 2 inplicitus *DUT* imp- *ELFV* ‖ 6 Vibullius *β* bibullus ***D'*** ‖ 7 e re uisum est *Elberling* : reuersus ē *E* rursus *βD* ‖ 8 adhibito *EL'* adhibitoq; *D* adhibito q̃· (·Q· *V*) *T'* | libone ***D'*** librone *β* | lu[ce]cio *U* luceio ***D'LFT'***

quibus⟨cum⟩ communicare de maximis rebus Pompeius con-
4 suerat, de mandatis Caesaris agere instituit. quem ingressum 10
in sermonem Pompeius interpellauit et loqui plura prohibuit.
'quid mihi' inquit 'aut uita aut ciuitate opus est, quam
beneficio Caesaris habere uidebor? cuius rei opinio tolli non
poterit, cum in Italiam, ex qua profectus sum, reductus ex-
5 istimabor.' bello perfecto ab [h]is Caesar haec facta cognouit, 15
qui sermoni interfuerunt; conatus tamen nihilo minus est aliis
rationibus per conloquia de pace agere.

1 **19.** Inter bina castra Pompei atque Caesaris unum flumen
tantum intererat [t]Hapsus, crebraque inter se conloquia milites
habebant, neque ullum interim telum per pactiones loquen-
2 tium traiciebatur. mittit P. Vatinium legatum ad ripam ipsam
fluminis, qui ea, quae maxime ad pacem pertinere uiderentur, 5
ageret et crebro magna uoce pronuntiaret, liceretne ciuibus
ad ciues de pace *s*uos legatos mittere, quod etiam fugitiuis
ab saltu Pyrenaeo pr⟨a⟩edonibusque licuisset, pr⟨a⟩esertim
cum id agerent, ne ciues cum ciuibus armis decertarent.
3 multa suppliciter locutus, ut de sua atque omnium salute 10
4 debebat, silentioque ab utrisque militibus auditus; responsum
est ab altera parte Aulum Varronem profiteri se altera die
ad conloquium uenturum atque una uisu[t]rum, que⟨m⟩ ad
modum tuto legati uenire et, quae uellent, exponere possent;
5 certumque ei rei tempus constituitur. quo cum esset postero 15
die uentum, magna utrimque multitudo conuenit magnaque
erat expectatio eius rei atque omnium animi intenti esse ad
6 pacem uidebantur. qua ex frequentia Titus Labienus prodit,
s*ed* missa oratione de pace altercari cum Vatinio incipit.

---

9 ⟨cum⟩ *Gronov* | pompeius *D' U' V*, *T corr* pōpeio *T pr*, *om L* | con-
sue(ę *D*)rat *D U'* consueuerat *E L T'* ‖ 12 inquit *D' L F* -d *U T'* ‖
17 conloquia *D L T* coll- *E U' V*

19, 1 int̄ *D'* ut inter *β* ‖ 2 tantum *del Kraner* | Apsus *Aldo* :
thapsus *D' U' T* t˫apsus *V* tapsus *L* | conloquia *D U T* coll- *E L F V* ‖
4 traiciebatur *β* icciebat*ꝛ* *D* ictiebat*ꝛ* *E* | uati(uatici *V a. ras*)niū *β*,
E corr uectiniū *D'* ‖ 7 suos *Brutus* : duos *D' L V* .II.(os) *F* duo *U T* ‖
8 pyrenęo *T* pyreneo *E F V*, *D corr* pireneo *D L U* ‖ 9 cum *β* ut *D'* ‖
12 A. *E* ‖ 13 conloquium *D U T* coll- *E L F V* | uisurum, quem
Elberling : uis utrum(-un *E*)que ‖ 16 utrimq; *D L V* īq; *U' T*
-inq; *E* ‖ 19 sed missa *Terpstra* : summissa | de pace *E* loqui de
pace atque *D β'*

7 quorum mediam orationem interrumpunt subito undique tela 20
inmissa; quae ille obtectus armis militum uitauit; uulnerantur
tamen complures, in his Cornelius Balbus, M. Plotius, L. Ti-
8 burtius, centuriones militesque nonnulli. tum Labienus: 'de-
sinite ergo de conpositione loqui; nam nobis nisi Caesaris
capite relato pax esse nulla potest.' 25

1 **20.** Isdem temporibus M. Caelius Rufus pr(aetor) causa
debitorum suscepta initio magistratus tribunal suum iuxta C.
Treboni, praet(oris) urbani, sellam conlocauit et, siquis appel-
lauisset de aestimatione et de solutionibus, quae per arbitrum
fierent, ut Caesar pr⟨a⟩esens constituerat, fore auxilio polli- 5
2 cebatur. sed fiebat aequitate decreti et humanitate Treboni,
qui ⟨his⟩ temporibus clementer et moderat[a]e ius dicendum
existimabat, ut reperiri non posse⟨n⟩t, a quibus initium ap-
3 pellandi nasceretur. nam fortasse inopiam excusare et cala-
mitatem aut propriam suam au temporum queri et difficul- 10
tates auctionandi proponere etiam mediocris est animi; inte-
gras uero tenere possessiones, qui se debere fateantur, cuius
4 animi aut cuius inpudentiae est? itaque, hoc qui postularet,
reperiebatur nemo. atque ipsis, ad quorum commodum per-
5 tinebat, durior inuentus est Caelius. et ab hoc profectus 15
initio, ne frustra ingressus turpem causam uideretur, legem
promulgauit, ut sex*senn*i die[s] sine usuris creditae pecuniae
soluantur.

1 **21.** Cum resisteret Seruilius co(n)s(ul) reliquique magi-
stratus et minus opinione sua efficeret, ad hominum excitanda
studia sublata priore lege duas promulgauit, unam, qua mer-
2 cedes habitationum annuas conductoribus donauit, aliam tabu-

---

20 mediã orationẽ *ET'* media orationẽ *D* media (-iā *L*[2]) oratione *L'* ‖ 22 ploti' *LU* plocius *FT'* poltius *D* pollitiuˢ *E* ‖ 24 cõnpositione *D* cõp- *Eβ*

20, 6 treboni *D* -bonii *E* -ba(bá *T*)ni *β* ‖ 7 ⟨his⟩ *r* | moderate i' *L*[2] : moderata eius *β* moderat|ẹius *D* moderatius *E* ‖ 8 reperiri *ELV* repperiri *DU'T* | possent *Vascosan* : posset ‖ 10 aut porū *D* aut temporum *Eβ* ‖ 11 auction(ṃ *D*)andi *D'LT'* actionandi *U'* ‖ 14 reperiebatur *EUV* repp- *DLFT* ‖ 15 ꝓfectus *β* -tis *D'* ‖ 17 sexenni die *Manuzio* : sexies seni dies *β* se exisse ni dies *D'*

21, 2 efficeret *ELV* -re *DU'T* ‖ 3 priori *V*

larum nouarum, impetuque multitudinis in C. Trebonium facto 5
3 et nonnullis uulneratis eum de tribunali deturbauit. de quibus rebus Seruilius co(n)s(ul) ad senatum rettulit, senatusque Caelium ab re p(ublica) remouendum censuit. hoc decreto eum consul senatu prohibuit et contionar*ei* conantem de
4 rostris deduxit. ille ignominia et dolore permotus palam se 10 proficisci ad Caesarem simulauit; clam nuntiis ad Milonem missis, qui Clodio interfecto *eo* nomine erat damnatus, atque eo in Italiam euocato, quod magnis muneribus datis gladiatoriae familiae reliquias habebat, sibi coniunxit atque eum
5 in Thurinum ad sollicitandos pastores pr⟨a⟩emisit. ipse cum 15 Casilinum uenisset unoque tempore signa eius militaria atque arma Capuae essent comprensa et familia Neapoli uisa, quae proditione⟨m⟩ oppidi appar*a*ret, patefactis consiliis exclusus Capua et periculum ueritus, quod conuentus arma ceperat atque eum hostis loco habendum existimabat, consilio destitit 20 atque eo itinere sese auertit.

1 **22.** Interim Milo dimissis circum municipia litteris ⟨se⟩ ea, quae faceret, iussu atque imperio facere Pompei, quae mandata ad se per *V*ibullium delata essent, quos ex aere
2 alieno laborare arbitrabatur, sollicitabat. apud quos cum proficere nihil posset, quibusdam solutis ergastulis Co⟨mp⟩sam 5 in agro *Hir*⟨p⟩ino oppugnare coepit. eo cum a Q. Pedio praetore cum legione ⟨impediretur⟩, lapide ictus ex muro periit.
3 et Caelius profectus, ut dictitabat, ad Caesarem peruenit Turios. ubi cum quosdam eius municipii sollicitaret equitibusque Caesaris Gallis atque Hispanis, qui eo pr⟨a⟩es*i*di causa 10

6 deturbauit *DLFT'* ꝑturb- *E* ẹx̣t^{2}b- [de] *U* ‖ 7 rettulit *D* retulit *Eβ* ‖ 9 contionar*e* *E* cont(c *FT'*)ionari *Dβ* ‖ 12 eo *Scaliger* : e(ę *D*)ius | dãnatus *ELU* dãpn- *DFT'* ‖ 14 reliquias *V*, *L corr* reliquas *DL'T* reliquas quas *E* ‖ 17 cõpre(æ *D*)nsa *DT'* cõprehensa *EL* cõpressa *U'L corr* | uisa *β* uisu *D* uici *E* | quę *D'* q. *β*] atque *Beroaldo* ‖ 18 proditionem *Kraner* : ꝑditione | appararet *Hofmann* : appareret *D'L*[2] apparere *β* ‖ 19 capua *β* caput *D'* | ceperat *DLF* cęperat *EV* coeperat *UT*

22, 1 ⟨se⟩ *Kellerbauer* ‖ 3 Vibullium *Orsini* : bibullium *Dβ* bibullũ *E* ‖ 5 Compsam *Davies* : cosam ‖ 6 Hirpino *Glandorp* : turino | coepit *DUT* cępit *EV* cepit *LF* ‖ 7 ⟨impediretur⟩ *Buecheler* | ꝑiit *E* perit *Dβ* ‖ 8 cęlius *U'T* celius *ELV* coelius *D* ‖ 9 quosdam (q°sdãs *F*) *β* costam *D* cosam *E* | municipii *om* *E* ‖ 10 atque *β* & *E*, *om* *D* | praesidii *Manuzio* : p̄dandi (p̄dịc̣andi *L*)

missi erant, pecuniam polliceretur, ab his est interfectus.
4 ita magnarum initia rerum, quae occupatione magistratuum et temporum sollicitam Italiam habebant, celerem et facilem exitum habuerunt.

1 **23.** Libo profectus ab Orico cum classe, cui pr⟨a⟩eerat, nauium L Brundisium uenit insulamque, quae contra portum Brundisinum est, occupauit, quod praestare arbitrabatur unum locum, qua necessarius nostris erat egressus, quam omnium
2 litora ac portus custodia clausos tueri. hic repentino aduentu 5 naues onerarias quasdam nactus incendit et unam frumento onustam abduxit magnumque nostris terrorem iniecit, et noctu militibus ac sagittariis in terra expositis praesidium equitum deiecit et adeo loci oportunitate profecit, uti ad Pompeium litteras mitteret, naues reliquas, si uellet, subduci et refici 10 iuberet; sua classe auxilia sese Caesaris prohibiturum.

1 **24.** Erat eo tempore Antonius Brundisi; ⟨is⟩ uirtute militum confisus scaphas nauium magnarum circiter LX cratibus pluteisque contexit eoque milites delectos imposuit atque eas in litore pluribus locis separatim disposuit nauesque triremes duas, quas Brundisi faciendas curauerat, per causam 5
2 exercendorum remigum ad fauc*ei*s portus prodire iussit. has cum audacius progressas Libo uidisset, sperans intercipi posse quadriremes V ad eas misit. quae cum nauibus nostris propinquassent, nostri ueterani in portum refugiebant, illi studio
3 incitati incautius sequebantur. iam ex omnibus partibus subito 10 Antonianae scaphae signo dato se in hostes incitauerunt primoque impetu unam ex his quadriremem cum remigibus defensoribusque suis ceperunt, reliquas turpiter refugere coege-

---

13 et temporum] legitimorum *Dinter* | habebant *EF*[2], *V p. ras* -bebat *DLF*[1]*T'*

23, 1 orico *EFT* oryco *DLUV* ‖ 2 insulam *β* inlusam *D* illusã *E* ‖ 4 omnia *Nicaise* ‖ 5 clausos *β* clausus *D'* ‖ 7 onustam *β* honustam *D'* ‖ 9 adeo *β* adeum *D'* ‖ 11 sese cae(ce *L*)saris *D'L'* ee sese cęsaris *T* cęsaris sese *V* | prohibiturum *β* ꝓhibiturus *D'*

24, 1 brundisi *U* -disii *FT'* -dusii *L* -disiū *D'* | ⟨is⟩ *Daehn* ‖ 3 imposuit *D'FV* īp- *L* inp- *UT* ‖ 4 litore *D'U* littore *LFT'* ‖ 5 brundisi *DLUT* -ii *EFV* ‖ 6 fauces portus *β* faucis portas *D'* ‖ 7 progressas *β*, *D corr* -us *D'* ‖ 8 appropinquassent *r* ‖ 10 iam] Nam *ED*[2] ‖ 11 se *β*, *om* *D'* ‖ 13 ceperunt *L'* cęperunt *ET'* coeperunt *D*

4 runt. ad hoc detrimentum accessit, ut equitibus per oram
maritumam ab Antonio dispositis aquari prohiberentur. qua 15
necessitate et ignominia permotus Libo discessit a Brundisio
obsessionemque nostrorum omisit.

1 **25.** Multi iam menses erant et hiemps pr⟨a⟩ecipitauerat,
neque Brundisio naues legionesque ad Caesarem ueniebant.
ac nonnullae eius rei praetermissae occasiones Caesari uide-
bantur, quod certe saepe flauerant uenti, quibus necessario
2 committendum existimabat. quantoque eius amplius pro- 5
cesserat temporis, tanto erant alacriores ad custodias, qui
classibus pr⟨a⟩eerant, maioremque fiduciam prohibendi habe-
bant, et crebris Pompei litteris castigabantur, quoniam primo
uenientem Caesarem non prohibuissent, ut reliquos eius exer-
citus impedirent, duriusque cotidie tempus ad transportandum 10
3 lenioribus uentis expectabant. quibus rebus permotus Caesar
Brundisium ad suos seuerius scripsit, nacti idoneum uentum
ne occasionem nauigandi dimitterent, siue ad litora Apollo-
4 niatium cursum dirigere atque eo naues e[l]*ic*ere possent. haec
a custodi*is* classium loca maxime uacabant, quod se longius 15
⟨a⟩ portibus committere non auderent.

1 **26.** Illi adhibita audacia et uirtute administrantibus M.
Antonio et Fufio Caleno, multum ipsis militibus hortantibus
neque ullum periculum pro salute Caesaris recusantibus, nacti
Austrum naues soluunt atque altero die Apolloniam [Dyr-
2 rachium] pr⟨a⟩eter uehuntur. qui cum essent ex continenti 5
uisi, [Q.] Coponius, qui Dyrrachi classi Rhodiae pr⟨a⟩eerat,
naues ex portu educit, et cum iam nostri⟨s⟩ remissiore uento
adpropinquasse[n]t, idem Auster increbuit nostrisque pr⟨a⟩e-

---

14 orã maritimã *L* ora (hora *D*) marituma *D T* ora maritima *E U′ V* ‖ 17 obsessionē *D′ U′ T* obsidionē *L V*

25, 1 erant] transierant *E* | hiemps *D V* hyemps *T* hiems *E L′* ‖ 4 certi *Gronov* ‖ 9 ut] at *Kraffert* ‖ 13 occansionē *D U* occasionem *E L F T′* ‖ 14 eicere *Aldo* : eligere *D′ U′ V* el*i*gere *T* dirigigere eligere *L* ‖ 15 custodiis *Chacon*] : custodibus ‖ 16 ⟨a⟩ *Vossius* | audebant *V*

26, 4 dyrrachiū *D′* dirrachium *β*, *del Elberling* ‖ 6 q̄ (*D* .q. *U* q *F* Q. *L*) *D L′* M. *E*, *om T′* | dyrrachi *D U* dyrrachii *E V* dirrachi *L* dirrachii *F* di͵ʳrachi *T* ‖ 7 nr̃is *L*² *F*² : nr̃i ‖ 8 adpropinquasset *Vascosan* : adꝓ(appro *E L V*)pinquassent | increbuit *D′ L T* increbruit *U′ V*

3 sidio fuit. neque uero ille ob eam causam conatu desistebat, sed labore et perseuerantia nautarum [et] uim tempestatis 10 superar*ei* posse sperabat praeter uectosque Dyrrachium magna
4 ui uenti nihilo setius sequebatur. nostri usi Fortunae beneficio tamen impetum classis timebant, si forte uentus remisisset. nacti portum, qui appellatur Nymph⟨a⟩eum, ultra Lissum mil(ia) pass(um) III, eo naues intro duxerunt (qui 15 portus ab Africo tegebatur, ab Austro non erat tutus) leuius-
5 que tempestatis quam classis periculum aestimauerunt. quo simul atque intro est itum, incredibili felicitate Auster, qui per biduum flauerat, in Africum se uertit.

1 **27.** Hic subitam commutationem Fortunae uidere licuit. qui modo sibi timuerant, hos tutissimus portus recipiebat; qui nostris nauibus periculum intulerant, de suo timere co-
2 gebantur. itaque tempore commutato tempestas et nostros texit et naues Rhodias adflixit, ita ut ad unam omnes con- 5 stratae numero XVI eliderentur et naufragio interirent, et ex magno remigum propugnatorumque numero pars ad scopulos adlisa interficeretur, pars ab nostris detraheretur; quos omnes conseruatos Caesar domum remisit.

1 **28.** Nostrae naues duae tardius cursu confecto in noctem coniectae, cum ignorarent, quem locum reliquae cepissent,
2 contra Lissum in ancoris constiterunt. has scaphis minoribusque nauigiis compluribus summissis Otacilius Crassus,

---

10 et] se *L*, *del Dinter* ‖ 11 supar^e^i *L* superari *D′ U′ T′* | dyrrachiū *D L′ V* dirrachiū *E T* ‖ 16 leuiusque β Leuisq; *D* Leuis quoq; *E* ‖ 17 tempestatis β potestatis *D′* | ę(e *D L′*)stimauerunt (estim| *F*) *D′ L′ T* existimauert̃ *V*

27, 2 tutissimus β, *E corr* -mos *D′* | recipiebat *E* reiciebat *D*β ‖ 3 intulerant β -runt *D′* ‖ 4 tempore cõ(c̃ *F*)mutato (c̄tinuato *F*[1]) *E pr* β tēpora cõmutata *D* tēpore cõmutato[a?] *E* ‖ 5 om̃s constratę (e *U V*) β om̃s contrate *D* contractę om̃s *E* ‖ 6 numero XVI β numeros x · II · I · *D* numero CXIII · *E* ‖ 8 pars ab *U′ T′* prars ad *D* pars a *E L* | detraheret[2] *E* distraheretur *D*β ‖ 9 remisit *D′ L′* ~~redit~~ remisit *T* dimisit *V*

28, 1 confecto β confleto *D* cõpleto *E* ‖ 2 cepissent *L F* cępissent *E V* coepissent *D U T* ‖ 3 lissum *E V* lisum *D L′* lysū *T* | ancoris *D* anchoris *E*β ‖ 4 suis missis *Paul* | sūmissis octalicius *D′* sūmis (sūptis *L corr*) octacilius *L′* sūmisso . |taliciů *T* sūmissis . t . aciliu[s] *V* | crassus *T′* grassus *D′ L′*

qui Lissi pr⟨a⟩eerat, expugnare parabat; simul de deditione 5
3 eorum agebat et incolumitatem deditis pollicebatur. harum
altera nauis CCXX e legione tironum sustulerat, altera ex
4 ueterana paulo minus CC. hi*c* cognosci licuit, quantum esset
hominibus pr⟨a⟩esidii in animi firmitudine. tirones enim
multitudine nauium perterriti et salo nausiaque confecti iure 10
iurando accepto nihil [h]is nocituros hostes se O[c]tacilio de-
diderunt; qui omnes ad eum producti contra religionem iuris
5 iurandi in eius conspectu crudelissime interficiuntur. at uete-
ranae legionis milites, i*t*em conflictati et tempestatis et sen-
tinae uitiis, neque ex pristina uirtute remittendum aliquid 15
putauerunt, [s]e*t* tractandis conditionibus et simulatione de-
ditionis extracto primo noctis tempore gubernatorem in terram
6 nauem eicere cogunt, ipsi idoneum locum nacti reliquam
noctis partem ibi confecerunt et luce prima missis ad eos ab
Otacilio equitibus, qui eam partem orae maritumae adserua- 20
bant, circiter CCCC, quique eos armati ex pr⟨a⟩esidio secuti
sunt, se defenderunt et nonnullis eorum interfectis incolumes
se ad nostros receperunt.

1 **29.** Quo facto conuentus ciuium Romanorum, qui Lissum
obtinebant, quod oppidum is antea Caesar adtribuerat munien-
dumque curauerat, Antonium recipit omnibusque rebus iuuit.
Otacilius sibi timens ⟨ex⟩ oppido fugit et ad Pompeium per-
2 uenit. ex⟨positis⟩ omnibus copiis Antonius, quarum erat 5
summa ueteranarum trium legionum uniusque tironum et
equitum DCCC, plerasque naues in Italiam remittit ad reli-
3 quos milites equitesque transportandos, pontones, quod est

---

5 lissi ***D'LU***, ***V*** *sup. lin.* lisi ***F*** lis[s]i ***T*** ‖ 7 e legione ***β*** & legionē ***D'*** | tironū ***L'*** tyronū ***D'T'*** ‖ 8 hic *Aldo* : his ‖ 9 tirones —10 nauium] Nā cū ***L*** | tirones ***U'V*** tyrones ***D'T*** ‖ 10 nausea ***V*** ‖ 11 octa(octo ***T*** *pr*)cilio ***β*** octocilio ***T*** *pr* octlicio ***D*** octalicio ***E*** ‖ 13 conspectu ***V*** -tū ***D'L'T*** ‖ 14 item ***L²*** : idem ‖ 16 et *Morus* : sed | conditionib. ***βE*** condicionibus ***D*** ‖ 17 extracto ***β*** -ta ***D'*** | gubernatorem ***ELFV*** -to[re] ***U*** -toꝛ ***DT*** ‖ 18 idoneū ***β*** ideneū ***D*** idē eū ***E*** ‖ 20 otacilio ***T'*** octacilio ***L'*** octalicio ***D'*** | mari(ma[ri] ***D***)tume ***DT*** maritimę (-e ***U***) ***EL'V***

29, 1 qui —2 obtinebant *om* ***V*** | lissum ***D'LUT*** lis[s]ū≡ ***F*** ‖ 2 qđ ***β***, *om* ***D'*** | is ***UT*** iis ***D'*** his ***LFV*** ‖ 3 recipit ***D'L'T*** recepit ***V*** | iuuit ***LF***, ***U*** *corr* luiit ***D*** luit ***EUT***, *5 litterarum spatium in* ***V*** ‖ 4 otacilius ***V*** octacilius ***U'T*** Ottauili' ***L*** octalicius ***D'*** | ⟨ex⟩ *Nipperdey* ‖ 5 expositis *Estaço* : ex ‖ 6 tironū ***L'T*** tyronū ***D'V***

genus nauium Gallicarum, Lissi relinquit, hoc consilio, ut si forte Pompeius uacuam existimans Italiam eo traiecisset 10 exercitum, quae opinio erat edita in uulgus, aliquam Caesar ad insequendum facultatem haberet, nuntiosque ad eum celeriter mittit, quibus regionibus exercitum exposuisset et quid militum transuexisset.

1 **30.** Haec eodem fere tempore Caesar atque Pompeius cognoscunt. nam praeter uectas Apolloniam Dyrrachiumque naues uiderant, ipsi iter secundum eas terra[s] direxerant, sed 2 quo essent eae delatae, primis diebus ignorabant. cognitaque re diuersa sibi ambo consilia capiunt: Caesar, ut quam primum 5 se cum Antonio coniungeret, Pompeius, ut uenientibus in itinere se opponeret, et si inprudentes ex insidiis adoriri posset; 3 eodemque die uterque eorum ex castris statiuis a flumine [t]Hapso exercitum educunt, Pompeius clam et noctu, Caesar 4 palam atque interdiu. sed Caesari circuitu maiore iter erat 10 longius, aduerso flumine, ut uado transire posset; Pompeius, quia expedito itinere flumen ei transeundum non erat, magnis 5 itineribus ad Antonium contendit, atque ubi eum adpropinquare cognouit, idoneum locum nactus ibi copias collocauit suosque omnes castris continuit ignesque fieri prohibuit, quo 15 6 occultior esset eius aduentus. haec ad Antonium statim per Gr⟨a⟩ecos deferuntur. ille missis ad Caesarem nuntiis unum diem sese castris tenuit; altero die ad eum peruenit Caesar. 7 cuius aduentu cognito Pompeius, ne duobus circumcluderetur exercitibus, ex eo loco discedit omnibusque copiis ad Asparagium Dyrrachinorum peruenit atque ibi idoneo loco castra 20 ponit.

---

9 lisi *F*[1] ‖ 11 opinio *EL′* oppinio *DT′* ‖ 12 eū *β* eos *D′* ‖ 13 quid *D′L′* qui *T′*

30, 3 ipsi iter (ter *D*) — direxerant *del Kraffert* | scđm eas (ad *supra*) *F* | terra *Scaliger* : terras ‖ 4 eae *U* ea(e) *F* heę *L* (h)eę *T*, *om V* ecce *D′* ‖ 6 in *β*, *om D′* ‖ 9 Apso *Aldo* : thapso *DL′T* tapso *EV* ‖ 12 flumen ei] flumine *D* ‖ 13 ubi eū *DL′* eū ub(úb *in ras E*)i *ET* eū *V* | adppinquare *DU′* approp- *ELT′* ‖ 14 ibi] sibi *T′* | collocauit *D′FV* colloquauit *L* conlocauit *U* ̄clocaū *T* ‖ 16 ad *om T′* | per —18 peruenit *om D′* ‖ 20 asparagiū *β* hasparagium *D* haraspa-ragiū *E* ‖ 21 dyrrachinorum *DUV* dirrachin (u *L pr*)-*ELFT* ‖ 22 ponit —31, 2 appellauerat] locauerat *E*

1 **31.** His temporibus Scipio detrimentis quibusdam circa
2 montem Amanum acceptis imperatorem se appellauerat. quo
facto ciuitatibus tyrannisque magnas imperauerat pecunias,
item a publicanis suae prouinciae debitam biennii pecuniam
exegerat et ab eisdem insequentis anni mutuam pr⟨a⟩eceperat 5
3 equitesque toti prouinciae imperauerat. quibus coactis, finitimis hostibus Parthis pos se relictis, qui paulo ante M. Crassum imperatorem interfecerant et M. Bibulum in obsidione
4 habuerant, legiones equitesque ex Syria deduxerat. summamque in sollicitudinem ac timorem Parthici belli prouincia 10
cum uenisset, ac nonnullae militum uoces cum audirentur
sese, contra hostem si ducerentur, ituros, contra ciuem et
consulem arma non laturos, deductis Pergamum atque in
locupletissimas urbes in hiberna legionibus maximas largitiones fecit et confirmandorum militum causa diripiendas his 15
ciuitates dedit.

1 **32.** Interim acerbissime imperatae pecuniae tota prouincia exigebantur. multa pr⟨a⟩eterea generatim ad auaritiam
2 excogitabantur. in capita singula seruorum ac liberorum
tributum imponebatur; columnaria, ostiaria, frumentum, milites,
arma, remiges, tormenta, uecturae imperabantur; cuius modo 5
rei nomen reperiri poterat, hoc satis esse ad cogendas pecu-
3 nias uidebatur. non solum urbibus, sed paene uicis castellisque singulis cum imperio pr⟨a⟩eficiebantur. qui horum quid
acerbissime crudelissimeque fecerat, is et uir et ciuis optimus
4 habebatur. erat plena lictorum et imperiorum prouincia, 10

31, 2 Qđ *D* ‖ 3 tyrānis *E* tyrannis *UT'* tyrrannis *D* tirannis *LF* ‖ 4 a (ad *LT* á *V*) publicanis *β* apollicanis *D'* ‖ 5 eisdē *E* hisdem *DL'* isdē *T'* ‖ 7 parthis *ELT* part^{h}is *F* partis *DUV* | pos *DT* p^{9} *L* post *EU'V* | ·M· *β*, *om* *D'* ‖ 9 ex syria *D'U* ex siria *LFT*, *om* *V* | summā ... sollicitudinē ... timorē *V* summa ... sollicitudine ... timore *L'TD'* ‖ 10 parthici *EU'T* part^{h}ici *L* partici *DV* ‖ 14 largitiones *β* legiones *D'*

32, 3 capita *β* apia *D'* ‖ 4 imponebatur *D'LU* ĭp- *F* inp- *T'* | ostiaria *L'T* ho- *D'V* ‖ 5 $\overset{o}{m}$ *V* modi *D'L'T* ‖ 6 reperiri *ELV* repp- *DU'T* ‖ 10 plena lictorū & imperiorū ꝑuincia *D* $\overset{a}{\text{plena}}$ $\overset{d}{\text{ꝑuintia}}$ $\overset{b}{\text{lictoꝝ}}$ & im$\overset{c}{\text{p}}$ioꝝ *E* p̄tea plena lictoꝝ & ĭpioꝝ ꝑuintia *L* plena lictorū et impioꝝ (ĭpiorū *F*) ꝑuincia *U'* plane lictoꝝ & imperioꝝ ꝑuintia *T* plena lictoꝝ ꝑuintia *V* | imperiorum] apparitorum *Forchhammer*

differta pr⟨a⟩*efec*tis atque exactoribus, qui praeter imperatas pecunias suo etiam priuato conpendio seruiebant: dictitabant enim se domo patriaque expulsos omnibus necessariis egere rebus, ut honesta pr⟨a⟩escriptione rem turpissimam tegerent.
5 accedebant ad haec grauissimae usurae, quod in bello plerum- 15
que accidere consueuit uniuersis imperatis pecuniis; quibus in rebus prolationem diei donationem esse dicebant. itaque
6 aes alienum prouinciae eo biennio multiplicatum est. neque minus ob eam causam ciuibus R(omanis) eius prouinciae, sed in singulos conuentus singulasque ciuitates certae pecuniae 20
imperabantur, mutuasque | ill*as* | ex | se(natus)consulto exigi dictitabant; publicanis, ut in S*uria* fecerant, insequentis anni uectigal promutu*o*m.

1 **33.** Praeterea Ephesi a fano Dianae depositas antiquitus pecunias Scipio toll*ei* iubebat. ce*rt*aque ei ⟨rei⟩ die[i] constituta cum in fanum uentum esset adhibitis compluribus ordinis senatorii, quos aduocauerat Scipio, litterae ei redduntur a Pompeio, mare transisse cum legionibus Caesarem; 5
properaret ad se cum exercitu uenire omniaque post [ea
2 quae] haberet. his litteris acceptis, quos aduocauerat, dimittit; ipse iter in Macedoniam parare incipit paucisque post diebus est profectus. haec res Ephesiae pecuniae salutem adtulit. 10

1 **34.** Caesar Antoni exercitu coniuncto deducta Orico legione, quam tuendae orae maritumae causa posuerat, temptan-
2 das sibi prouincias longiusque procedendum existimabat; et cum ad eum ex Thessalia Aetoliaque legati uenissent, qui

---

11 differta *β* dif(dis *E*)erta *D′* | praefectis *Aldo* : p̄ceptis ‖ 12 cōnpendio *D* conpendio *V* cōpendio *E U′ T* impio copendio *L* ‖ 21 illas ex senatus *Aldo* : ex illo se (sé *T*) ‖ 22 in Syria *Estienne* : insorte *β* in (*om E*) forte *D′* ‖ 23 ꝓmutuū *β* ꝓmotuū *D* ꝓmotū *E*

33, 1 fano *D′ L T* phano *U′ V* ‖ 2 Scipio —4 Scipio *om V* | tolli —4 Scipio *om T* | tolli iubebat *E L′* tolli uudebat *D* | certaque ei rei die *Estaço* : ce(cę *E*)teraq. eius diei ‖ 3 fanū *D′ L* phanū (-no *U*) *U′* ‖ 4 (*post* Scipio) tollu uibebat (tolli iubebat *E*) ce(cę *D*)teraq; eius (ęius *D*) diei *repetunt D′* | litterę (e *L T*) ei reddunt2 (tradunt2 *V*) *β* redduntur (reddunt2 *E*) ei litterę (-elitter *D*) *D′* ‖ 6 postea quę (que *F*) *U′ T′* q̃ *L* post ea q; *D* pôst‸ea *E* | ea quae *del Aldo* ‖ 10 adtulit *D* att- *E β*

34, 1 orico *D F* origo *U T* oryco *E L V* ‖ 2 maritumę *U T* maritudine *D* maritimę *E L F V* ‖ 4 thessalia *E L′ V* thesa- *D T* | aetolia *D T* et- *U′* ęth- *E L V*

pr⟨a⟩esidio misso pollicerentur earum gentium ciuitates imperata facturas, L. Cassium Longinum cum legione tironum, quae appellabatur XXVII, atque equitibus CC in Thessaliam [ire], C. Caluisium Sabinum cum cohortibus V paucisque equitibus in Aetoliam misit; maxime eos, quod erant propinquae regiones, de re frumentaria ut prouiderent, hortatus 3 est. Cn. Domitium Caluinum cum legionibus duabus, XI et 4 XII, et equitibus D in Macedoniam proficisci iussit; cuius prouinciae ab ea parte, quae libera appellabatur, Menedemus, princeps earum regionum, missus legatus omnium suorum excellens studium profitebatur.

1 **35.** Ex his Caluisius primo aduentu summa omnium Aetolorum receptus uoluntate pr⟨a⟩esidiis aduersariorum Cal*y*-2 done et Naupacto re*ie*ctis omni Aetolia potitus est. Cassius in Thessaliam cum legione peruenit. hic cum essent factiones duae, uaria uoluntate ciuitatium utebatur: Hegesaretos, ueteris homo potentiae, Pompeianis rebus studebat; Petr*ae*us, summae nobilitatis adulescens, suis ac suorum opibus Caesarem enixe iuuabat.

1 **36.** Eodemque tempore Domitius in Macedoniam uenit; et cum ad eum frequentes ciuitatium legationes conuenire coepissent, nuntiatum est adesse Scipionem cum legion*ibus*, magna opinione et fama omnium; nam plerumque in nouitate 2 fama ante cedit. hic nullo in loco Macedoniae moratus magno impetu tetendit ad Domitium et, cum ab eo mil(ia) pass(um) XX afuisset, subito se ad Cas(sium) Longinum in

---

6 tironum *DL'* tyronū *ET'* ‖ 7 thessaliā *EV*, *L corr* thessalum *DL'* thesalum *T* ‖ 8 ire] iubet ire *E*, *del Aldo* | caluisiū *β* cauạuisium *D* cabauisiū *E*

35, 1 caluisius *Dβ* cabau- *E* ‖ 2 etolorum *U'* aeth(aetn *D*)olorum (a&horū *T*) *D'LT'* | Calydone : calidone ‖ 3 naupacto *β* nauptato *D'* | reiectis *Vascosan* : relictis *DU'T'* rel*ic*tis *L* receptis *E* | omĩ etolia *U'* Omĩa aetholya *D* omĩ aetholia *ELT'* ‖ 4 thessaliā *β* tessalliam *D* tessaliã *E* | Hic *β* His *D'* ‖ 5 ciuitatiū *DLU* -ciū *T'* -tū *F*, *om E* | hegesaretos *LT'* eg- *U'* haeg- *D'* ‖ 6 Petraeus *Chacon* : petreius *β* prae(pre *E*)teus *D'* ‖ 7 adulescens *D* ado- *Eβ*

36, 2 ciuitatiū *EUT*, *L corr* -cium *DV* -tū *LF* | legationes *EV* legiones *DL'T* ‖ 3 coepissent *DU* cẹ- *ET* ce- *LFV* | legionibus *Loriti* : legione ‖ 5 ⟨rem⟩ antecedit *Chacon* ‖ 6 tetendit *L'* tendit *D'T'* cōtendit *r* ‖ 7 afuisset *DU*, *L corr* abf- *EV* aff- *LFT* | in the(te *F*)ssaliam *D'L'* in thesaliā *T*, *om V*

3 Thessaliam conuertit. hoc adeo celeriter fecit, ut simul adesse et uenire nuntiaretur, et quo iter expeditius faceret, M. Fauonium ad flumen Al⟨ia⟩cmonem, quod Macedoniam a 10 Thessalia diuidit, cum cohortibus VIII pr⟨a⟩esidio impedimentis legion*um* reliquit castellumque ibi muniri iussit. 4 eodem tempore equitatus regis Cot*y*is ad castra Cassi ad- 5 uolauit, qui circum Thessaliam esse consuerat. tum timore perterritus Cassius cognito Scipionis aduentu uisisque equiti- 15 bus, quos Scipionis esse arbitrabatur, ad montes se conuertit, qui Thessaliam cingunt, atque ex his locis Ambrac[h]iam uersus 6 iter facere coepit. at Scipionem properantem sequi litterae sunt consecutae a M. Fauonio, Domitium cum legionibus adesse neque se pr⟨a⟩esidium, ubi constitutus esset, sine auxilio 20 7 Scipionis tenere posse. quibus litteris acceptis consilium Scipio iterque commutat; Cassium sequi desistit, Fauonio 8 auxilium ferre contendit. itaque die ac nocte continuato itinere ad eum peruenit, tam oportuno tempore, ut simul Domitiani exercitus puluis cerneretur et primi antecursores 25 Scipionis uiderentur. ita Cassio industria Domiti, Fauonio Scipionis celeritas salutem adtulit.

1 **37.** Scipio biduom castris statiuis moratus ad flumen, quod inter eum et Domiti castra fluebat, Ali[s]ac*mone*m, tertio die prima luce exercitum uado traducit et castris positis postero die mane copias ante frontem castrorum struit. 2 Domitius tum quoque sibi dubitandum non putauit, quin pro- 5 ductis legionibus pr⟨o⟩elio decertaret. sed cum esset inter bina castra campus circiter mil(ium) pas(sum) VI, Domitius castris Scipionis aciem suam subiecit, ille a uall*o* non disce- 3 dere perseuerauit. at tamen aegre retent*ei*s Domitianis mili-

---

8 adeo (aeo *D*) ***D′*** ideo *β* | ut ***D′*** *V*, *om L′ T* | simul *β*, *om* ***D′*** ‖ 10 fauoniū *E pr* fabonium *Dβ*, *E corr* | Haliacmonem *Aldo* : alcmonem ‖ 12 legionum *Lotichi* : legionis ‖ 13 Cotyis *Nipperdey* : cottis (cotti *E*) ‖ 14. 17 thessaliā ***D′*** *L V* tess- *U′ T* ‖ 14 consuerat *D F T′* -euerat *E L U* | Tū *L′* Cū *D T′* Tunc *E* ‖ 17 abrachiā *L* ‖ 18 coepit *D U* cę- *E T* ce- *L F* ‖ 19. 22 fabonio *U′* ‖ 20 se *β*, *om* ***D′*** ‖ 21 posse *β*, *om* ***D′*** ‖ 26 domiti *D U* domitii *E T′* domitii . ḍọṃịṭịọ *L* domitii *F* ‖ 27 adtulit *D* att- *Eβ*

37, 1 biduū *Dβ* biduo in *E* ‖ 2 domiti *D U* -t(c *E*)ii *E L F T′* | Haliacmonem *Aldo* : alysacā *D* alisicā *E* alisacā (-am *T*) *L F T′* alisaicā *U*, *del Kraffert* ‖ 4 instruit *cod. Leid. 38* ‖ 7 VI] II *Stoffel* ‖ 8 uallo *r* : ualle | discedere *β* descendere ***D′*** ‖ 9 retentes *D* -tis *Eβ*

tibus est factum, ne proelio contenderetur, et maxime, quod 10
riuus difficilibus ripis subiectus castris Scipionis progres-
4 sus nostrorum impediebat. quorum studium alacritatemque
pugnandi cum cognouisset Scipio, suspicatus fore ut postero
die aut inuitus dimicare cogeretur aut magna cum infamia
castris se contineret, qui magna expectatione uenisset, 15
temere progressus turpem habuit exitum et noctu neque
conclamatis quidem uasis flumen transiit atque in eandem
partem, ex qua uenerat, redit ibique prope flumen edito
5 natura loco castra posuit. paucis diebus interpositis noctu
insidias equitum conlocauit, quo in loco superioribus fere 20
diebus nostri pabulari consuerant; et cum cotidiana consue-
tudine Q. Varus, praef(ectus) eq(uitum) Domitii, uenisset,
6 subito illi ex insidiis consurrexerunt. sed nostri fortiter im-
petum eorum tulerunt celeriterque ad suos quisque ordines
7 redit atque ultro uniuersi in hostes impetum fecerunt. ex 25
his circiter LXXX interfectis, reliquis in fugam coniectis, duo-
bus amissis in castra se receperunt.

1 **38.** His rebus gestis Domitius sperans Scipionem ad
pugnam elici posse simulauit sese angustiis rei frumentariae
adductum castra mouere uasisque militari more conclamatis
progressus mil(ia) pas(sum) III loco idoneo et occulto omnem
2 exercitum equitatumque conlocauit. Scipio ad sequendum pa- 5
ratus equit[at]um magnam partem ad explorandum iter Do-
3 mitii et cognoscendum pr⟨a⟩emisit. qui cum essent pro-
gressi primaeque turmae insidias intrauissent, ex fremitu
equorum inlata suspicione ad suos se recipere coeperunt,
quique hos sequebantur, celerem eorum receptum con- 10
4 spicati restiterunt. nostri | hostium, | cognitis | insidiis ne
frustra reliquos expectarent, duas nacti turmas exceperunt.

---

15 magna] cū magna *E* ‖ 17 transit *EL* ‖ 18 redit *D'L'T* rediit *V* ‖ 20 conlocauit *D* coll- *Eβ* ‖ 21 consuerant *DUT* -euerant *ELFV* ‖ 23 illi *β*, *om* *D'* ‖ 25 redit *EL'T* reddit *D* rediit *V*

38, 2 angustiis *D'LT'* in angustiis *U'* ‖ 3 adductū *β* adductus *D'* | militarib, *T'* ‖ 4 loco *D'UT'* in loco *LF* ‖ 5 conlocauit *D* coll- *Eβ* ‖ 6 equitum magnam *Nipperdey* : e(ę *V*)quitatū magnāq. (magnā *V*) ‖ 8 turmę (-e *D*) *D'L'* -bę *T'* ‖ 9 inlata *U'T* illata *LV* inlaca *D* incassa *E* | coeperunt *DUT* cę- *EV* ce- *LF* ‖ 11 hostium, cognitis *Buecheler* : cognitis hostium

in his fu⟨g⟩it M. Opimius pr(aefectus) eq(uitum). reliquos
omnes earum turmarum aut interfecerunt aut captos ad Do-
mitium deduxerunt. 15

1 **39.** Deductis orae maritimae pr⟨a⟩esidiis Caesar, ut supra
demonstratum est, III cohortes Orici oppidi tuendi causa reli-
quit isdemque custodiam nauium longarum tradidit, quas ex
Italia transduxerat. huic officio oppidoque ⟨M.'⟩ [c]Ac*il*ius le-
2 g(atus) pr⟨a⟩eerat. is naues nostras interiorem in p*o*rt*u*m 5
post oppidum reduxit et ad terram deligauit faucibusque
portus nauem onerariam submersam obiecit et huic alteram
coniunxit; super qua[s] turrem effectam ad ipsum introitum
portus opposuit et militibus conpleuit tuendamque ad omn*ei*s
repentinos casus tradidit. 10

1 **40.** Quibus cognitis rebus Cn. Pompeius filius, qui classi
Aegyptiae pr⟨a⟩eerat, ad Oricum uenit submersamque nauem
remulco multisque contendens funibus adduxit atque alteram
nauem, quae erat ad custodiam ab Acilio posita, pluribus ad-
gressus nauibus, in quibus ad libram fecerat turres, ut ex 5
superiori pugnans loco integrosque semper defatigatis sum-
mittens et reliquis partibus simul ex terra scalis et classe
moenia oppidi temptans, uti aduersariorum manus diduceret,
labore et multitudine telorum nostros uicit defectisque defen-
soribus, qui omnes scaphis excepti refugerant, eam nauem 10
2 expugnauit. eodemque tempore ex altera parte molem tenuit
naturalem obiectam, qu⟨a⟩e p*a*ene insulam oppidum effecerat;
IIII biremes subiectis scutulis inpulsas uectibus in interio-
3 rem p*o*rt*u*m traduxit. ita ex utraque parte naues longas

---

13 in his fuit] unus fugit *Roscher*

39, 2 orici *DFT* oryci *ELUV* ‖ 4 ⟨M'.⟩ *Achaintre* | Acilius *Faerno* : caninius *D'* caninianus β ‖ 5 nostras] nr͂i *T'* | portum *Chacon* : partẽ ‖ 7 nauĩ *E* ‖ 8 qua *Manuzio* : quas | turrĩ *ET* ‖ 9 conpleuit *DV* com- *EL'T* | om͂s *D'LV* oẽs *U* om͂is *FT*

40, 2 oricũ *DU'T* ory- *ELV* ‖ 2. 4. 10 nauĩ *E* ‖ 3 remulco —4 nauem *om V* ‖ 3 funib. *EL'* fi- *DT* | abduxit *Davies* ‖ 4 adgressus *DU'T* agg- *ELV* ‖ 8 moenia *DU* mę- *ET* me- *LFV* | diduceret *L'T* ded- *D'V* ‖ 9 deiectis *Vossius* ‖ 10 eam] etiã *L'* ‖ 11 ex *LV* et *D'U'T* | altera parte β altera partẽ *D* -rã partẽ *E* ‖ 12 obiectam β obiectum *D'* | pene β poene *D* pone *E* ‖ 13 inpulsas *DUT* ĩp- *F* impulsas (-sas *in ras E*) *ELV* ‖ 14 portum *Chacon* : partẽ | transduxit *L*

adgressus, quae erant deligatae ad terram atque inanes, IIII ex 15
4 his abduxit, reliquas incendit. hoc confecto negotio D. Laelium ab Asiatica classe abductum reliquit, qui commeatus Byllide atque ⟨A⟩manti[ne]a importari in oppidum prohibe-
5 bat. ipse Lissum profectus naues onerarias XXX a M. Antonio relictas intra portum adgressus omnes incendit; Lissum 20 expugnare conatus defendentibus ciu(ibus) R(omanis), qui eius conuentus erant, militibusque, quos pr⟨a⟩esidii causa miserat Caesar, triduum moratus paucis in oppugnatione amissis re infecta inde discessit.

1 **41.** Caesar postquam Pompeium ad Asparagium esse cognouit, eodem cum exercitu profectus expugnato in itinere oppido Parthinorum, in quo Pompeius pr⟨a⟩esidium habebat, tertio die [Macedoniam] ad Pompeium peruenit iuxtaque eum castra posuit et postridie eductis omnibus copiis acie in- 5
2 structa decernendi potestatem Pompeio fecit. ubi illum suis locis se tenere animum aduertit, reducto in castra exercitu
3 aliud sibi consilium capiundum existimauit. itaque postero die omnibus copiis magno circuitu difficili angustoque itinere Dyrrachium profectus est sperans Pompeium aut Dyrrachium 10 compelli aut ab eo intercludi posse, quod omnem commeatum
4 totiusque belli adparatum eo contulisset; ut accidit. Pompeius enim primo ignorans eius consilium, quod diuerso ab ea regione itinere profectum uidebat, angustiis rei frumentariae compulsum discessisse existimabat; postea per exploratores 15 certior factus postero die castra mouit breuiore itinere se
5 occurrere ei posse sperans. quod fore suspicatus Caesar

---

15 adgressus *DU'T* agg- *ELV* | deligatę *EF* deli(dele *T*)gate *T'* delicatę (-e *D*) *DLU* | inanes β inaues *D* innaues *E* ‖ 16 abduxit *V* adduxit *D'L'T* ‖ 18 Byllide *Estienne* : byblide *LV* biblide (ę *U*) *U'T* hiblide *D'* | Amantia *Lotichi* : mantinea | importari *D'LV* inp- *U'T* ‖ 20 adgressus *DF* aggre- *EUT'* ag̅- *L* | lisum *D* ‖ 23 obpugnatione *D* opp- *EU'V* oppugnatione̅ (2) *T* expugnatione *L*

41, 2 in *D'V*, *om L'T* ‖ 3 parthinoꝝ *V* partinorum *D'L'T* ‖ 4 mace(mache- *L*)doniam *del Forchhammer* ‖ 5 postridie *UF*[2] p'tridie *LT* post tridie *V* postero die *F*[1] post triduę *D* post triduū *E* ‖ 6 fecit β dedit *D'* ‖ 7 animū aduertit *D'UT* animaduertit *LFV* ‖ 8 sibi β, *om D'* | capiundū *D'F*[2] capiendū β ‖ 10 *bis* dyrrachium (-ū *alt. loco*) *D'UV* dirrachiū *LFT* ‖ 11 aut] ut *T'* ‖ 12 adparatū *DUT* app- *ELFV* ‖ 13 enī β, *om D'* ‖ 14 ꝓfectŏm *D*

militesque adhortatus, ut aequo animo laborem ferrent, parua parte noctis itinere intermisso mane Dyrrachium uenit, cum primum agmen Pompei procul cerneretur, atque ibi castra 20 posuit.

1 **42.** Pompeius interclusus Dyrrachio, ubi propositum tenere non potuit, secundo usus consilio edito loco, qui appellatur Petra aditumque habet nauibus mediocrem atque eas 2 a quibusdam protegit uentis, castra communit. eo partem nauium longarum conuenire, frumentum commeatumque ab 5 Asia atque omnibus regionibus, quas tenebat, comportari 3 imperat. Caesar longius bellum ductuiri existimans et de Italicis commeatibus desperans, quod tanta diligentia omnia litora a Pompeianis tenebantur classesque ipsius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epirum rei 10 frumentariae causa Q. Tillium et L. Canuleium legatum misit, quodque hae regiones aberant longius, locis certis horrea constituit uecturasque frumenti finitimis ciuitatibus discripsit. 4 item Lisso Parthinisque et omnibus castellis, quod esset fru-5 menti, conquiri iussit. id erat perexiguum cum ipsius agri 15 natura, quod sunt loca aspera ac montuosa ac plerumque frumento utuntur inportato, tum quod Pompeius haec prouiderat et superioribus diebus pr<a>edae loco Parthinos habuerat frumentumque omne conquisitum spoliatis effossisque eorum domibus per equites in Petra<m> comportarat. 20

1 **43.** Quibus rebus cognitis Caesar consilium capit ex loci natura. erant enim circum castra Pompei permulti editi atque

---

18 paruam partem *Hotman* ‖ 19 dyrrachiū *D′ U T′* dirr- *L F*

42, 1 dyrrachio *D′ U T* dyra- *V* dirra- *L F* ‖ 6 cōportari *D L T* cōparari *E* cōportare *U′* conportari *V* ‖ 7 ductu iri *L′ T* ductū iri *V*, *L*[2] ducturū *D′* ‖ 10 fecerat *D′ V*, *L corr* -ant *L′ T* | e(ę *D*)pirū *D L* epyrū *E U′ T* epyro *V* ‖ 11 legatū *D′ L′ T* -tos *V* ‖ 12 hę *U′ T* he *V* heę *L* aeæ *D* eę *E* ‖ 13 ciuitatibus discripsit *D* ciuitatibus descripsit *E L′ T* imperauit ciuitatibus *V* ‖ 14 parthinis *E U′ T* parthy in his *D* parthyinis *L* (parthiinis *F*[2]) partinis *V* | et — castellis *om V* | et *D U′ T* ex *L*, *om E* ‖ 17 inportato *D L F* imp- *E U V* inportatu *T* | tum *om T′* | prouiderat *Aldo* : ꝓuidebat *D β* p̄uiderat *E* ‖ 18 parthinos *D′ L T* par(pas *F*[1])thynos *U′* partynos *V* ‖ 19 conquisitum —20 domibus *mg T* | effosis *L′* ‖ 20 in Petram *Buecheler* : in petra *E* in porta *D L′ V* importa *T*

43, 2 *post* natura *T exhibet* atq. asperi col, *sed del* | atq; *β*, *om D′* (aspiq; *E*)

asperi colles. hos primum pr⟨a⟩esidiis tenuit castellaque ibi
2 communit. inde, ut loci cuiusque natura ferebat, ex castello
in castellum perducta munitione circum uallare Pompeium in- 5
3 stituit, haec [ex]spectans, quod angusta re frumentaria ute-
batur, quodque Pompeius multitudine equitum ualebat, quo
minore periculo undique frumentum commeatumque exercitui
subportare posset, simul uti pabulatione Pompeium prohiberet
equitatumque eius ad rem gerendam inutilem efficeret, tertio 10
ut auctoritatem, qua ille maxime apud exteras nationes niti
uidebatur, minueret, cum fama per orbem terrarum percre-
buisset illum a Caesare obsideri neque audere pr⟨o⟩elio
dimicare.

1 **44.** Pompeius neque a mari Dyrrachioque discedere uo-
lebat, quod omnem apparatum belli, tela, arma, tormenta ibi
conlocauerat frumentumque exercitui nauibus subportabat,
neque munitiones Caesaris prohibere poterat, nisi pr⟨o⟩elio
decertare uellet; quod eo tempore statuerat non esse facien- 5
2 dum. relinquebatur, ut extremam rationem belli sequens
quam plurimos colles occuparet et quam latissimas regiones
pr⟨a⟩esidiis teneret Caesarisque copias, quam maxime posset,
3 distineret; idque accidit. castellis enim XXIIII effectis XV
mil(ia) pas(sum) circuitu amplexus hoc spatio pabulabatur; 10
multaque erant intra eum locum manu sata, quibus interim
4 iumenta pasceret. atque ut nostri perpetuas munitiones uidebant
perductas ex castellis in proxima castella, neque, ⟨nequo⟩
loco erumperent Pompeiani ac nostros pos tergum adoriren-
tur, timebant, ita illi interiore spatio perpetuas munitiones 15
efficiebant, neque⟨m⟩ locum nostri intrare atque ipsos a tergo
5 circum uenire possent. sed illi operibus uincebant, quod et

---

4 cōmunit *L′ T* cōmuniit *V* cōmu(u)mit *D* cōmuniuit *E* ‖ 6 haec — 48, 6 iaciebant *om D′* | spectans *Vascosan* : exspectans *F T′* exp- *L U* ‖ 12 pcrebuisset *L′ T* pcrebruisset *V*

44, 1 dyrrachio *U T* dirr- *L F V* ‖ 2 apparatū *L T′* adparatū *U* (ad)paratū *F* ‖ 3 conlocauerat *U T* coll- *L F V* | supportabat *V* ‖ 5 statuerat non esse faciendū *L T′* faciendum non esse statuerat *U′* ‖ 11 manusata *L′* man' atq; a (a′ *V*) *T′* ‖ 13 neque, nequo *Buecheler* : neq. *β* neq(o) *L corr* ‖ 14 pos *U T* p' *L* post *F V* | adorirent[2] *F T′*, *L*[2] adorerentur *L*[1] *U* ‖ 16 nequem *codd. Petauianus et Cuiacianus* : neq. *β*

numero militum pr<a>estabant et interiore spatio minorem
6 circuitum habebant. quae cum erant loca Caesari capienda,
etsi prohibere Pompeius totis copiis et dimicare non con- 20
stituerat, tamen suis locis sagittarios funditoresque mittebat,
7 quorum magnum habebat numerum, multique ex nostris uul-
nerabantur magnusque incesserat timor sagittarum atque
omnes fere milites aut ex coactis aut ex centonibus aut ex
coriis tunicas aut tegimenta fecerant, quibus tela uitarent. 25

1 **45.** In occupandis pr<a>esidiis magna ui uterque *nite*-
batur: Caesar, ut quam angustissime Pompeium contineret,
Pompeius, ut quam plurimos colles quam maximo circuitu
2 occuparet; crebraque ob eam causam pr<o>elia fiebant. in his
cum legio Caesaris nona pr<a>esidium quoddam occupauisset 5
et munire coepisset, huic loco propinquum et contrarium
collem Pompeius occupauit nostrosque opere prohibere coepit,
3 et cum una ex parte prope aequum aditum haberet, primum
sagittariis funditoribusque circumiectis, postea leuis armaturae
magna multitudine missa tormentisque prolatis munitiones 10
impediebat; neque erat facile nostris uno tempore propugnare
4 et munire. Caesar cum suos ex omnibus partibus uulnerari
uideret, recipere se iussit et loco excedere. erat per decliue
5 recept*us*. illi autem hoc acrius instabant neque regredi
nostros patiebantur, quod timore adducti locum relinquere 15
6 uidebantur. dicitur eo tempore glorians apud suos Pompeius
dixisse: non recusare se, quin nullius usus imperator existi-
maretur, si sine maximo detrimento legiones Caesaris sese
recepissent inde, quo temere essent progressae.

1 **46.** Caesar receptui suorum timens crates ad extremum
tumulum contra hostem proferri et aduersas locari, intra has
mediocri latitudine fossam tectis militibus obduci iussit locum-
2 que in omn*e*is partes quam maxime impedir*ei*. ipse idoneis
locis funditores instruxit, ut pr<a>esidio nostris se recipienti- 5

---

19 Que cū[erant] *F* ‖ 21 q; *V*, *om L' T*

45, 1 nitebatur *codd Petau. et Cuiacianus* : uidebat[2] ‖ 6 coepis-set *U'* cepisset *L* cępiss& *T* cepissent *V* ‖ 7 coepit *UT* cepit *LFV* ‖ 14 receptus *r* : receptū

46, 4 oms̄ *LV* oēs *U* omīs *FT* | im(ī *LF*)pediri *L' V* īpedirẹ *T*

3 bus essent. his rebus completis legion*em* reduci iussit. Pompeiani hoc insolentius atque auda*c*ius nostros premere et instare coeperunt cratesque pro munitione obiectas propulerunt,
4 ut fossas transcenderent. quod cum animaduertisset Caesar, ueritus, ne non reducti, sed deiecti uiderentur maiusque de- 10 trimentum caperetur, a medio fere spatio suos per Antonium, qui ei legion*ei* pr⟨a⟩eerat, cohortatus tuba signum dari atque
5 in hostes impetum fieri iussit. milites leg(ionis) VIIII· subito conspirati pila coniecerunt et ex inferiore loco aduersus pilum incitati cursu pr⟨a⟩ecipites Pompeianos egerunt et 15 terga uertere coegerunt; quibus ad recipiendum crates derectae longurique ob*i*ecti et institutae fossae magno impedimento
6 fuerunt. nostri uero, qui satis habebant sine detrimento discedere, compluribus interfectis, V omnino suorum amissis quietissime se receperunt pauloque citra eum locum aliis 20 comprehensis collibus munitiones perfecerunt.

1 **47.** Erat noua et inusitata belli ratio cum tot castellorum numero tantoque spatio et tantis munitionibus et toto
2 obsidionis genere, tum etiam reliquis rebus. nam quicumque alterum obsidere conati sunt, perculsos atque infirmos hostes adorti aut pr⟨o⟩elio superatos aut aliqua offensione permotos 5 continuerunt, cum ipsi numero equitum militumque pr⟨a⟩estarent; causa autem obsidionis haec fere esse consueuit, ut
3 frumento hostes prohiberent. at tum integras atque incolumes copias Caesar inferiore militum numero continebat, cum illi omnium rerum copia [h]abundarent; cotidie enim magnus 10 undique nauium numerus conueniebat, quae commeatum subportarent, neque ullus flare uentus poterat, quin aliqua ex
4 parte secundum cursum habere⟨n⟩t. ipse autem consumptis

---

6 completis] comparatis *Hoffmann* | legionem *Faerno* : legiones || 7 audatius *U' T'* auçdati' *L* || 8 coeper̃ *U* ceperunt *L V* cęper̃ *F T* || 12 legioni *L' V* -nē *T* || 15 egerunt *V* gerunt *L' T* | et —16 coegerunt *om L* || 16 derectę *U'* directę (-e *V*) *L V* derete *T*, dereptae *Stoffel* || 17 obiecti *r* : obtecti *β* || 20 se *V*, *om L' T* | citra *U T'* cir^t^ça *F* circa *L*

47, 8 at *L T'* ac *U'* || 9 cę(ce- *L*)sar *V*, *L p. ras* cę(ce- *L F*)sari *L' T* cesarị *F* | inferiore militū *V* inferiores militū (militeș *T*) *L' T* || 10 h (h *U*)abundarent *L' T* habundaret *V* || 11 subportarent *L T* supp- *U' V* || 13 haberent *cod. Leid. 38* : haberet

omnibus longe lateque frumentis summis erat in angustiis.
5 sed tamen haec singulari patientia milites ferebant. recorda- 15
bantur enim eadem se superiore anno in Hispania perpessos
labore et patientia maximum bellum confecisse; meminerant
ad Alesiam magnam se inopiam perpessos, multo etiam ma-
iorem ad Auaricum, maximarum se gentium uictores disces-
6 sisse. non illis ⟨h⟩ordeum cum daretur, non legumina re- 20
cusabant; pecus uero, cuius rei summa erat ex Epiro copia,
magno in honore habebant.

1 **48.** Est etiam genus radicis inuentum ab [h]is, qui fuerant
ab ale⟨b⟩ribus, quod appellatur chara, quod admixtum lact*ei*
multum inopiam leuabat. id ad similitudinem panis efficie-
2 bant. eius erat magna copia. ex hoc effectos panes, cum in
conloquiis Pompeiani famem nostris obiectarent, uulgo in eos 5
iaciebant, ut spem eorum minuerent.

1 **49.** Iamque frumenta maturescere incipiebant atque ipsa
spes inopiam sustentabat, quod celeriter se habituros copiam
confidebant; crebraeque uoces militum in uigiliis colloquisque
audiebantur prius se cortice ex arboribus uicturos, quam
2 Pompeium e manibus dimissuros. libenter etiam ex perfugis 5
cognoscebant equos eorum tolerari, reliqua uero iumenta inter-
isse; uti autem ipsos ualitudine non bona cum angustiis loci
et odore t⟨a⟩etro ex multitudine cadauerum et cotidianis labori-
bus, insuetos operum, tum aquae summa inopia affectos.
3 omnia enim flumina atque omnes riuos, qui ad mare per- 10
tinebant, Caesar aut auerterat aut magnis operibus obstru-
xerat, atque ut erant loca montuosa et ad specus angustiae
uallium, has sublicis in terram d*e*missis pr⟨a⟩es⟨a⟩epserat ter-

---

16 eadē *V* eañđ *L* eandem *L' T* | se *om V* ‖ 19 se *del Davies* ‖
20 ordeū *β*

48, 1 etiā *L'* aut̃ *T'* ‖ 2 ab alebribus *scripsi* : a ualeribus, *cf. Pauli Festus p.* 25, 4 *M.*: Alebria bene alentia. *C. Gloss. Lat.* II *p.* 14, 35: Alerius (Alebrius *cd*) εὔτροφος, θρεμβός, γροφεύς. 565, 50: Alerius bonus alumnus. V *p.* 344, 16: Alibre alimentum. 438, 34: Alibrę alimenta habens | chara *L'* chará *T* kara *V* | lacte *L'* lacti *T'* ‖ 5 conloquiis *U T* coll- *L F V* ‖ 6 ut *redit D'*

49, 1 ipsa *β*, *om D'* ‖ 3 colloquis *D* colloquiis *E L F V* conloquiis *U T* ‖ 4 ex *D' U T'* & *L* et ex *F*, *U²* ‖ 7 ualitudine *D' L F T* ualet- *U V* | non —8 multitudine *om T'* ‖ 9 affectos *D' L V* adf- *U' T* ‖ 12 ut *om U'* | ad specus *E β* adspectus *D* ‖ 13 demissis *cod Palatinus* : dimissis

4 ramque adgesserat, ut aquam continerent. ita illi necessario
loca sequi demissa ac palustria et puteos fodere cogebantur 15
atque hunc laborem ad cotidiana opera addebant; qui tamen
fontes a quibusdam pr⟨a⟩esidiis aberant longius et celeriter
5 aestibus exarescebant. at Caesaris exercitus optima ualitudine
summaque aquae copia utebatur, tum commeatus omni genere
praeter frumentum abundabat; quibus cotidie melius *sibi fo*re 20
tempus maioremque spem maturitate frumentorum proponi
uidebant.

1 **50.** In nouo genere belli nouae ab utrisque bellandi
rationes reperiebantur. illi cum animum aduertissent ex
ignibus nocte cohortes nostras ad munitiones excubare, si-
lentio adgressi uniuersas in multitudinem sagittas coiciebant
2 et se confestim ad suos recipiebant. quibus rebus nostri 5
usu docti haec reperiebant remedia, ut alio loco ignes fa-
cerent * * *

1 **51.** Interim certior factus P. Sylla, quem discedens castris
pr⟨a⟩efecerat Caesar, auxilio cohort*ei* uenit cum legionibus
2 duabus; cuius aduentu facile sunt repulsi Pompeiani. neque
uero conspectum aut impetum nostrorum tulerunt, primisque
3 deiectis reliqui se uerterunt et loco cesserunt. sed insequen- 5
t*ei*s nostros, ne longius prosequerentur, Sylla reuocauit. at
plerique existimant, si acrius insequi uoluisset, bellum eo die
potuisse finir*ei*. cuius consilium reprehendendum non uidetur
4 aliae enim sunt legati partes atque imperatoris; alter omnia
agere ad pr⟨a⟩escriptum, alter libere ad summam rerum con- 10
5 sulere debet. Sylla a Caesare castris relictus liberatis suis
hoc fuit contentus neque pr⟨o⟩elio decertare uoluit, quae res

---

14 adgesserat *DL'* aggesserat *EV*² aggresserat *V*¹ adiecerat *T* | contineret *T'* | ita *β* ut *D'* | necessario *β* -ia *D'* ‖ 15 demissa *D'F* dim- *LUT'* ‖ 20 abundabat *D'LUT* hab- *FV* | sibi fore *Buecheler* : subterere *D'V* subtrere *L'T*

50, 2 animū aduertissent *D'* animaduertissent *β* ‖ 4 adḡssi *L*¹*U*² *mg* aduersi *D'U'T*, *om V* | in *D'L* int̄ *U'T'* | coiciebant *β* coitiebant *D* coniciebant *E* ‖ 5 quibus —7 facerent *om E* ‖ 7 * * * *Manuzio*

51, 1 sylla *DUT* silla *ELFV* ‖ 2 cohortụ (i superscr.) *T* cohorti *DL'V*, *om E* ‖ 5 insequentes *D'LUV* -tis *FT* ‖ 6 silla *F* ‖ 8 finiri *D'L'* -re *T'* | rep̄hendendū non *D'LV* rep̄hendum n̄ *T* n̄ rep̄hendendū *U'* ‖ 9 omnia *β*, *om D'* ‖ 11 Silla *V*

tamen fortasse aliquem reciperet casum, ne imperatorias sibi
6 partes sumpsisse uideretur. Pompeianis magnam res ad re-
ceptum difficultatem afferebat. nam ex iniquo progressi loco 15
in summo constiterant; si per decliue sese reciperent, nostros
ex superiore insequentes loco uerebantur; neque multum ad
solis occasum temporis super erat; spe enim conficiendi ne-
7 gotii prope in noctem rem deduxerant. ita necessario atque
ex tempore capto consilio Pompeius tumulum quendam oc- 20
cupauit, qui tantum aberat a nostro castello, ut telum tor-
mento missum adigi non posset. hoc consedit loco atque
eum communiuit omnesque ibi copias continuit.

1 **52.** Eodem tempore duobus pr⟨a⟩eterea locis pugnatum
est; nam plura castella Pompeius pariter distinendae manus
causa temptauerat, ne ex proximis pr⟨a⟩esidiis succurri posset.
2 uno loco Volcacius Tullus impetum legionis sustinuit cohor-
tibus tribus atque eam loco depulit; altero Germani muni- 5
tiones nostras egressi compluribus interfectis sese ad suos
incolumes receperunt.

1 **53.** Ita uno die sex pr⟨o⟩eliis factis, tribus ad Dyr-
rachium, tribus ad munitiones, cum horum omnium ratio
haberetur, ad duo milia numero ex Pompeianis cecidisse re-
periebamus, euocatos centurionesque complures; in eo fuit
numero Val(erius) Flaccus L. filius eius, qui pr⟨a⟩etor Asiam 5
2 obtinuerat; signaque sunt militaria sex relata. nostri non
3 amplius XX omnibus sunt pr⟨o⟩eliis desiderati. sed in castello
nemo fuit omnino militum, quin uulneraretur, quattuorque ex
4 una cohorte centuriones oculos amiserunt. et cum laboris sui
periculique testimonium afferre uellent, milia sagittarum cir- 10

---

14 magnā *E* magna *Dβ* ‖ 15 adferebat *U'* ‖ 16 reciperent *L' V*, *E in ras* -re *D' T* ‖ 19 deduxerant *D U' T'* duxerant *E L* ‖ 21 tormento *D' V* tormentū *T* tormtū ue *L'* ‖ 23 *post* continuit *uersus tres et dimidius uacui in D*

52, 1 p̄terea *β* pp̄tea *D'* ‖ 3 ne *β*, *D p. ras* nec *D'* ‖ 4 uolcacius *F* uolcatius *D' L U T'*

53, 1 sex *D' F* vɪ *L U T'* | add(ad *D*)yrrachiū *D' U* ad dirr(dir *F*)achiū *L F T'* ‖ 3 duo *T'*, *D p. ras* duorum *D' L'* | numero *om V* | reperiebamus *E L V* repp- *D U' T* ‖ 4 euocatos *β* -ti *D* -ti st̄ *E* ‖ 6 optinuerat *E* ‖ 8 quin *U'*, *D corr* qui *D' L T* qui non *V* ‖ 10 periculiq; *V* & piculū (i) *E* periculi *D L' T* picto *L*[2], | afferre *D' L V* adf- *U' T*

citer xxx in castellum coniecta Caesar*ei* renumerauerunt, scutoque ad eum relato Scaeuae centur(ionis) inuenta sunt in
5 eo foramina [c]cxx. quem Caesar, ut erat de se meritus et de re p(ublica), donatum milibus cc *n*(*ummum*) ab octauis ordinibus ad primipilum se traducere pronuntiauit (eius enim 15 ope⟨ra⟩ castellum magna ex parte conseruatum esse constabat) cohortemque postea duplici stipendio, frumento, uespeciariis militaribusque donis amplissime donauit.

1 **54.** Pompeius noctu magnis additis munitionibus reliquis diebus turres extruxit et in altitudinem pedum xv effectis
2 operibus uineis eam partem castrorum obtexit, et quinque intermissis diebus alteram noctem subnubilam nactus obstructis omnibus castrorum portis et ad impediendum obiectis, tertia 5 inita uigilia silentio exercitum eduxit et se in antiquas munitiones recepit.

1 ***56.*** [**55.**] Aetolia, Acarnania, Amphilochis per Cassium Longinum et Caluisium Sabinum, ut demonstrauimus, receptis temptandam sibi Achaiam ac paulo longius progrediendum
2 existimabat Caesar. itaque eo Q. Calenum misit e*i*q(ue) Sa-
3 binum et Cassium cum cohortibus adiungit. quorum cognito 5 aduentu Rutilius Lupus, qui Achaiam missus a Pompeio obtinebat, ⟨I⟩sth[u]mum pr⟨a⟩emunire instituit, ut Achaia Fufium
4 prohiberet. Calenus Delphos, Thebas, [et] Orcomen[e]um uoluntate ipsarum ciuitatium recepit, nonnullas urbes per uim expugnauit, reliquas ciuitates circum missis legationibus 10

---

11 coniecta *EL'V* c̄tecta *D* contexta *T* | Caesarei *scripsi* : cæ(ę, e)sari | renumerauerunt *ELUVF*[2] rei numeraueř *F*[1] remuner- *DT* || 13 cxx *codd Palatinus et Bongarsianus* (*cf. Val. Max.* III 2, 23. *Flor.* II 13 [IIII 2], 40. *Suet. d. Iul.* 68. *Appian. b. c.* II 60 : ccxx *D'T'* ccxxx *L'* || 14 *N* = nummum *Hoffmann* : atque || 16 opera *r* : ope || 17 uespeciariis *ET'* uespetiariis *DL'*, *cf. Pauli Festus* 19 *p.* 369, 3 *M.*: Vespices frutecta densa dicta a similitudine uestis.

54, 3 quinq. *DFT* V (·V̊· *E*) *ELUV* || 4 obstructis *EV* obstruxit *DT* extructis *L'*

55 et 56 *capitum sedem commutauit Nipperdey* ***56,*** 1 aetolia *D'U'* ae(e *V*)tholia *LT'* || 2 et *om T'* || 4 existimabat Caesar. *Aldo* : existimabat. Cae(Ce)sar | Q. *om D*, *T corr* | ei *Glandorp* : et || 6 rutilius *β* rutilus *D'* || 7 optinebat *E* | Isthmum *Aldo* : stumum *D' U'* sthumū *LT'* || 8 et *del Scaliger* | Orchomenum *Aldo* : orcomeneum || 9 ciuitatium (-ciū *FV*[2]) *DL'*, *T corr* -tū *ET'* | recepit *ELFT'*, *U corr* recipit *DU pr* || 10 reliquas *β* stumum premunire liquas *D* stumū p̄muniuit. reliquas *E*

amicitiae Caesaris conciliare studebat. in his rebus fere erat
Fufius occupatus.

1 ***55.*** **[56.]** Omnibus deinceps diebus Caesar exercitum
in aciem aequum in locum produxit, si Pompeius proelio
decertare uellet, ut paene castris Pompei legiones subiceret;
tantumque a uallo eius prima acies aberat, uti ne telo tor-
2 mentoue adigi posset. Pompeius autem, ut famam opinio- 5
nemque hominum teneret, sic pro castris exercitum con-
stituebat, ut tertia acies uallum contingeret, omnis quidem
instructus exercitus telis ex uallo abiectis protegi posset.

1 **57.** Haec cum in Achaia atque apud Dyrrachium gere-
rentur Scipionemque in Macedoniam uenisse constaret, non
oblitus pristini instituti Caesar mittit ad eum ⟨A.⟩ Clodium,
suum atque illius familiarem, quem ab illo traditum initio
et commendatum in suorum necessariorum numero habere 5
2 instituerat. huic dat litteras mandataque ad eum, quorum
haec erat summa: sese omnia de pace expert*um* nihil adhuc
⟨effecisse; id⟩ arbitrari uitio factum eorum, quos esse auctores
eius rei uoluisset, quod sua mandata perferre non oportuno
3 tempore ad Pompeium uererentur. Scipionem ea esse aucto- 10
ritate, ut non solum libere, quae probasset, exponere, sed
etiam ex magna parte compellare atque errantem regere posset;
pr⟨a⟩eesse autem suo nomine exercitui, ut pr⟨a⟩eter auctori-
4 tatem uires quoque ad coercendum haberet. quod si fecisset,
quietem Italiae, pacem prouinciarum, salutem imperi[o] uni 15
5 omnes acceptam relaturos. haec ad eum mandata Clodius
refert ac primis diebus, ut uidebatur, libenter auditus, reli-
quis ad conloquium non admittitur castigato Scipione a Fa-
uonio, ut postea confecto bello reperiebamus, infectaque re
sese ad Caesarem recepit. 20

---

11 amititiæ *L* amicicię *V* amicitia (-cia *F*) ***D' U' T***
55 **[56]**, 3 subiceret *L* subicere *D U' T'* subiere *E* ‖ 4 uti ne *β* ut ineum ***D'*** ‖ 5 adici *Oudendorp* ‖ 6 sic *L V* si *U' T*, ***om D'*** ‖ 7 tertia ***D'*** t̄cia *β* ‖ 8 abiectis] ꝑiecti[s] *T*
57, 1 dyrrachiū *E U V* dirr(dir- *F*[1])achium *D L F T* ‖ 3 ⟨A.⟩ Clodium *Makland* ‖ 6 mandataq. (& mandata *V*) *β* mandatq. ***D'*** | quorum *D L T'* quarum *E U'* ‖ 7 exꝑtv̄ *E corr L*[2] : exꝑta ‖ 8 ⟨effecisse; id⟩ *Madvig* ‖ 14 coercendū ***D' U'*** cohe- *L T'* ‖ **15 imperii** *Vascosan* : imperio ‖ 18 conloquium *D U' T* coll- *E L V* ‖ **19 reperiebamus** ***D' L V*** repp- *U' T*

1 **58.** Caesar quo facilius equitatum Pompeianum ad Dyrrachium contineret et pabulatione prohiberet, aditus duos, quos esse angustos demonstrauimus, magnis operibus pr⟨a⟩emuniuit
2 castellaque his locis posuit. Pompeius ubi nihil profici equitatu cognouit, paucis intermissis diebus rursus eum nauibus 5
3 ad se intra munitiones recepit. erat summa inopia pabuli, adeo ut foliis ex arboribus strictis et teneris harundinum radicibus contusis equos alerent; frumenta enim, quae fuerant
4 intra munitiones sata, consumpserant. cogebantur Corcyra atque Acarnania longo interiecto nauigationis spatio pabulum 10 subportare, quoque erat eius rei minor copia, hordeo ad-
5 augere atque his rationibus equitatum tolerare. sed postquam non modo hordeum pabulumque omnibus locis herbaeque desectae, sed etiam fru[ctu]s ex arboribus deficiebat, corruptis equis macie conandum sibi aliquid Pompeius de eruptione 15 existimauit.

1 **59.** Erant apud Caesarem in equitum numero Allobroges II fratres, Roucillus et ⟨A⟩e*c*us, Adbucilli filii, qui principatum in ciuitate multis annis obtinuerat, singulari uirtute homines, quorum opera Caesar omnibus Gallicis bellis optima fortis-
2 simaque erat usus. his domi ob has causas amplissimos ma- 5 gistratus mandauerat atque eos extra ordinem in senatum legendos curauerat agrosque in Gallia ex hostibus captos praemiaque rei pecuniariae magna tribuerat locupletesque ex
3 egentibus fecerat. hi propter uirtutem non solum apud Caesarem in honore erant, sed etiam apud exercitum cari habe- 10 bantur; sed freti amicitia Caesaris et stulta ac barbara

---

58, 1 dyrrachium *EU* dirr- *DLFT'* ‖ 4 equitatu *β* -tatū *D'* ‖ 5 diebus *β*, *om D'* | rursus *D'* rursū *β* ‖ 6 recepit *D'U* recipit *LFT'* ‖ 7 foliis ex (ex foliis *U pr*) arboribus *β* foliis arborū (-ris *E*) *D'* | strictis *om E* | teneris (-i[s] *V*) *EL'V* -ra *DT* | arundinū *D'* ha- *β* ‖ 9 cogebant² *β* et cogebantur *D'* ‖ 10 pabulū *β* -lo *D* -la *E* ‖ 11 supportare *EV* | copia *β*, *om D'* (*in E spatium 3 litterarum*) | hordeo (-eæ *F*) *β* ordeo *D'* ‖ 12 equitatū *β*, *om D'* ‖ 13 hordeum *DU'T'* ordeū *EL* | herbę(-e *T'*)q. desectę (-e *F*) *β* her(ᵗer *D*)baq. desecta *D'* ‖ 14 frus *Buecheler*, frons *Cellarius* : fructus

59, 1 in *V* ex *L'*, *om D'T* | equitū *L'T* ęquiṭaṭū *V* equitatum *D'* ‖ 2 rouc(rolc *L* rosc *l*)illus *D'L'* raucillus *T'* | Aecus *scripsi* : egus | adbucilli *D'L'* adbuci *T* albucilli *V* ‖ 3 ciuitate *V*, *L p. ras* -tĕ *L'T* -tem *D'* ‖ 4 gallicis *D'V* gallis *L'T* ‖ 7 agros —8 tribuerat *om E*

adrogantia elati despiciebant suos stipendiumque equitum
4 fraudabant et praedam omnem domum auertebant. quibus
illi rebus permoti uniuersi Caesarem adierunt palamque de
eorum iniuriis sunt questi et ad cetera addiderunt falsum 15
ab [h]is equitum numerum deferri, quorum stipendium auer-
terent.

1 **60.** Caesar neque tempus illud animaduersionis esse ex-
istimans et multa uirtuti eorum concedens rem totam distulit;
illos secreto castigauit, quod quaestui equites haberent, mo-
nuitque, ut ex sua amicitia omnia expectarent et ex pr⟨a⟩e-
2 teritis suis officiis reliqua sperarent. magnam tamen haec res 5
illis offensionem et contemptionem ad omnes adtulit, idque
ita esse cum ex aliorum obiectationibus tum etiam ex dome-
3 stico iudicio atque animi conscientia intellegebant. quo pudore
adducti et fortasse non se liberar*ei*, sed in aliud tempus re-
seruar*ei* arbitrati discedere ab nobis et nouam temptare For- 10
4 tunam nouasque amicitias experiri constituerunt. et cum
paucis conlocuti clientibus suis, quibus tantum facinus com-
mittere audebant, primum conati sunt praef(ectum) eq(uitum)
C. Volusenum interficere, ut postea bello confecto cognitum
est, ut cum munere aliquo perfugisse ad Pompeium uideren- 15
5 tur; postquam id difficilius uisum est neque facultas per-
ficiendi dabatur, quam maximas potuerunt pecunias mutuati,
proinde ac suis satis facere et fraudata restituere uellent, multis
coemptis equis ad Pompeium transierunt cum [h]is, quos sui
consilii participes habebant. 20

1 **61.** Quos Pompeius, quod erant honesto loco nati et in-
structi liberaliter magnoque comitatu et multis iumentis
uenerant uirique fortes habebantur et in honore apud Caesa-

---

12 adrogantia *D L'* arr- *E T'* || 14 palam —15 addiderunt *om E* || 16 his *β* iis *D'*

60, 1 animaduersionis *D' L'* aduersionis *T'* || 5 reliqua sperarent *del Chacon* || 6 adtulit *D L* at(in *F pr*)tulit *E U' T'* || 9 se *om* F^{1} | liberari *D' L' V* lībare *T* | reseruare D^{1} -ri *E β* D^{2} || 10 ab *D L U V* a *E F T* || 12 conlocuti *D* c̄locutis *T* conloquuti *U'* collocuti *E L V* || 15 pom(po *L*)peiū *β* pompeium transierunt (*e u. 19*) *D'* || 16 difficilius *D'* V^{2} facin' *L'* facilius *T'* || 17 maximas *β* -mam *D'* || 18 suis satis facere *β* suis fr satis fruere *D* si iis satisfacturi *E* || 19 cum —**61**, 1 erant *om D'* || **60**, 19 is : his *β*

rem fuerunt, quodque nouum et pr⟨a⟩eter consuetudinem acciderat, omnia sua pr⟨a⟩esidia circum duxit atque ostentauit. 5
2 nam ante id tempus nemo aut miles aut eques a Caesare ad Pompeium transierat, cum paene cotidie a Pompeio ad Caesarem perfugerent, uulgo uero uniuersi in Epiro atque Aetolia conscripti milites earumque regionum omnium, quae a Cae-
3 sare tenebantur. sed hi cognitis omnibus rebus, seu quid in 10 munitionibus perfectum non erat, seu quid a peritioribus rei militaris desiderari uidebatur, temporibusque rerum et spatiis locorum in custodiarum uaria diligentia animaduersa, prout cuiusque eorum, qui negotiis pr⟨a⟩eerant, aut natura aut studium ferebat, haec ad Pompeium omnia detulerant. 15

1 **62.** Quibus ille cognitis eruptionisque iam ante capto consilio, ut demonstratum est, tegimenta galeis milites ex
2 uiminibus facere atque aggerem iubet conportare. his paratis rebus magnum numerum leuis armaturae et sagittariorum aggeremque omnem noctu in scaphas et naues actuarias in- 5 ponit et de media nocte cohortes LX ex maximis castris pr⟨a⟩esidiisque deductas ad eam partem munitionum ducit quae pertinebant ad mare longissimeque a maximis castris
3 Caesaris aberant. eodem naues, quas demonstrauimus aggere et leuis armaturae militibus completas, quasque ad Dyrrachium 10 naues longas habebat, mittit et, quid a quoque fieri uellit,
4 praecipit. ad eas munitiones Caesar Lentulum Marcellinum quaestorem cum legione VIIII positum habebat. huic, quod ualitudine minus commoda utebatur, Fuluium Postumum adiutorem summiserat. 15

1 **63.** Erat eo loco fossa pedes XV et uallum contra hostem

---

61, 4 fuerant *V* ‖ 8 aetolia ***D′ U′ T*** ętholia *V* etholia *L* ‖ 10 quid *β* quod ***D′*** ‖ 12 que *β*, *om* ***D′*** ‖ 13 uaria diligentia *VL*[2] uiria diligentia *L*[1] uiriā diligentiā *U′* iuri adiligentia *T* uera diligentia ***D′*** ‖ 15 detulerant *β* -runt ***D′***

62, 3 conportare *D* comp- *Eβ* ‖ 5 omnem *β*, *om* ***D′*** | inponit *DUT* īp- *F* imp- *ELV* ‖ 8 pertinebat (n *sup.*) *D* ‖ 9 aberat *D* ‖ 10 dyrrachiū *EU* dirr- *DLFT′* ‖ 11 uell& (i *sup.*) *T* uellet ***D′*** *T′* uelit *L′* ‖ 12 prę(*D* p̄ *EL′*)cipit] p̄cepit *T′* ‖ 13 legione VIIII *U′ T′* legiones ọc̣ṭọ (VIII[a] *sup.*, (2)) *L* legiones VIIII. *DT*[2] legionib'. VIIII. *E*

63, 1 pedum *r* | et —2 x *om L*

in altitudinem ped(um) x, tantundemque eius ualli agger in *la*titudinem patebat; ab eo intermisso spatio ped(um) DC alter conuersus in contrariam partem erat uallus humiliore paulo
2 munitione. hoc enim superioribus diebus timens Caesar, ne 5 nauibus nostri circumuenirentur, duplicem eo loco fecerat
3 uallum, ut si ancipiti proelio dimicaretur, posset resisti. sed operum magnitudo et continens omnium dierum labor, quod mil(ia) pass(um) in circuitu XVII munitione[s] erat conplexus,
4 per*fa*ciendi spatium non dabat. itaque contra mare transuer- 10 sum uallum, qui has duas munitiones con*iu*ngeret, nondum
5 perfecerat. quae res nota erat Pompeio, delata per Allobrogas
6 perfugas, magnumque nostris attulerat incommodum. nam ut ad mare nostrae cohortes nona⟨e⟩ leg(ionis) excubuerant, accessere subito prima luce Pompeiani, ⟨nostris enim inpro- 15 uisus noctu ex castris Pompeiani⟩ exercitus aduentus extitit; simul nauibus circumuecti milites in exteriorem uallum tela iaciebant fossaeque aggere complebantur et legionarii interioris munitionis defensores scalis admotis tormentis cuiusque generis telisque terrebant magnaque multitudo sagittariorum ab utra- 20
7 que parte circumfundebatur. multum autem ab ictu lapidum, quod unum nostris erat telum, uiminea tegimenta galeis in-
8 posita defendebant. itaque cum omnibus rebus nostri premerentur atque aegre resisterent, animaduersum est uitium munitionis, quod supra demonstratum est, atque inter duos 25
• uallos, qua perfectum opus non erat, per mare nauibus expositi[s] in a[d]uersos nostros impetum fecerunt atque ex utraque munitione deiectos terga uertere coegerunt.

---

2 pedū *E* peđ *D U' T* pedes *V* | tantundem *D' U* tantūdē *L F T* tantumdē *V* ‖ 3 latitudinē *r* : altitudinē | pedū *E* peđ *D U' T* pͤđ *L* pedes *V* ‖ 8 quod *T'* quot *D' U'* q̊ *L* ‖ 9 XVII *D' L T* x&VII. *V* XVIII *U'* | munitione *Clarke* : munitiones | erant *U'* | conplexus *D L* comp- *E U' T'* ‖ 10 p̱ficiendi *β* ac p̱ficiendi (-fiendi *D*) *D'* ‖ 11 qui has duas (duas *superscr V*) *β* quib. duas *D'* | coniungeret *Chacon* : contingeret ‖ 12 allobrogas *β*, *D mg* -ges *D'* ‖ 14 nonaͤ leḡ[is] *L*[2] : nona. leğ *D L*[1] IX·[nã] leg *U* Noñ lege *F* noua lege *E* nonā legiones *T* nona legione *V* | excubuerant *β* -bauerant *D'* ‖ 15 ⟨nostris — Pompeiani⟩ *Buecheler* ‖ 17 exteriorem *D' T'* ̄tiorē *L* interiorẽ *U'* ‖ 21 circūfundebant[2] *D* ‖ 22 inposita *D T* imp- *E L' V* ‖ 24 resisterent *E L' V* -re *D T* ‖ 25 est *om U'* ‖ 26 expositi in auersos *Faerno* : expositis in aduersos ‖ 27 nr̃os *L'* nri *D' T'* ‖ 28 deiectos *U' V*, *L corr* delectos *D'*, *L pr* deletos *T*

1 **64.** Hoc tumultu nuntiato Marcellinus cohortes subsidio nostris laborantibus submittit ex castris; qu⟨a⟩e fugientes conspicatae neque illos suo aduentu confirmare potuerunt
2 neque ipsae hostium impetum tulerunt. itaque quodcumque addebatur subsidio, id corruptum timore fugientium terrorem 5
et periculum augebat; hominum enim multitudine receptus
3 impediebatur. in eo proelio cum graui uulnere esset affectus aquilifer et a uiribus deficeretur, conspicatus equites nostros, 'hanc ego' inquit 'et uiuus multos per annos magna diligentia defendi et nunc moriens eadem fide Caesar*ei* restituo. nolite, 10
obsecro, committere, quod ante in exercitu Caesaris non accidit, ut rei militaris dedecus admittatur, incolumemque ad
4 eum deferte.' hoc casu aquila conseruatur omnibus primae cohortis cent(urionibus) interfectis praeter principem priorem.

1 **65.** Iamque Pompeiani magna caede nostrorum castris Marcellini adpropinquabant non mediocri terrore inlato reliquis cohortibus, et M. Antonius, qui proximum locum praesidiorum tenebat, ea re nuntiata cum cohortibus XII descendens ex loco superiore cernebatur. cuius aduentus Pompeianos 5
conpressit nostrosque firmauit, ut se ex maximo timore col-
2 ligerent. neque multo post Caesar significatione per castella fumo facta, ut erat superioris temporis consuetudo, deductis
3 quibusdam cohortibus ex pr⟨a⟩esidiis eodem uenit. qui cognito detrimento cum animaduertisset Pompeium extra 10
munitiones egressum castra secundum mare ⟨munire⟩, ut libere pabulari posset nec minus aditum nauibus haberet, commutata ratione belli, quoniam propositum non tenuerat, iuxta Pompeium munir*ei* iussit.

1 **66.** Qua perfacta munitione animaduersum est ab spe-

64, 4 ipsę *D'L* ipse *T'* ipsi *U'* | impetū tulerunt *β* tulerunt impetum *D'* ‖ 9 p̱ *β*, *om D'* ‖ 10 cę(ce *LU*)sari *EL'V* cęsare//// *T* cęsaris *D* | exercitu *EV* -tū *DL'T* ‖ 12 incolu(-lo *V*)mē *EUV* incolum̄ *DLFT*

65, 2 marcellini *β* macedonię *D'* | inlato *DU'T* ill- *ELV* ‖ 6 c̄pssit *D* compressit *Eβ* ‖ 7 multo *β* -tū *D'* | castella *β* astella (-ā *E*) *D'* ‖ 11 castra *om V* | ⟨munire⟩ *Buecheler* ‖ 12 pabula(-la *in ras V*)ri *ELV* fabulari *DU'T* | nec *β* ne *D'* ‖ 13 quoniam — tenuerat *del Kayser* ‖ 14 muniri *Jurin* : munire

66, 1 p̱facta *D* p̱fecta *Eβ* | ab *D'U* ad *T a. ras* á *V* a *LF*, *T p. ras*

culatoribus Caesaris, cohortes quasdam, quod instar legionis
2 uideretur, esse post siluam et in uetera castra duci. castrorum hic situs erat: superioribus diebus nona Caesaris legio cum se obiecisset Pompeianis copiis atque opere, ut demon- 5
3 strauimus, circummuniret, castra eo loco posuit. haec siluam quandam contingebant neque longius a mari passibus CCC
4 aberant. post mutato consilio quibusdam de causis Caesar paulo ultra eum locum castra transtulit, paucisque intermissis diebus eadem haec Pompeius occupauerat et, quod eo loco 10 plures erat legiones habiturus, relicto interiore uallo maiorem
5 adiecerat munitionem. ita minora castra inclusa maioribus
6 castelli atque arcis locum obtinebant. item ab angulo castrorum sinistro munitionem ad flumen perduxerat circiter pas-s(us) CCCC, quo liberius ac sine periculo milites aquarentur. 15
7 sed is quoque mutato consilio quibusdam de causis, quas commemorar*ei* necesse non est, eo loco excesserat. ita conplures dies manserant castra; munitiones quidem omnes integrae erant.

1 **67.** Eo signo legionis inlato speculatores Caesari renuntiarunt. hoc idem uisum ex superioribus quibusdam castellis confirmauerant. is locus aberat nouis Pompei castris circiter
2 passus quingentos. hanc legionem sperans Caesar se opprimere posse et cupiens eius diei detrimentum sarcire reliquit 5 in opere cohortes duas, quae speciem munitionis pr⟨a⟩eberent;
3 ipse diuerso itinere, quam potuit occultissime, reliquas cohortes, numero XXXIII, in quibus erat legio nona multis amissis cent(urionibus) deminutoque militum numero, ad le-
4 gionem Pompei castraque minora duplici acie eduxit. neque 10 eum prima opinio fefellit. nam et peruenit, priusquam Pom-

---

4 diebus *β*, *om* ***D'*** ‖ 5 opere ***D'*** *T'* opa *L'* ‖ 7 ·cccc· *L* ‖ 8 quibusdā *EL'* quib. *DT'* ‖ 10 hęc(hec *LF*) ***D'****L'*, *om* *T'* ‖ 11 erat *U'V*, *E corr.* *L corr* erant ***D'*** *T* occupauerant *L* ‖ 12 inclusa *β* clausa ***D'*** ‖ 13 castelli ***D'****V*, *L corr.* *F corr* -llis *L' T* ‖ 14 munitionē *β* -nes ***D'*** | circit̄ pass. *β* passus circit̄ *E* circiter *D* ‖ 15 ac sine] a *T'* ‖ 17 cōmemorari *Dβ* -re *E* | est *β* sit ***D'*** | conplures *D* compl- *Eβ*

67, 1 signo . . . in(il *ELV*)lato] signa . . . illata *Chacon* ‖ 3 confirmauerunt *V* | is ***D'****LV* his *U'T* | ⟨a⟩ nouis *Dinter* ‖ 4 passus quingentos *DLT'* ḋ.[tos] passus *E* passus ·D· *U'* ‖ 8 nona (·IX·[na] *U*) *L'* non ***D'*** *T'* ‖ 9 centurionibus *EL'* centum. *D* centū *T'* | deminuto *U'* dim- ***D'*** *LT'* ‖ 11 oppinio *D* opinio *Eβ*

peius sentire posset, et tametsi erant munitiones castrorum
magnae, tamen sinistro cornu, ubi erat ipse, celeriter ad-
5 gressus Pompeianos ex uallo deturbauit. erat obiectus portis
ericius. hic paulisper est pugnatum, cum inrumpere nostri 15
conarentur, illi castra defenderent, fortissime[que] Tito Pu-
leione, cuius opera proditum exercitum C. Antoni demonstra-
6 uimus, e(o) loco propugnante. sed tamen nostri uirtute uice-
runt excisoque ericio primo in maiora castra, post etiam
in castellum, quod erat inclusum maioribus castris, inruperunt, 20
quod eo pulsa legio sese receperat; nonnullos ibi repugnantes
interfecerunt.

1 **68.** Sed Fortuna, quae plurimum potest cum in reliquis
rebus tum pr⟨a⟩ecipue in bello, paruis momentis magnas
2 rerum commutationes efficit; ut tum accidit. munitionem,
quam pertinere a castris ad flumen supra demonstrauimus,
dextri Caesaris cornu cohortes ignorantia loci sunt secutae, 5
cum portam quaererent castrorumque eam munitionem esse
3 arbitrarentur. quod cum esset animaduersum coniuncta esse
flumini, pro⟨r⟩utis munitionibus defendente nullo transcen-
derunt, omnisque noster equitatus eas cohortes est secutus.

1 **69.** Interim Pompeius hac satis longa interiecta mora
et re nuntiata v legione⟨s⟩ ab opere deducta⟨s⟩ subsidio suis
duxit; eodemque tempore equitatus eius nostris equitibus
appropinquabat, et acies instructa a nostris, qui castra occu-
2 pauerant, cernebatur, omniaque sunt subito mutata. Pom- 5

---

12 et tāet si *L′* etiā &si *D′ T′* ‖ 13 adgressus *D U′ T* agg- *E L V* ‖ 14 obiectus *β* -tis *D′* ‖ 15 eric(-t *L*)ius *β* ericis *D′* | inrumpere *D U pr. T* irr- *E L F V* ‖ 16 q. *om r* | tito *D′ T′* t. *L′* | puleione *D′ L′ V* pulione *T*, Pullone *R. Schneider* ‖ 18 eo *V* e *D′ L′ T* ‖ 20 inrumperunt *D U pr. T pr.* inrupeř *T corr* irruperunt *E L F V* ‖ 21 pulso *U′* | ibi *D U T′* sibi *E L F*

68, 3 efficit *β* effecit *D′* | tū *L′* dū *T′*, *om D′* ‖ 4 quā *D′ V L*[2] que *F* quȩ *U T* q̄ *L* | ꝑtingere *L′* | demonstrauimus *β* monstrauimus *D′* ‖ 5 dextri *β* dextrū *D′* | cornus *U′* ‖ 6 q. (quȩ *L pr.*) *β*, quod *D′* | coniuncta *β* -am (ā *E*) *D′* ‖ 8 prorutis *Chacon* : ꝓutis *D* ꝓ ut is *U* ꝓ ut his *L F T′* positis *E* ‖ 9 eas *β* eo *D′*

69, 2 v legiones *Nipperdey* : ·v· (v^ta *T′*) legione (-ñ *T*) *D T′* v (·v·^ta *E* ·v· *L*) legionē *E L′* | deductas *Nipperdey* : deducta *D T′* -ā *E L′* ‖ 4 appropinquabat *D′ L V* adꝓpinquabat *U′ T* ‖ 5 pompeiana legio *D′ L′* legio pompeiana *T′*

peiana legio celeri⟨s⟩ spe subsidii confirmata ab decumana porta resistere cona⟨ba⟩tur atque ultro in nostros impetum faciebat. equitatus Caesaris, quod angusto itinere per aggeres ascendebat, receptui suo timens initium fugae faciebat.
3 dextrum cornu, quod erat a sinistro seclusum, terrore equi- 10
tum animaduerso, ne intra munitionem opprimeretur, *ea* parte, quam prorue*r*at, sese recipiebat, ac plerique ex his, ne in angustias inciderent, ⟨de⟩ x pedum munition*e* se in fossas pr⟨a⟩ecipitabant, primisque oppressis reliqui per horum cor-
4 pora salutem sibi atque exitum pariebant. sinistro cornu 15
milites cum ex uallo Pompeium adesse et suos fugere cernerent, ueriti, ne angustiis intercluderentur, cum extra et intus hostem haberent, eodem, quo uenerant, receptu[i] sibi consulebant, omniaque erant tumultus, timoris, fugae plena, adeo ut, cum Caesar signa fugientium manu prenderet et con- 20
sistere iuberet, alii dimissis equis eundem cursum confugerent, alii ex metu etiam signa dimitterent, neque quisquam omnino consisteret.

1 **70.** His tantis malis haec subsidia succurrebant, quo minus omnis deleretur exercitus, quod Pompeius insidias timens, credo, quod haec pr⟨a⟩eter spem acciderant eius, qui paulo ante ex castris fugient*ei*s suos conspexerat, munitionibus adpropinquare aliquamdiu non audebat, equitesque eius 5
angustis ⟨s⟩p*a*tis, atque his a Caesaris militibus occupatis, ad
2 insequendum tardabantur. ita paruae res magnum in utramque partem momentum habuerunt. munitiones enim a castris ad flumen perductae expugnatis iam castris Pompei

---

6 celeris *Faerno* : celeri | decumana *U' T'* decim- ***D' L*** ‖ 7 conabatur *Estienne* : conatur | ultra *T* ‖ 9 timens *β* tenens ***D'*** ‖ 11 ea *Faerno* : ex ‖ 12 proruerat *Chacon* : proruebat ‖ 13 ⟨de⟩ *Oehler* | munitione *Nipperdey* : munitionis ***D'*** *L' V* -nẹs (i *supra*) *T* ‖ 14 praecipitabant *Manusio* : p̄cipitant ‖ 18 receptu *F p. ras* : receptui ‖ 19 plena *L F V E*[2] plenū ***D'*** *U T* ‖ 20 cẹ(ce *L'*)sar *β*, *om* ***D'*** ‖ 21 dimissis] admissis *Faerno* | eundē *U' V* eūdē *L* eŭdē *T* eon|dē *D* eodem *E* ‖ 23 consisteret *L' V* -re ***D'*** *T*

70, 1 his *β* is ***D'*** | hẹc *T'* hec *U'* h̄ *L* ex ***D'*** ‖ 4 fugientes ***D'*** *F V* -tis *L U T* ‖ 5 adꝑpinquare *D U' T* apꝑp- *E L V* | aliquamdiu *D* aliquandiu *E U' T'* aliq̧diu/// *L* ‖ 6 spatiis *Buecheler* : portis ‖ 9 ꝑductẹ (e *supra*) (*U T'* -e *L* -iṣ *F*) *β* productẹ ***D'***

prop*e* iam expeditam Caesaris uictoriam interpellauerunt, 10
eadem res celeritate insequentium tardata nostris salutem
attulit.

1 **71.** Duobus his unius diei proeliis Caesar desiderauit
milites DCCCCLX et notos eq(uites) R(omanos) [Fleginatem]
Tuticanum Gallum, senatoris filium, C. Fleginatem Placentia,
A. Granium Puteolis, M. Sacratiuirum Capua, tr(ibunos) mil(i-
2 tum) L et centuriones XXXII; sed horum omnium pars magna 5
in fossis munitionibusque et fluminis ripis oppressa suorum
in terrore ac fuga sine ullo uulnere interiit; signaque sunt
3 militaria amissa XXXII. Pompeius eo pr⟨o⟩elio imperator est
appellatus, [hoc nomen obtinuit] atque ita se postea salutari
passus, sed in litteris, quas scribere est solitus, ⟨hoc no*n* 10
4 obtinuit⟩ neque in fascibus insignia laureae pr⟨a⟩etulit. at
Labienus cum ab eo impetrauisset, ut sibi captiuos tradi
iuberet, omne*is* *pro*ductos ostentationis, ut uidebatur, causa,
quo maior perfugae fides haberetur, commilitones appellans
et magna uerborum contumelia interrogans, solerentne uete- 15
rani milites fugere, in omnium conspectu interfecit.

1 **72.** His rebus tantum fiduciae ac spiritus Pompeianis
accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed uicisse iam
2 sibi uiderentur. non illi paucitatem nostrorum militum, non
iniquitatem loci atque angustias pr⟨a⟩eoccupatis castris et
ancipitem terrorem intra extraque munitiones, non abscisum 5
in duas partes exercitum, cum altera alteri auxilium ferre
3 non posset, causae fuisse cogitabant. non ad haec addebant
non ex concursu a*c*ri facto, non pr⟨o⟩elio dimicatum, sibi-

---

10 prope iam *Vossius* : propriam | expeditāq̣s *T*

71, 1 cęsar *D′ V* cę(ce *L′*)saris *L′ T* ‖ 2 fleĜinatem *D* felginatē *E* fleg(flegَ *L* flec *V*)matē *β*, *del Nipperdey* ‖ 3 flegmatē *L′* flecmatē *T′* felginatem *D′* ‖ 4 agranium *D′ U′ T* agranū *L* | TR. mil. L *D* TR^nos^ PL.^18^ *E* trib mitt. *L* tr mitt (milt *F*) *U′* tr mill. *T* tribun' *mili*^tū^ *V* ‖ 5 XXXII *β* ·XXX· *D′* ‖ 6 que *β*, *om D′* ‖ 7 in *β*, *om D′* | interiit *D′L V* -rit *U′ T* ‖ 9 hoc nom̄ obtinuit (opt- *E T*) *del Chacon* ‖ 10 ⟨hoc non obtinuit⟩ *Buecheler* ‖ 11 at *D′* ad *β* ‖ 12 labien' *E* lauien' *D* labienū *β* ‖ 13 omnes productos *Estienne* : om̄sq. ductos *D′* omnis (om̄s *T′*) reductos *β* ‖ 16 intfecit *β* -ficit *D′*

72, 3 sibi *om T′* ‖ 4 ⟨in⟩ angustias *T′* ‖ 6 altā *F* alter *D′ L U T′* ‖ 8 acri *r* : agri

que ipsos multitudine atque, angustis maius attulisse detri-
4 mentum, quam ab hoste accepissent. non denique communeis 10
belli casus recordabantur, quam paruulae saepe causae uel
falsae suspicionis uel terroris repentini uel obiectae religionis
magna detrimenta intulissent, quotiens uel ducis uitio uel
culpa tribuni in exercitu esset offensum; sed proinde ac si
uirtute uicissent neque ulla commutatio rerum posset accidere, 15
per orbem terrarum fama ac litteris uictoriam eius diei con-
celebrabant.

1 **73.** Caesar ab superioribus consiliis depulsus omnem sibi
2 commutandam belli rationem existimauit. itaque uno tempore
pr⟨a⟩esidiis omnibus deductis et oppugnatione dimissa coacto-
que in unum locum exercitu contionem apud milites habuit
hortatusque est, ne ea, quae accidissent, grauiter ferrent neue 5
his rebus terrerentur multisque secundis pr⟨o⟩eliis unum ad-
3 uersum et id mediocre opponerent. habendam Fortunae gra-
tiam, quod Italiam sine aliquo uulnere cepissent, quod duas
Hispanias bellicosissimorum hominum peritissimis atque exer-
citatissimis ducibus pacauissent, quod finitimas frumentarias- 10
que prouincias in potestatem redegissent; denique recordari
debere, qua felicitate inter medias hostium classes oppletis
non solum portibus, sed etiam litoribus omnes incolumes
4 essent transportati. si n⟨on⟩ omnia caderent secunda, Fortunam
esse industria subleuandam. quod esset acceptum detrimenti, 15
5 cuiusuis potius quam suae culpae debere tribui. locum se
⟨ae⟩cum ad dimicandum dedisse, potitum se esse hostium
castris, expulisse ac superasse pugnantes. sed siue ipsorum

---

9 angustis *U* -tiis ***D' L F T'*** ‖ 10 com(c̄ *L*)munes *L' V* cōmunis ***E*** cōmuni *D T* ‖ 11 quam *β* quorum ***D'*** ‖ 12 suspitionis *L' T* -tiones ***D'*** -ciones *V* | t̄rores *V* | religiones *V* legionis *L* ‖ 14 exercitu ***D' V*** -tū *L' T* ‖ 16 concelebrant *L pr. F pr. V*

73, 1 ab ***D' U'*** a *LT'* ‖ 2 cō(c̄ *L*)mutandā *L U T* cõmmutandam ***F*** cõmunitandā(2) *V* adminu tandā *D* immutandā *E* ‖ 4 exercitu ***E L'***, ***T*** *corr* -tū(2) *D T'* | concionē *T'* ‖ 6 multis *β* multas *D* multa *E* ‖ 8 cepissent ***L*** coep- *D U T* cęp- *E V* recep- *F* ‖ 12 felicitate ***D' U T'*** **facilitatę** *L F*, *U*[1] *uar* ‖ 13 litoribus ***D' U'*** litt- *L T'* ‖ 14 si n̄ *L*[2] **: sin** | **fortunā** *V*, *L corr* -na ***D' L' T*** ‖ 15 esse *β* ēēt ***D'*** | industriā *L'* | **subleuan-dam** *L' V* -da ***D' T*** ‖ 16 se aecum *Vettori* : secū ***D' L' T*** **se eis** ***V*** ‖ 17 potitum se esse (esse se *L pr. V pr*) *β* potis ēē *D* **potitos ēē** ***E***

perturbatio siue error aliquis siue etiam Fortuna partam iam
pr⟨a⟩esentemque uictoriam interpellauisset, dandam omnibus 20
6 operam, ut acceptum incommodum uirtute sarciretur. quod
si esset factum, ⟨adiuuante Fortuna se facturum,⟩ ut detrimentum in bonum uerteret, uti ad Gergouiam accidisset, atque ei, qui ante dimicare timuissent, ultro se proelio offerrent.

1 **74.** Hac habita contione nonnullos signiferos ignominia
2 notauit ac loco mouit. exercitui quidem omni tantus incessit
ex incommodo dolor tantumque studium infamiae sarciendae,
ut nemo aut tribuni aut centurionis imperium desideraret et
sibi quisque etiam poenae loco grauiores imponeret labores 5
simulque omnes arderent cupiditate pugnandi, cum superioris
etiam ordinis nonnulli ratione permoti manendum eo loco et
3 rem proelio committendam existimarent. contra ea Caesar
neque satis militibus perterritis confidebat spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat, relictis munitioni- 10
bus magnopere rei frumentariae timebat.

1 **75.** Itaque nulla interposita mora sauciorum modo et
aegrorum habita ratione impedimenta omnia silentio prima
nocte ex castris Apolloniam praemisit. haec conquiescere ante
iter confectum uetuit. his una legio missa pr⟨a⟩esidio est.
2 his explicitis rebus duas in castris legiones retinuit, reliquas 5
de quarta uigilia compluribus portis eductas eodem itinere
pr⟨a⟩emisit paruoque spatio intermisso, ut et militare institutum seruaretur et quam *qui*etissim*a* eius profectio cognosceretur, conclamari iussit statimque egressus et nouissimum
agmen consecutus celeriter ex conspectu castrorum discessit. 10
3 neque uero Pompeius cognito consilio eius moram ullam ad
insequendum intulit, sed eadem spectans, si itinere impeditos

---

19 error β t̄ror *D'* | aliquis *D'LFV* aliq[1] *UT* | fortunę *D* | partē *T'* || 22 ⟨adiuuante — facturum⟩ *Buecheler* | ut — 23 uerteret *post* 23 contigisset (*pro* accid-) *V* | ut *om L* || 23 gorgouiam *L* || 24 ei *DL'T* eis *E*, *om V*

74, 2 monuit *T* (mo·uit *F*) || 4 centurionis *D'* -nes β || 5 imponeret *D'LUV* īp- *F* inp- *T* || 6 cup(incup *T*)iditate pugnandi β pugnandi cupiditate *D'* || 10 relictisq; *E*

75, 2 impedimta *D'*, *om* β | omni *L'* || 3 haec] ac *L'* || 4 confectū *D'U'T* fectum *L* effectū *V* || 8 quietissima *Buecheler* : suetissime || 12 impeditos β impedimtos *D* impedito *E*

perterritos deprendere posset, exercitum e castris eduxit equitatumque praemisit ad nouissimum agmen demorandum, neque consequi potuit, quod multum expedito itinere ante cesserat 15
4 Caesar. sed cum uentum esset ad flumen Genusum, quod ripis erat impeditis, consecutus equitatus nouissimos proelio
5 detinebat. huic suos Caesar equites opposuit expeditosque antesignanos admiscuit CCCC, qui tantum profecerunt, ut equestri proelio commisso pellerent omnes compluresque inter- 20 ficerent ipsique incolumes se ad agmen reciperent.

1 **76.** Confecto iusto itinere eius diei, quod proposuerat Caesar, traductoque exercitu flumen Genusum ueteribus suis in castris contra Asparagium consedit militesque omnes intra uallum castrorum continuit equitatumque per causam pabulandi emissum confestim decumana porta in castra se reci- 5
2 pere iussit. simili ratione Pompeius confecto eius diei itinere
3 in suis ueteribus castris ad Asparagium consedit. eius milites, quod ab opere integris munitionibus uacabant, alii lignandi pabulandique causa longius progrediebantur, ali, quod subito consilium profectionis ceperant magna parte impedimentorum 10 et sarcinarum relicta, ad haec repetenda inuitati propinquitate superiorum castrorum depositis in contubernio armis uallum
4 relinquebant. quibus ad sequendum impeditis Caesar, quod fore prouiderat, meridiano fere tempore signo profectionis dato exercitum educit duplicatoque eius diei itinere VIII mil(ia) 15 passum ex eo loco procedit; quod facere Pompeius discessu militum non potuit.

1 **77.** Postero die Caesar similiter pr<a>emissis prima nocte impedimentis de quarta uigilia ipse egreditur, ut siqua esset imposita dimicandi necessitas, subitum casum expedito
2 exercitu subiret. hoc idem reliquis fecit diebus. quibus rebus perfectum est, ut altissimis fluminibus atque impeditissimis 5
3 itineribus nullum acciperet incommodum. Pompeius enim

---

13 pterritos *om V* | deprendere *DL* deprehendere *EU' T'* ‖ 15 expedito *D' F V L*[2] expedimento *L U T* ‖ 17 impeditis *D' F T'* inp- *L U*
76, 3 in *L' V*, *om D' T* ‖ 5 decumana *L' V* decim- *D' T* ‖ 8 alii —9 progrediebantur *om L* ‖ 9 aliquod *U' T* aliquot *V* alii qđ *D'*, *T corr* alii quiđ[(2)] *L* ‖ 16 passū *D T* pasum *L* paŝ *U* pass̃ *F* passuū *E V*
77, 6 enĩ *om T'*

primi diei mora inlata et reliquorum dierum frustra labore suscepto cum se magnis itineribus extenderet et pr<a>egressos consequi cuperet, quart*o* die finem sequendi fecit atque aliud sibi consilium capiendum existimauit. 10

1 **78.** Caesari ad saucios deponendos, stipendium exercitui dandum, socios confirmandos, pr<a>esidium urbibus relinquen-
2 dum necesse erat adire Apolloniam. sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti necesse; timens Domitio, ne aduentu Pompei pr<a>eoccuparetur, ad eum omni 5
3 celeritate et studio incitatus ferebatur. totius autem rei consilium his rationibus explicabat, ut si Pompeius eodem contenderet, abductum illum a mari atque ab [h]is copiis, quas Dyrrachi comparauerat, frumento ac commeatu abstractum pari conditione belli secum decertare cogeret; si in Italiam 10 transiret, coniuncto exercitu cum Domitio per Illyricum Italiae subsidio proficisceretur; si Apolloniam Oricumque oppugnare et *se* omni marituma ora excludere conaretur, obsesso Scipione
4 necessario illum suis auxilium ferre cogeret. itaque pr<a>emissis nuntiis ad Cn. Domitium Caesar scripsit et, quid fieri 15 uellet, ostendit pr<a>esidioque Apolloniae cohortium IIII, Lissi una, III Orici relictis, quique erant ex uulneribus aegri depositis per Epirum atque A*th*a*m*aniam iter facere coepit.
5 Pompeius quoque de Caesaris consilio coniectura iudicans ad Scipionem properandum sibi existimabat, si Caesar iter illo 20 haberet, ut subsidium Scipionei ferret, si ab ora marituma [ma] Oriciaque discedere nollet, quod legiones equitatumque

---

7 inlata (-lara *L*[1]) *L' T* ill- *D' V L*[2] ‖ 9 quarto *Morus* : quarta(IIII.^ta *E*)
78, 1 Cae(Ce *F*)sari *β* Cæsar *D'* ‖ 3 [adire] ire *T'* ‖ 5 ad eum *β*, *om* *D'* | omni *D' L' V* oīe *T* ‖ 8 is : his ‖ 9 dyrrachi *D L U T* dirrachii *E F V* ‖ 10 condicione *V* ‖ 11 transiret *E L* -ire *D U' T'* | illyricū *T* yllíricū *D* illiricum (illicū *U*) *E L' V* ‖ 12 oricum *F T'* orycum *D' L U* | oppugnare *D L* obpugnare *U' T* oppugnaret *E* expugnare *V* ‖ 13 se *Aldo* : si | marituma *D L T* -tima *E U' V* ‖ 15 cae(ce *U'*)sar *D' L'* cęsari *T* cęsar ei *V* ‖ 17 orici *D U' T'* oryci *L* oryci *E* ‖ 18 Athamaniam *Drumann coll. Plut. Pomp.* 66: ἐβάδιζε δι' Ἀθαμάνων εἰς Θετταλίαν : acarnaniam *D L'* acarniã *E T* acharniā *V* | coepit *D L U* cę- *E T* ce- *F V* ‖ 19 coniectura *β* -rā *D'* ‖ 21 scipione^i (1) *L* scipioni *D' U' T'* | marituma *D L T* -tima *E U' V* ‖ 22 Oricia *Markland* : corycia *L* coricia *U' T* coritio *V* macorytia *D* mar(r *ex* o?)oritia *E*

ex Italia expectaret, ipse ut omnibus copiis Domitium aggrederetur.

1 **79.** His de causis uterque eorum celeritati studebat, et suis ut esset auxilio, ⟨et⟩ ad opprimendos aduersarios ne oc-
2 casionei temporis deesset. sed Caesarem Apollonia a derecto itinere auerterat; Pompeius per Candauiam iter in Macedo-
3 niam expeditum habebat. accessit etiam ex inprouiso aliud 5 incommodum, quod Domitius ⟨cum⟩ dies complures castris Scipionis castra conlata habuisset, rei frumentariae causa ab eo discesserat et Heracliam [Senticam], quae est subiecta Candauiae, iter fecerat, ut ipsa Fortuna illum obicere Pompeio
4 uideretur. haec ad id tempus Caesar ignorabat. simul a 10 Pompeio litteris per omnes prouincias ciuitatesque dimissis de pr⟨o⟩elio ad Dyrrachium facto latius inflatiusque multo, quam res erat gesta, fama percrebruerat pulsum fugere Caesarem paene omnibus copiis amissis. haec itinera infesta reddiderat, haec ciuitates nonnullas ab eius amicitia auertebat. 15
5 quibus accidit rebus, ut pluribus dimissi[s] itineribus a Caesare ad Domitium et a Domitio ad Caesarem nulla ratione
6 iter conficere possent. sed Allobroges, Roucilli atque Aeci familiares, quos perfugisse ad Pompeium demonstrauimus, conspicati in itinere exploratores Domiti, seu pristina sua 20 consuetudine, quod una in Gallia bella gesserant, seu gloria elati, cuncta, ut erant acta, exposuerunt et Caesaris pro-
7 fectionem, aduentum Pompei docuerunt. a quibus Domitius certior factus uix IIII horarum spatio ante cedens hostium beneficio periculum uitauit et ad Aeginium, quod est ob- 25 iectum oppositumque Thessaliae, Caesari uenienti occurrit.

---

23 expectaret *EL* spectaret *DU'T'* | aggrederet[2] ***D'V*** adgrederetur *L'T*

79, 2 ⟨et⟩ *Aldo* ‖ 2 occasione *LT* -ni *U'V* occasio ***D'*** ‖ 3 derecto *LUT* directo *FVL*[2] recto ***D'*** ‖ 6 ⟨cum⟩ *Paul* ‖ 7 conlata *DLU* clō- *T* colla- *EFV* ‖ 8 senticam (& senticā *V*) *del Cellarius* ‖ 11 dimissis ***D'****LV* dem- *U'T* ‖ 12 de *E*, *om Dβ* | dyrrachiū ***D'****U* dy^r^rachium *L* dirrachiū *FT'* | lat(lac *T*)ius] elatius *Chacon* ‖ 13 pcrebruerat *DLFV* pcrebu- *EUT* ‖ 14 copiis amissis *β* amissis copiis *D* amissis *E* ‖ 16 plurib. *β* plurimis ***D'*** plurimi *E p. ras* | dimissi *Rhellicanus* : dimissis ‖ 18 Roucilli *cod. Petauianus* : rouici ***D'L'T*** Rogilli//// *V* | ęci *U* ęcy *F* eci *DLT* eti *E* egi *V* ‖ 20 in *E*, *om Dβ* | domiti *LU* -tii ***D'****FT'* ‖ 25 obiectum] abiectū *D* ‖ 26 tessalię *U'*

1 **80.** Coniuncto exercitu Caesar Gomphos peruenit, quod
est oppidum primum Thessaliae uenientibus ab Epiro; quae
gens paucis ante mensibus ultro ad Caesarem legatos miserat,
ut suis omnibus facultatibus uteretur, pr⟨a⟩esidiumque ab eo
2 militum petierat. sed eo fama iam pr⟨a⟩ecurrerat, quam supra 5
docuimus, de pr⟨o⟩elio Dyrrachino, quod multis auxerat par-
3 tibus. itaque Androst⟨h⟩enes, pr⟨a⟩etor Thessaliae, cum se
uictoriae Pompei comitem esse mallet quam socium Caesaris
in rebus aduersis, omnem ex agris multitudinem seruorum ac
liberorum in oppidum cogit portasque pr⟨a⟩ecludit et ad 10
Scipionem Pompeiumque nuntios mittit, ut sibi subsidio
ueniant: se confidere munitionibus oppidi, si celeriter succur-
4 ratur; longinquam oppugnationem sustinere non posse. Scipio
discessu exercitum ab Dyrrachio cognito Larisam legiones ad-
5 duxerat; Pompeius nondum Thessaliae appropinquabat. Caesar 15
castris munitis scalas musculosque ad repentinam oppugna-
6 tionem fieri et crates parari iussit. quibus rebus effectis
cohortatus milites docuit, quantum usum haberet ad suble-
uandam omnium rerum inopiam potiri oppido pleno atque
opulento, simul reliquis ciuitatibus huius urbis exemplo in- 20
ferre terrorem et id fieri celeriter, priusquam auxilia concur-
7 rerent. itaque usus singulari militum studio eodem, quo
uenerat, die post horam nonam oppidum altissimis moenibus
oppugnare adgressus ante solis occasum expugnauit et ad
diripiendum militibus concessit statimque ab oppido castra 25
mouit et Metropolin uenit, sic ut nuntios expugnati oppidi
famamque ante cederet.

1 **81.** Metropolitae primum eodem usi consilio, isdem per-

80, 1 gompho^s *V* gonphos (-fos *F*) *L' T* gimphos *D* gymphos *E* ‖ 2 thessaliae *D' L V* thesalię *T* tessalię (-e *F*) *U'* | epiro *D L F* epyro *E U T'* ‖ 4 ut *β* tot *D'* ‖ 5 precurrerat *D' L* U^1 *T* precucurrerat *F V* U^2 ‖ 6 dyrrachino *D' L U T* dirr- *F V* | auxerat *D'* -ant *β* ‖ 7 thessalię *D' L T'* -ie *U* tessalię *F* ‖ 8 cae(ce *U'*)saris *β*, *om* *D'* ‖ 12 succurratur *β* succurrat *D* succurrant *E* ‖ 14 exercitum L^1 *U T* -tuum *V* L^2 -tus *D' F* | dyrrachio *D' L U T* dirr- *F V* | larissā *V* ‖ 15 thessalię (-e *E L*) *D' L U T'* tessalię *F* | appropinquabat *D' L V* adpropinquabat *U' T* ‖ 24 adgressus *L' T* agr- *D* aggr- *E V* ‖ 26 metropolī *D' U' T* -lim *L V* | nuntios *L* nuntius *D' U T'* nuncius *F* ‖ 27 famamq. *L' T* famā *V* famaq. *D'*

81, 1 pmọ (with superscript marks) *T* | isdem *L U T'* hisdē *D F* iisdē *E*

moti rumoribus portas clauserunt murosque armatis compleuerunt, sed postea casu ciuitatis *G*omp*h*ensis cognito ex captiuis, quos Caesar ad murum producendos curauerat, portas
2 aperuerunt. quibus diligentissime conseruatis, conlata fortuna 5
Metropolitum cum casu Gomphensium nulla Thessaliae fuit ciuitas praeter Larisaeos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur, quin Caesari parerent atque imperata facerent.
3 ille idoneum locum in agris nactus ⟨ad frumentorum commeatus⟩, quae prope iam matura erant, ibi aduentum ex- 10
pectare Pompei eoque omnem belli rationem conferre constituit.

1 **82.** Pompeius paucis post diebus in Thessaliam peruenit contionatusque apud cunctum exercitum suis agit gratias, Scipionis milites cohortatur, ut parta iam uictoria pr⟨a⟩edae ac pr⟨a⟩emiorum uelint esse participes, receptisque omnibus in una castra legionibus suum cum Scipione hono- 5
rem partitur classicumque apud eum cani et alterum illi iubet
2 pr⟨a⟩etorium tendi. auctis copiis Pompei duobusque magnis exercitibus coniunctis pristina omnium confirmatur opinio et spes uictoriae augetur, adeo ut, quicquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam uideretur, et siquando 10
quid Pompeius tardius aut consideratius faceret, unius esse negotium diei, sed illum delectari imperio et consulares
3 pr⟨a⟩etoriosque seruorum habere numero dicerent. iamque inter se palam de *imper*iis ac de sacerdotiis contendebant in annosque consulatum definiebant, alii domos bonaque eorum, 15
4 qui in castris erant Caesaris, petebant; magnaque inter eos in consilio fuit controuersia, oporteretne Luci⟨li⟩ Hirri, quod is a Pompeio ad Parthos missus esset, proximis comitiis pr⟨a⟩etoriis absentis rationem haberi, cum eius necessari fidem implorarent Pompei, pr⟨a⟩estaret, quod proficiscenti 20

---

3 Gomphensis *Chacon* : comprensis *D* L^1 cōprensę *E* cōpressis *U' T* com-|psse *V*, *del* L^2 ‖ 6 gomphensium *D L' V* gomfensiū ueñ. *T* gymphensiū *E* ‖ 7 larisaeos L^2 larisa eos *D* L^1 larisá eos *T* larisã eos *U'* larisseos *V* lari*seos* *E* ‖ 9 ⟨ad frumentorum commeatus⟩ *Buecheler* ‖ 10 quę ***D'*** *U T'* que *L F* | erant *E U T'* erat *D L F*, *U corr*

82, 14 imperiis *Paul* : p̄miis | de *L F T*, *U corr*, *om* ***D'*** *U pr V* ‖ 15 alii β aliiq. ***D'*** ‖ 17 Lucilii Hirri *Nipperdey* : luci hirri *U' T* luci (.L. *V*) hyrri *L V* lurrichi ***D'*** ‖ 18 parthos ***D'*** *V* L^2 arthos *L' T* ‖ 19 necessari *L T* -rii ***D'*** *U' V*

recepisset, ne per eius auctoritatem deceptus uideretur, reliqui, in labore pari ac periculo ne unus omnes ante cederet, recusarent.

1 **83.** Iam de sacerdotio Caesaris Domitius, Scipio Spintherq(ue) Lentulus cotidianis contentionibus ad grauissimas uerborum contumelias palam descenderunt, cum Lentulus aetatis honorem ostentaret, Domitius urbanam gratiam digni- 2 tatemque iactaret, Scipio affinitate Pompei confideret. postu- 5 lauit etiam L. Afranium proditionis exercitus Acutius Rufus 3 apud Pompeium, quod gestum in Hispania diceret. et L. Domitius in consilio dixit placere sibi bello confecto ternas tabellas dari ad iudicandum is, qui ordinis essent senatorii belloque una cum ipsis interfuissent, sententiasque de singulis 10 ferrent, qui Romae remansissent quique intra pr⟨a⟩esidia Pompei fuissent neque operam in re militari pr⟨a⟩estitissent: unam fore tabellam, qui liberandos omni periculo censerent, alteram, qui capitis damnarent, tertiam, qui pecunia multarent. 4 postremo omnes aut de honoribus suis aut de pr⟨a⟩emiis 15 pecuniae aut de persequendis inimiciti[i]s agebant, nec, quibus rationibus superare possent, sed quemadmodum uti uictoria deberent, cogitabant.

1 **84.** Re frumentaria pr⟨a⟩eparata confirmatisque militibus et satis longo spatio temporis a Dyrrachinis proeliis intermisso, quo satis perspectum habere ⟨Caesar animum⟩ militum uideretur, temptandum existimauit, quidnam Pompeius 2 propositi aut uoluntatis ad dimicandum haberet. itaque ex 5 castris exercitum eduxit aciemque instruxit, primum suis locis pauloque a castris Pompei longius, continentibus uero diebus, ut progrederetur a castris suis collibusque Pompeianis aciem subiceret. quae res in dies confirmatiorem eius exercitum 3 efficiebat. superius tamen institutum in equitibus, quod de- 10

83, 5 affinitate *D'* -ti *V* adfinitate *L'* -tē *T* ‖ 6 actius *L'* ‖ 7 quod — diceret *del Paul* ‖ 9 is *T* iis *LU* his *D'FV* ‖ 14 qui *ET'L²* in *DL'* | damnarent *ELU* dāpn- *DFT'* | pecunia *UV*, *L corr* -niā *D'LFT* ‖ 16 inimicit(-c *FT*)iis *β* inimicis *D'* | nec *EVL²* ne *DL'T*

84, 2 dyrrachinis *DLU* dirr- *EFT'* ‖ 3 ⟨Caesar animum⟩ *Buecheler* ‖ 4 existimauit (*cesar* supra) *L* ‖ 5 ex castris exercitū *β* exercitū ex(e *D*)-castris *D'* ‖ 6 pmū (1 supra) *E* primus *DL'V* primo *T*

monstrauimus, seruabat, ut quoniam numero multis partibus esset inferior, adulescentes atque expeditos ex antesignanis electis milites ad pernicitatem armis inter equites proeliari iuberet, qui cotidiana consuetudine usum quoque eius generis 4 pr*o*eliorum perciperent. his erat rebus effectum, ut equitum 15 mille etiam apertioribus locis VII mil(ium) Pompeianorum impetum, cum adesset usus, sustinere auderent neque magno- 5 pere eorum multitudine terrerentur. namque etiam per eos dies proelium secundum equestre fecit atque ⟨A⟩ecum Allobrogem ex duobus, quos perfugisse ad Pompeium supra do- 20 cuimus, cum quibusdam interfecit.

1 **85.** Pompeius, qui castra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem instruebat, semper, ut uidebatur, ex- 2 pectans, si iniquis locis Caesar se subiceret. ⟨Caesar⟩ nulla ratione ad pugnam elici posse Pompeium existimans hanc sibi commodissimam belli rationem iudicauit, uti castra ex eo 5 loco moueret semperque esset in itineribus, haec spe*ct*ans, ut mouendis castris pluribusque adeundis locis commodiore frumentaria re uteretur, simulque in itinere ut aliquam occasionem dimicandi nancisceretur et insolitum ad laborem Pompei 3 exercitum cotidianis itineribus defatigaret. his constitutis 10 rebus, signo iam profectionis dato tabernaculisque detensis animum aduersum est paulo ante extra cotidianam consuetudinem longius a uallo esse aciem Pompei progressam, ut non 4 iniquo loco posse dimicar*ei* uideretur. tunc Caesar apud suos, cum iam esset agmen in portis, 'differendum est' in- 15 quit 'iter in pr⟨a⟩esentia nobis et de proelio cogitandum, sicut semper depoposcimus. animo s*i*mus ad dimicandum parati; non facile occasionem postea reperiemus.' confestimque expeditas copias educit.

---

12 adulescentes *DFT* adol- *ELUV* ‖ 13 milites *del Nipperdey* ‖ 14 iuberet *L'* iubet *D'T'* ‖ 15 e(ę *V*)quitum] equites *L*[2] ‖ 16 VII mit ł *L* VII mille *U'* VII. milia *T* .VII. milł *V* .VII. mit. *D* .VIII. *E* ‖ 19 Aecum *scripsi* (IIcuœ) : egū *V* uncum *L'T* uincum *L*[2] unū *D'*

85, 1 qui *β* quia *D'* ‖ 3 *post* locis *3 litterarum spatium E* | se subiceret *β*, *om D'* | ⟨cesar⟩ *L*[2] ‖ 6 hęc *T'* hec *L'* hoc *D'* | spectans *Vascosan* : sperans ‖ 12 animū aduersū *DLUT* animaduersū *EFV* ‖ 14 dimicarę *T* -ri *D'L'V* | Tunc *D'L'T* Tū *V* | 17 sic̄ *D* sicut *EL*[2] Sicu*t* *L* si ut *U'T'* | simus *Manuzio* : sumus *β* siuis *D'* ‖ 18 reperiemus *D'LU pr* repperiem' *FT'*, *U corr*

1 **86.** Pompeius quoque, ut postea cognitum est, suorum omnium hortatu statuerat pr⟨o⟩elio decertare. namque etiam in consilio superioribus diebus dixerat, priusquam concur-
2 rerent acies, fore uti exercitus Caesaris pelleretur. id cum essent plerique ammirati, 'scio me' inquit 'paene incredibi- 5
lem rem polliceri; sed rationem consilii mei accipite, quo
3 firmiore animo in proelium prodeatis. persuasi equitibus nostris, idque mihi facturos confirmauerunt, ut cum propius sit accessum, dextrum Caesaris cornu ab latere aperto aggrederentur et circumuenta ab tergo acie prius perturbatum exer- 10
citum pellerent, quam a nobis telum in hostem iaceretur.
4 ita sine periculo legionum et paene sine uulnere bellum conficiemus. id autem difficile non est, cum tantum equitatu
5 ualeamus.' simul denuntiauit, ut essent animo parati in posterum et, quoniam fieret dimicandi potestas, ut saepe 15
cogitauissent, ne [u]su⟨a⟩ manu reliquorum opinionem fallerent.

1 **87.** Hunc Labienus excepit et, cum Caesaris copias despiceret, Pompei consilium summis laudibus efferret, 'noli' inquit 'existimare, Pompei, hunc esse exercitum, qui Galliam
2 Germaniamque deuicerit. omnibus interfui proeliis neque temere incognitam rem pronuntio. perexigua pars illius exer- 5
citus super est; magna pars deperiit, quod accidere tot proeliis fuit necesse, multos autumni pestilentia in Italia consumpsit, multi domum discesserunt, multi sunt relicti in continenti.
3 an non audistis ex is, qui per causam ualitudinis remanse-
4 runt, cohortes esse Brundisi factas? hae copiae, quas uidetis, 10
ex dilecti⟨bu⟩s horum annorum in citeriore Gallia sunt re-

86, 4 pelleretur *om* *T'* ‖ 5 ãmirati *D* admirati *ELUT'* (ad) mirati *F* ‖ 7 in *E* ī *L*², *om* *Dβ* | proelium *L* p̄liū *D'T'* p̄lio *U'* ‖ 8 facturos *β* facturus *D* facturi *E* ‖ 9 aggrederentur *D'V* adgr- *L'T* ‖ 10 ab *DL'T* a *EV* ‖ 15 fieret *D'L'T* fieri *V* ‖ 16 sua manu *Buecheler* : usu manu *Dβ* usu manus *F* usu manu q; *E*

87, 5 pronuntio *D'LT'* ꝓnūtiatio *F* ꝓn̄ciatio *U* ‖ 6 sup ē (÷ *T* est *L*) *β* ē|supē *D* en supest *E* ‖ 8 continenti *EL'* continentia *DT'* ‖ 9 audistis *E* exaudistis *Dβ* | is : his | ualitudinis *D'T'F*² ualetudineis *L* ualetudine his *U'* ‖ 11 dilectibus *Leid. 38*, delectibus *Manuzio* : delictis *L*¹ dilectis *U'T* delectis *VL*² dilec *D* dilectv *E* | citeriore *β* eiteriori *D'*

fectae, et plerique sunt ex colonis Transpadanis. ac tamen,
5 quod fuit roboris, duobus proeliis Dyrrachinis interiit.' haec
cum dixisset, iurauit se nisi uictorem in castra non reuersu-
6 rum reliquosque, ut idem facerent, hortatus est. hoc laudans 15
Pompeius idem iurauit; nec uero ex reliquis fuit quisquam,
7 qui iurare dubitaret. haec cum facta sunt in consilio, magna
spe et laetitia omnium discessum est; ac iam animo uictoriam
pr⟨a⟩ecipiebant, quod de re tanta et a tam perito imperatore
nihil frustra confirmari uidebatur. 20

1 88. Caesar cum Pompei castris appropinquasset, ad hunc
2 modum aciem eius instructam animum aduertit. erant in
sinistro cornu legiones duae traditae a Caesare initio dissen-
sionis ex s(enatus) c(onsulto); quarum una prima, altera tertia
3 appellabatur. in eo loco ipse erat Pompeius. mediam aciem 5
Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Ciliciensis legio con-
iuncta cum cohortibus Hispanis, quas traductas ab *Afranio*
4 docuimus, in dextro cornu erant conlocatae. has firmissimas
se habere Pompeius existimabat. reliquas inter aciem mediam
cornuaque interiecerat numeroque cohortes CX expleuerat. 10
5 haec erant [numero] milia XLV, euocatorum circiter duo, quae
ex beneficiariis superiorum exercitum ad eum conuenerant;
quae tota acie disperserat. reliquas cohort*e*is VII in castris
6 propinquisque castellis pr⟨a⟩esidio disposuerat. dextrum cornu
eius riuus quidam impeditis ripis muniebat; quam ob causam 15
cunctum equitatum, sagittarios funditoresque omnes sinistro
cornu obiecerat.

---

12 colonis *DL'T* -niis *EV* | ac *Dβ* at *E*, *U corr* ‖ 13 dyrrachinis *D'UV* dyrracinis *L* dirrachinis *FT* ‖ 18 et — uictoriam *om L* ‖ 19 p̄cipi(cipi *in ras V*)ebant *U'T'* ciebātꝛ(2) *L* ꝑcipiebant *D'* | a *β* de *D'*

88, 1 appropinquasset *D'LV* adpr- *U'T* ‖ 2 animū aduertit *DL'T* animaduertit *EV* ‖ 4 una *T'L*², *om D'L'* ‖ 6 Ciliciensis *Lips* : cilicensis *DL'T* Cilien////sis *E* Ciciliensis *V* ‖ 7 cum cohortib. *om U'* | ab Afranio *Aldo* : ab ę(æ *EF*)ra(aero *T*)nio *D'L'T*, *om V* ‖ 8 conlocatę (-e *T*) *DLT* collocatę (-e *U*) *EU'V* ‖ 9 aciē mediā *L'* acies mediā *T* acies medias *V* ac(at *D*)ies media *D'* ‖ 10 interiecerat *L'V* -rant *D'T* | expleuerat *β* -rant *D'* ‖ 11 numero *U'*, *om D'LT'* | mit *U'* ‖ 12 exercitū *L'* -tuū *D'T'L*²*F*² | conuenerant *D'* conuerterant *β* ‖ 13 cohortes *D'FV* -tis *LUT* | in *T*, *om D'L'V*

1 **89.** Caesar superius institutum seruans x leg(ionem) in dextro cornu, nonam in sinistro conlocauerat, tam etsi erat Dyrrachinis proeliis uehementer adtenuata, et huic sic adiunxit octauam, ut paene unam ex duabus efficeret, atque 2 alteram alteri pr⟨a⟩esidio esse iusserat. cohortes in acie 5 LXXX constitutas habebat, quae summa erat mil(ium) XXII; 3 cohortes ⟨V⟩II castris pr⟨a⟩esidio reliquerat. sinistro cornu Antonium, dextro P. Syllam, media acie Cn. Domitium pr⟨a⟩e-4 posuerat. ipse contra Pompeium constitit. simul his rebus animaduersis, quas demonstrauimus, timens, ne a multitudine 10 equitum dextrum cornu circumueniretur, celeriter ex tertia acie singulas cohortes detraxit atque ex his quartam instituit equitatuique opposuit et, quid fier*ei* uellet, ostendit monuitque eius diei uictoriam in earum cohortium uirtute constare. 5 simul tertiae aciei totique exercitui imperauit, ne iniussu 15 suo concurrerent; se cūm id fieri uellet, uexillo signum daturum.

1 **90.** Exercitum cum militari more ad pugnam cohortaretur suaque in eum perpetui temporis officia pr⟨a⟩edicaret, in primis commemorauit testibus se militibus uti posse, quanto studio pacem petisset, quae per Vatinium in conloquis, quae per Aulum Claudium cum Scipione egisset, quibus modis ad 5 2 Oricum cum Libone de mittendis legatis contendisset. neque se umquam abuti militum sanguine neque rem p(ublicam) 3 alterutro exercitu priuare uoluisse. hac habita oratione exposcentibus militibus et studio pugnae ardentibus tuba signum dedit. 10

89, 2 nonam ***D'LFV*** IX *U* n̄ iā *T* | conlocauerat ***DLT*** coll- ***EU'V*** | erat *L'* erant ***D'T'*** ‖ 3 dyrrachinis ***D'UV*** dyrachinis *L* dyrracinis *T* dirrachinis *F* | attenuata *L'* adtenuatę ***DT*** attenuatę ***EV*** | huic *β* hunc ***D'*** | adiunxit octauā (octauiam *L*[1] .VIII. *U*) *L'* ad octauā (VIII^uā^ *E*) ***D'T'*** ‖ 4 unam *om U'* ‖ 7 VII *Moehring* : II (duas *E*) ‖ 8 syllam ***D'LUT*** sillā ***FV*** | Cn. —12 acie *om T* | preposuerat *L'V* pp- ***D'*** ‖ 11 t̄tia *D* tercia ***EV*** t̄na *L'* ‖ 13 fieri ***D'U'T'L***[2] fierit *L*[1] ‖ 16 concurrerent *E* -ret *Dβ* | se *β* sed ***D'***

90, 4 c̄loquis (^i^) *D* conloquiis *LT'* colloquiis *EU'* ‖ 5 aulum *Dβ* A (^aul^) *E* | Clodium *Vascosan* ‖ 6 oricū *U'T'* orycū ***D'LV*** ‖ 7 unquam ***EU***

91. Erat Crastinus euocatus in exercitu Caesaris, qui superiore anno apud eum primum pilum in leg(ione) X duxerat, uir singulari uirtute. hic signo dato 'sequimini me' inquit 'manipulares mei qui fuistis, et uestro imperatori, quam constituistis, operam date. unum hoc pr⟨o⟩elium super est; quo confecto et ille suam dignitatem et nos nostram libertatem recuperabimus.' simul respiciens Caesarem 'faciam' inquit 'hodie, imperator, ut aut uiuo mihi aut mortuo gratias agas.' haec cum dixisset, primus ex dextro cornu procucurrit atque eum electi milites circiter CXX uoluntari*ei* eiusdem centuriae sunt prosecuti.

92. Inter duas acies tantum erat relictum spatii, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus. sed Pompeius suis pr⟨a⟩edixerat, ut Caesaris impetum exciperent neue se loco mouerent aciemque eius distrah*ei* paterentur; idque ammonitu C. Triarii fecisse dicebatur, ut primus excursus uisque militum infringeretur aciesque distenderetur, atque in suis ordinibus dispositi dispersos adorirentur; leuiusque casura pila sperabat in loco retentis militibus, quam si ipsi inmissis telis occurrissent, simul fore, ut duplicato cursu Caesaris milites ex*an*imarentur et lassitudine conficerentur. quod nobis quidem nulla ratione factum a Pompeio uidetur, propterea quod est quaedam animi incitatio atque alacritas naturaliter innata omnibus, quae studio pugnae incenditur. hanc non reprimere, sed augere imperatores debent; neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent clamoremque uniuersi tollerent; quibus rebus et hostes terreri et suos incitari existimauerunt.

91, 3 hic β hoc *D'* ‖ 4 inquid *LT* ‖ 8 inquit *D'U'* -id *LT'* ‖ 10 uoluntarii *D'T'* -ie *F* -ię *U* -iae *L*

92, 3 ut *D'T'* neuṭ(2) *L* ne *U'* | neue] neq. *U'* ‖ 4 distrahi (-ai *F*) *D'U'T'*L^{2} distrahit (2) L^{1} | ammonitu *D'* adm- β ‖ 5 dicebatur] uidebat2 *U'* ‖ 6 in β, *om* *D'* ‖ 7 adorirent2 *D'T'*$L^{2}F^{2}$ adorrerentur *L* adorerentur *U'* | casura β cursura *D'* ‖ 9 fore β forte *D'* ‖ 10 exanimarentur *Aldo*: existimarentur (-nt *F*) | et *D'* quod et β q̄ U^{2} *mg* ‖ 11 uideret2 *T'* ‖ 13 quę *T'*L^{2} q; *L'* qui *D'* | incenditur β -dunt2 *D'* ‖ 14 im(in *T*)peratores debent βD^{2} imperatore (-res *E*) solebant *D'*

1 **93.** Sed nostri milites dato signo cum infestis pilis procucurrissent atque animum aduertissent non concurri a Pompeianis, usu periti ac superioribus pugnis exercitati sua sponte cursum represserunt et ad medium fere spatium constiterunt, ne consumptis uiribus appropinquarent, paruoque 5 intermisso temporis spatio ac rursus renouato cursu pila miserunt celeriterque, ut erat pr⟨a⟩eceptum a Caesare, gla-
2 dios strinxerunt. neque uero Pompeiani huic rei defuerunt. nam et tela missa exceperunt et impetum legionum tulerunt et ordines conseruarunt pilisque missis ad gladios redierunt. 10
3 eodem tempore equites ab sinistro Pompei cornu, ut erat imperatum, uniuersi procucurrerunt, omnisque multitudo sagit-
4 tariorum se profudit. quorum impetum noster equitatus non tulit, sed paulatim loco motus cessit, equitesque Pompei hoc acrius instare et se turmatim explicare aciemque nostram a 15
5 latere aperto circumire coeperunt. quod ubi Caesar animum aduertit, quartae aciei, quam instituerat ⟨s⟩ex cohortium
6 numero, dedit signum. illae celeriter procucurrerunt infestisque signis tanta ui in Pompei equites impetum fecerunt, ut eorum nemo consisteret omnesque conuersi non solum loco 20 excederent, sed protinus incitati fuga montes altissimos pete-
7 rent. quibus submotis omnes sagittarii funditoresque desti-
8 tuti inermes sine pr⟨a⟩esidio interfecti sunt. eodem impetu cohortes sinistrum cornu pugnantibus etiam tum ac resistentibus in acie Pompeianis circum ierunt, eosque a tergo sunt 25 adorti.

1 **94.** Eodem tempore tertiam aciem Caesar quae quieta

93, 1 dato signo *β* signo dato *D'* | pilis *om U'* ‖ 2 animaduertissent *EF* | concurri *D'T'* curri *L'* ‖ 4 cursum *β* se *E*, *om D* ‖ 5 ne] *ut* |non *L* | appropinquarent *D'V* adpr- *L'T* ‖ 8 strixerunt *T'* | defuerant *T'* ‖ 10 ordines *LT'* ordines suos *U'* ordinẽ *D'* ‖ 11 ut erat *β* intenti *D'* ‖ 14 paulatĩ *E* paula/m *D* paulum *L'V* paulo *T* ‖ 16 coeper̃ *LUT* cępert̃ *E* ceperunt *DFV* | animadũtit *E* ‖ 17 sex *Orsini*, ɪɪx *Paul* : ex | cohortium (cohorciũ *F*) numero *D'L'* cohortib. *T'* ‖ 18 Illę *U* ille *D'L*[1]*FT'* illi *L*[2] | ꝓcucurrerunt *U'T'* procucurrunt *L* ꝓcucur|curr' *D* ꝓcucurrit *E* ‖ 20 omnes *D'L'V* oĩs *T* ‖ 22 sũmotis *U'* ‖ 23 inermes *del Paul* ‖ 24 sinistrum *LFT'*, *U corr* sinistro *D'U pr* | pugnantibus *D'L'* impugnantibus *T'* oppugnantes *L*[2]

fuerat et se ad id tempus loco tenuerat, procurrere iussit.
2 ita cum recentes atque integri defessis successissent, alii
autem a tergo adorirentur, sustinere Pompeiani non potuerunt
3 atque uniuersi terga uerterunt. neque uero Caesarem fefellit, 5
quin ab [h]is cohortibus, quae contra equitatum in quarta
acie conlocatae essent, initium uictoriae oriretur, ut ipse in
4 cohortandis militibus pronuntiauerat. ab his enim primum
equitatus est pulsus, ab isdem factae caedes sagittariorum ac
funditorum, ab isdem acies Pompeiana a sinistra parte erat 10
5 circumita atque initium fugae factum. sed Pompeius ut equitatum suum pulsum uidit atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animum aduertit, aliis[q;] diffisus acie
excessit protinusque se in castra equo contulit et [h]is centurionibus, quos in statione ad pr<a>etoriam portam posuerat, 15
clare, ut milites exaudirent, 'tuemini' inquit 'castra et defendite diligenter, siquid durius acciderit. ego reliquas portas
6 circumeo et castrorum pr<a>esidia confirmo.' haec cum
dixisset, se in pr<a>etorium contulit summae rei diffidens et
tamen euentum expectans. 20

1 **95.** Caesar Pompeian*e*is ex fuga intra uallum compulsis
nullum spatium perterritis dar*ei* oportere existimans milites
cohortatus est, ut beneficio Fortunae uterentur castraque
2 oppugnarent. qui, etsi magno aestu (nam ad meridiem res
erat perducta), tamen ad omnem laborem animo parati im- 5
3 perio paruerunt. castra a cohortibus, quae ibi pr<a>esidio
erant relictae, industrie defendebantur, multo etiam acrius a
4 Thracibus barbarisque auxiliis. nam qui acie refugerant milites, et animo perterriti et lassitudine confecti, missis plerique armis signisque militaribus magis de reliqua fuga quam 10

94, 2 procurrere *r* : precurrere *EL* p̄cucurrere *DU′T′* ‖ 4 adorerentur *L*[1]*F*[1] ‖ 5 neque —11 factum *del Bentley* ‖ 6 is : his ‖ 7 conlocatę (-e *F*) *U′* collocatę (-e *LT*) *ELT′* conlocata *D* | oreretur *L′* ‖ 9 isdē *L′T* iisdē *E* hisdē *DV* | factae —10 isdem *om L* ‖ 10 isdē *FT* iisdē *E* hisdem *DV* ‖ 12 eam] maximā *V* | maxime *om V* ‖ 13 aliis *Manuzio* : aliisq; *D′T′* aliisq; quā maxime *L′* ‖ 14 is : his ‖ 15 portam *om T′* ‖ 16 inquit *EL′* -d *DT′*

95, 1 pom(pon *F*)peianis ex fuga *L′T′* pompeianus. & fugit *D* pōpeianis fuga *E* | int(a) *EV* inter *DL′T* | compulsis *D′UV* conp- *LFT* ‖ 2 dari *Vascosan* : dare ‖ 4 obpugnarent *F* | ęstu *T′* est *D′* aestu (estu *U′*) fatigati *L′* ‖ 7 industrie *F* -iae *LUT′* -iose (-ae *D*) *D′*

5 de castrorum defensione cogitabant. neque uero diutius, qui in uallo constiterant, multitudinem telorum sustinere potuerunt, sed confecti uulneribus locum reliquerunt, protinusque omnes ducibus usi centurionibus tribunisque militum in altissimos mont*ei*s, qui ad castra pertinebant, confugerunt. 15

1 **96.** In castris Pompei uidere licuit trichilas str*uc*tas, magnum argenti pondus expositum, recentibus c⟨a⟩espitibus tabernacula constrata, Luci etiam Lentuli et nonnullorum tabernacula protecta edera multaque pr⟨a⟩eterea, quae nimiam luxuriam et uictoriae fiduciam designarent, ut facile existi- 5 mar*ei* posset nihil eos de euentu eius diei timuisse, qui non 2 necessarias conquirerent uoluptates. at hi miserrimo ac p*a*t⟨i⟩entissimo exercitu Caesaris luxuriem obiciebant, cui sem- 3 per omnia ad necessarium usum defuissent. Pompeius, iam cum intra uallum nostri uersarentur, equm nactus detractis 10 insignibus imperatoris decumana porta se ex castris eiecit 4 protinusque equo citato Larisam contendit. neque ibi constitit, sed eadem celeritate paucos suos ex fuga nactus nocturno itinere non intermisso comitatu equitum XXX ad mare peruenit nauemque frumentariam conscendit, s⟨a⟩epe, 15 ut dicebatur, querens tantum se opinionem fefellisse, ut a quo genere hominum uictoriam sperasset, ab eo initio fugae facto paene proditus uideretur.

1 **97.** Caesar castris potitus a militibus contendit, ne in pr⟨a⟩eda occupati reliqui negotii gerendi facultatem dimitte- 2 rent. qua re impetrata montem opere circum munire instituit. Pompeiani, quod is mons erat sine aqua, diffisi ei loco relicto monte uniuersi iu*g*is eius Larisam uersus ⟨se⟩ reci- 5 3 pere coeperunt. qua spe animaduersa Caesar copias suas diuisit partemque legionum in castris Pompei remanere iussit,

---

15 montes *D′UT′* -tis *LF*, *T corr*

c. **96** *om E spatio relicto* ‖ 1 In —9 defuissent *del Morstadt* | structas *Saumaise* : stratas ‖ 3 lucii *T′* L^2 | etiam Lentuli *om D* ‖ 5 existimare *D* -ri *β* ‖ 7 at] ut *D* | patientissimo *Aldo* : poten- (pot*en* *L*)tissimo ‖ 8 exercitui $L^2 F^2$ ‖ 10 eqū L^1 equū *U′T′* L^2 ẽquum *D* ‖ 11 imperatoriis L^2 | se] sed *D* ‖ 12 larissā *T′* ‖ 16 quęrens *T′*

97, 3 munire *D′LT′* -ri *U′* ‖ 4 is *ELFT′* his *DU* ‖ 5 iugis *Wasse* : iuris | larisā *EU′* lacrisam *D* larissam *LT′* | ⟨se⟩ *r* ‖ 6 coeperunt *DLUT* cępert̃ *EV* ceper̃ *F* | spe] re *r*

partem in sua castra remisit, IIII secum legiones duxit commodioreque itinere Pompeianis occurrere coepit et progressus
4 mil(ia) pas(sum) VI aciem instruxit. qua re animaduersa 10
Pompeiani in quodam monte constiterunt. hunc montem flumen subluebat. Caesar milites cohortatus [est], etsi totius diei continenti labore erant confecti noxque iam suberat, tamen munitione flumen a monte seclusit, ne noctu aquari Pom-
5 peiani possent. quo perfecto opere illi de deditione missis 15
legatis agere coeperant. pauci ordinis senatorii, qui se cum is coniunxerant, nocte fuga salutem petiuerunt.

1 **98.** Caesar prima luce omnes eos, qui in monte consederant, ex superioribus locis in planitiem descendere atque
2 arma proicere iussit. quod ubi sine recusatione fecerunt passisque palmis proiecti ad terram flentes ab eo salutem petiuerunt, consolatus consurgere iussit et pauca apud eos de 5
lenitate sua locutus, quo minore essent timore, omnes conseruauit militibusque suis commendauit, nequi eorum uiolare-
3 tur, neu quid sui desiderarent. hac adhibita diligentia ex castris sibi legiones alias occurrere et eas, quas secum duxerat, inuicem requiescere atque in castra reuerti iussit eodemque 10
die Larisam peruenit.

1 **99.** In eo proelio non amplius ducentos milites deside-
2 rauit, sed centuriones, fortes uiros, circiter XXX amisit. interfectus est etiam fortissime pugnans Crastinus, cuius mentio-
3 nem supra fecimus, gladio in os aduersum coniecto. neque id fuit falsum, quod ille in pugnam proficiscens dixerat. sic 5
enim Caesar existimabat eo proelio excellentissimam uirtutem
4 Crastini fuisse optimeque eum de se meritum iudicabat. ex Pompeiano exercitu circiter mil(ia) XV cecidisse uidebantur,

---

9 coepit *DLUT* cepit *EFV* ‖ 12 est *del Vascosan* ‖ 14 munitionē *T'* ‖ 15 Quo *EU'T'*L^2 quod *D*L^1 | *post* opere *spatium 9 litterarum E* | de dedit(c *FV*)ione *L'V* de,ditione (de *supra*) *T* deditionem *D'* ‖ 16 coe(ce *U'* cę *V*)perant *β* coeperunt *D*L^2 ceperunt *E* ‖ 17 is *D'* his *β*

98, 2 planitiem *D'T* -ciem *L'V* ‖ 3 arma *β* arma *D* ad ter|rā (at terrā., d *supra*) arma *E* | ubi *β* dubi *D* illi *E* ‖ 4 terram *β* palmā *D'*

99, 1 ducentos *D'LV* cc *U* .cc. *F* .cc. (tos *supra*) *T* ‖ 4 -cimus —5 dixerat *om D* | gladio —5 dixerat *om E*

sed in deditionem uenerunt amplius mil(ia) XXIIII (namque
etiam cohortes, quae pr⟨a⟩esidio in castellis fuerant, sese 10
Syllae dediderunt), multi praeterea in finitimas ciuitates re-
fugerunt, signaque militaria ex proelio ad Caesarem sunt
5 relata CLXXX et aquilae VIIII. L. Domitius ex castris in
montem refugiens, cum uires eum lassitudine defecissent, ab
equitibus est interfectus. 15

1 **100.** Eodem tempore D. Laelius cum classe ad Brun-
disium uenit eademque ratione, qua factum a Libone antea
demonstrauimus, insulam obiectam portui Brundisino tenuit.
2 similiter Vatinius, qui Brundisio pr⟨a⟩eerat, tectis instructis-
que scaphis elicuit naues Laelianas atque ex his longius pro- 5
ductam unam quinqueremem et minores duas in angustiis
portus cepit, itemque per equites dispositos aqua prohibere
3 classiarios instituit. sed Laelius tempore anni commodiore
usus ad nauigandum onerariis nauibus Corcyra Dyrrachioque
aquam suis subportabat neque a proposito deterrebatur ne- 10
que ante proelium in Thessalia factum cognitum aut igno-
minia amissarum nauium aut necessariarum rerum inopia ex
portu insulaque expelli potuit.

1 **101.** Isdem fere temporibus Cassius cum classe Syrorum
et Phoenicum et Cilicum in Siciliam uenit, et cum esset Cae-
saris classis diuissa in duas partes, dimidiae part*ei* pr⟨a⟩e-
esset P. Sulpicius pr⟨a⟩etor Vibone[m] ad fretum, dimidiae
M. Pomponius ad Messanam, prius Cassius ad Messanam 5
nauibus aduolauit, quam Pomponius de eius aduentu cogno-
2 sceret, perturbatumque eum nactus nullis custodiis neque

---

11 syllae (-e *LV*) *D'LFT'* sillę *U* ‖ 13 domitius *β* domitas *D* domitus *E*

100, 4 uatinius *β* uatinus *D'* ‖ 5 scaphis *EU'* schaphis *DLT* sca*ph*,[is] *V* ‖ 8 anni *β* an) *D* ac *E* ‖ 9 corcyra *L'T* corcira *V* corcysit *D* corcysi *E* | dyrrachio *LUT'* dyrachio *DF* drachio *E* ‖ 10 subportabat (-bant *E*) *D'T* supp- *L'V* ‖ 11 thessalia *T'L*[2] -iam *D'L'* | ignominia *D'LT'* -iā *U'*

101, 1 Isdem *Dβ* hisdē *E* ‖ 2 phoenicū *U'* phaenicū *D* phenicum *ELT'* | siciliam *DL'* (*in ras T*) sici[c]liā *V* sililia *E* ‖ 3 diuissa *D* dimissa *E* diuisa *β* | parti *Dβ* parti parte (parte *erasum*) *E* ‖ 4 sulpicius *β* sulpitius *D'* | Vibone *Aldo* : ui(iu *T*)bonē (-em *DL*) ‖ 5 prius — Messanam *om T'* ‖ 7 nactus *β* natus *D'*

ordinibus certis, magno uento et secundo conpletas onerarias nau*ei*s taeda et pice et stuppa reliquisque rebus, quae sunt ad incendia, in Pomp*on*ianam classem inmisit atque omnes 10
3 naues incendit XXXV, e quibus erant XX constratae. tantusque eo facto timor incessit, ut cum esset legio praesidio Messanae, uix oppidum defenderetur, et nisi eo ipso tempore quidam nuntii de Caesaris uictoria per dispositos equites essent allati, existimabant plerique futurum fuisse, uti amit- 15
4 teretur. sed oportunissime nuntiis adlatis oppidum fuit defensum; Cassiusque ad Sulpicianam inde classem profectus est Vibonem, adplicatisque nostris ad terram nauibus propter eundem timorem pari atque antea ratione egerunt; Cassius secundum nanctus uentum onerarias naues ⟨in nostras naues⟩ circiter 20
XL pr⟨a⟩eparatas ad incendium inmisit, et flamma ab utroque
5 cornu comprensa naues sunt combustae quinque. cumque ignis magnitudine uenti latius serperet, milites, qui ex ueteribus legionibus erant relicti pr⟨a⟩esidio nauibus ex numero aegro-
6 rum, ignominiam non tulerunt, sed sua sponte naues con- 25
scenderunt et a terra soluerunt impetuque facto in Cassianam classem quinquerem*ei*s duas, in quarum altera erat Cassius, ceperunt, sed Cassius exceptus scapha refugit; praeterea duae
7 sunt depre*ss*ae triremes. neque multo post de proelio facto

---

8 conpletas D impletas E cõpletas FT′ copletis (a sup.) U complet(o)s (a sup.) L ‖ 9 naues D′L′V naues & T | et (*ante* st-) *om* L | stuppa DLU stuppam E stupa FT′ ‖ 10 ad D′T′ apta ad L′ | pomponianā r : pompeianā β pompeicenam D′ ‖ 11 constratae D′T′ rostratę F rost̃ constrate U rost-con-stratę L ‖ 14 per — equites *del Ramorino* | per dispositos *om* L ‖ 15 uti (ut iā E ut F) amitteretur D′L′ uti ad mitter&(2) T uti ãmitteret(2) V ‖ 16 adlatis D′U′T′ adlatis E allatis L | fuit] st *Nipperdey* ‖ 17 sulpicianā LUT sulpitianam D′FV | inde classem ꝑfectus est (est *om* V) uibonem β inte classem ꝑfectus est uibonem D uibonē profectus est inter classẽ E ‖ 18 nostri *Oudendorp* ‖ 19 cassius β cassiusq; D′ ‖ 20 nantus D nactus Eβ | ⟨in nostras naues⟩ *Buecheler* ‖ 22 comprensa D cōp̄hensa E compressa β | naues sunt com(con L)bustę (-e L[1]) L′ naues combustę (-e D) D′T cōbustę naues V | quinq. D′LFT ·v· (q; sup.) U ·v· V ‖ 23 serperet D′T′L[2] serperent L′ ‖ 24 ęgrorum LFT egr- UV exgr- D′ ‖ 26 cassianam β asianam D′ ‖ 27 quinq; remes D qnq, biremes E quinq. (·v· V) remis β ‖ 28 scapha U′V schafa DL scafa E schaphas T | refugit EU*pr.* VL[2] refugiit DL[1]FT, U*corr* ‖ 29 depressae *mg. Vascosan* : deprensę U deprense DLV captę E dep̄sentę T dep̄hensę F

in Thessalia cognitum est, ut ipsis Pompeianis fides fieret; 30
nam ante id tempus fingi a legatis amicisque Caesaris arbitrabantur. quibus rebus cognitis ex his locis Cassius cum classe discessit.

1 **102.** Caesar omnibus rebus relictis persequendum sibi Pompeium existimauit, quascumque in partes se ex fuga recepisset, ne rursus copias comparare alias et bellum renouare posset, et quantumcumque itineris equitatu efficere poterat, cotidie progrediebatur legionemque unam minoribus 5
2 itineribus subsequi iussit. erat edictum Pompei nomine Amphipoli propositum, uti omnes eius prouinciae iuniores, Graeci
3 ciuesque Romani, iurandi causa conuenirent. sed utrum auertendae suspicionis causa Pompeius proposuisset, ut quam diutissime longioris fugae consilium occultaret, an nouis di- 10
lectibus, si nemo premeret, Macedoniam tenere conaretur,
4 existimari non poterat. ipse ad ancoram una nocte constitit e[t]uocatis ad se Amphipoli hospitibus et pecunia ad necessarios sumptus conrogata cognitoque Caesaris aduentu ex
5 eo loco discessit et Mytil⟨en⟩as paucis diebus uenit. biduum 15
tempestate retentus nauibusque aliis additis actuariis in Cili-
6 ciam atque inde Cyprum peruenit. ibi cognoscit consensu omnium Antiocensium ciuiumque Romanorum, qui illic negotiarentur, arcem captam esse excludendi sui causa nuntiosque dimissos ad eos, qui se ex fuga in finitimas re- 20
cepisse dicerentur, ne Antiochiam adirent; id si fecissent,

---

30 thessalia *LUT'* thessaliā *F* tessadiam *D* tessaliā *E*

102, 2 quascumq. *L'* quamcūq. *D'T* quacūq; *V* | partes *L'* -tē̃ *D'* -te *T'* | se ex *D'V* se ef L^1 se^e^x *T* ex *U'* (ϕϕ effug^e^are cepiss& *L*) ‖ 3 recepisset *ELUT'* reccepisset *D* ^se^recepiss& (2) (2) (2) *F* ‖ 8 auertendę (-e *LV*) *E pr.* β aduertendae *D*, *E corr* ‖ 9 suspicionis *D'V* suspitionis *L'T* ‖ 12 ancorā *E* anchorā (-o⁎ *L pr*) *D*β | una nocte *D'U'V* unā nocte *T* unam nocte *L* ‖ 13 euocatis *Buecheler* : et uocatis ‖ 14 conrogata *DU'T'* cu^or^mr- *L* irr- *E* | q; *D*β, *om E* ‖ 15 mitilenas *r* : my thy las *D* mytylas *E* myth(*L* mith- *U'T* mit^r^ *V*)ilas β ‖ 16 que *del Paul* | ciliciam *L'V*, *T corr* cilitiā *D'* siciliā *T pr* ‖ 17 cyprum *D'LUT* ciprū *FV* | ibi β, *D corr* ubi *D'* ‖ 18 antiocensium *ELUT'* antiochensiū *F* antio con^s^ciū *D* ‖ 19 arcē *F*, *U mg* arcē arā *L* aram *D'UT'* ‖ 20 dimissos *D'LFV* dimissi^o^s *UT* ‖ 21 id *T'L*² ipsi *L'*, *om D'*

7 magno eorum capitis periculo futurum. idem hoc L. Lentulo, qui superiore anno co(n)s(ul) fuerat, et P. Lentulo consulari ac nonnullis aliis acciderat Rhodi; qui cum[que] ex fuga Pompeium sequerentur atque in insulam uenissent, oppido ac 25 portu recepti non erant missisque ad eos nuntiis, ut ex his locis discederent, contra uoluntatem suam naues soluerunt.
8 iamque de Caesaris aduentu fama ad ciuitates perferebatur.

1 **103.** Quibus cognitis rebus Pompeius deposito adeundae Syriae consilio pecunia societatibus sublata et a quibusdam priuatis sumpta et aeris magno pondere ad militarem usum in naues inposito duobusque milibus hominum armatis, partim quos ex familiis societatum delegerat, partim a negotia- 5 toribus coegerat, quosque ex suis quisque ad hanc rem ido-
2 neos existimabat, Pelusium peruenit. ibi casu rex erat Ptolom⟨a⟩eus, puer aetate, magnis copiis cum sorore Cleopatra bellum gerens, quam paucis ante mensibus per suos propinquos atque amicos regno expulerat; castraque Cleopatrae non 10
3 longo spatio ab eius castris distabant. ad eum Pompeius misit, ut pro hospitio atque amicitia patris Alexandria reci-
4 peretur atque illius opibus in calamitate tegeretur. sed qui ab eo missi erant, confecto legationis officio liberius cum militibus regis conloqui c*o*eperunt eosque hortari, ut suum 15 officium Pompeio pr⟨a⟩estarent neue eius fortunam despice-
5 rent. in hoc erant numero complures Pompei milites, quos ex eius exercitu acceptos in Syria[m] Ga*b*inius Alexandriam traduxerat belloque confecto apud Ptolom⟨a⟩eum, patrem pueri, reliquerat. 20

1 **104.** His tunc cognitis rebus amici regis, qui propter

---

24 rhodi *L′T* rodii *V* rodī⁾˙*D* olī· *E* | qui cum *Orsini* : quicumq. ‖ 26 ut *V*L^2, *om* *D′L′T* | ex his *β* & his *D* ipsis *E* ‖ 27 suam *E* suas *Dβ* | soluerunt *L′* soluerent *DT′* soluere iubebantur *E*, soluerant *Vascosan*

103, 2 sirię *U′* | a *om T′* ‖ 6 quosq.] quos *Madvig* ‖ 7 erat *om T′* ‖ 8 ptolomeus *DFV* pthol- *ELUT* ‖ 13 qui *U′T′*L^2 quia *D′*L^1 ‖ 15 conloqui *Dβ* colloq̊ *E* | ceperunt *D′LU* cęp- *FT′* ‖ 16 p̄star*e*nt *E* prestare *D* prestaret *β* | despic(-c *ex* ſ? *D*)erent *D′* despiceret *β* ‖ 18 syria *r* : sy(si *F*)riam | Gabinius *r* : gauinius *β* gaunus *D′* ‖ 19 ptholomeum *D′LT* thol- *U* ptol- *F* tpol- *V*

104, 1 tum *Paul*

aetatem eius in procuratione erant regni, siue timore adducti,
ut postea pr⟨a⟩edicabant, sollicitato exercitu regio, ne Pom-
peius Alexandriam Aegyptumque occuparet, siue despecta eius
fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt, 5
[h]is, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt
2 eumque ad regem uenire iusserunt; ipsi clam consilio inito
Achillam, [in] praefectum regium, [singium] singulari homi-
nem audacia, et L. Septimium, tr(ibunum) mil(itum), ad in-
3 terficiendum Pompeium miserunt. ab his liberaliter ipse 10
appellatus et quadam notitia Septimi p*er*ductus, quod bello
praedonum apud eum ordinem duxerat, nauiculam paruulam
conscendit cum paucis suis; ib*ei* ab Achilla et Septimio inter-
ficitur. item L. Lentulus comprenditur ab rege et in custodia
necatur. 15

1 **105.** Caesar cum in Asiam uenisset, reperiebat Titum
Ampium conatum esse pecunias tollere Epheso ex fano Dianae
eiusque rei causa senatores omnes ex prouincia euocauisse,
ut his testibus in summam pecuniae uteretur, sed interpella-
2 tum aduentu Caesaris profugisse. ita duobus temporibus 5
3 Ephesiae pecuniae Caesar auxilium tulit * * * item constabat
Elide in templo Mineruae repetitis atque enumeratis diebus,
quo die proelium secundum Caesar fecisset, simulacrum Victo-
riae, quod ante ipsam Mineruam conlocatum esset et ante ad
simulacrum Mineruae spectauisset, ad ualuas se templi limen- 10
4 que conuertisse. eodemque die Antiochiae in Syria bis tantus
exercitus clamor et signorum sonus exauditus est, ut in muris
5 armata ciuitas discurreret. hoc idem Ptolomaide accidit. Per-

---

2 curatione *T* | regni *β* regnis *D'* ‖ 4 ę(e *EV*)gyptū *ELV* ae(e *U*)giptum *DU'T* ‖ 6 is : his ‖ 8 in *om E* | singium *D'L'*, *T corr* signiv̄ *T pr* sing*iū* *V*, *del L corr* ‖ 11 septimi *LU* -mii *D'FT'* | perductus *Buecheler* : productus ‖ 13 ibi *DU'T'* & ibi *E*, *om L* ‖ 14 comprenditur *DF* comprehen- *ELUT'*

105, 1 asia *T'* | reperiebat *DL'* repp- *ET'* ‖ 2 ampiū *L'* apium *T'* appium *D'* | phano *L'* ‖ 3 euocauisse *DL'* uocasse *E* euocauiss& (-asset *V*) *T'* ‖ 4 summam *DL'* summa *ET'* ‖ 5 ꝓfugisset *T'* ‖ 6 * * * *Glandorp* | item —19 ostendebatur *del Morstadt* ‖ 8 fecisset *β* fecit *D'* | simulacrum *D'U'* -chrum *LT'* ‖ 9 conlocatum *DLUT'* collocatū *EF* ‖ 10 si(sy *E*)mulacrum *D'U'* simulachrum *LT'* ‖ 11 siria *U'T* ‖ 13 ptolomaide (-ę *V*) *EFV* ptholomaide (-ae *LUT*) *DLUT*

gamique in occultis ac reconditis templi[s], quo praeter sacer-
dote*is* adire fas non est, quae Gr⟨a⟩eci ἄδυτα appellant, 15
6 tymphana sonuerunt. item Tra*l*libus in templo Victoriae,
ubi Caesaris statuam consecrauerant, palma per eos dies
[in tecto] inter coagmenta lapidum ex pauimento extitisse
ostendebatur.

1 **106.** Caesar paucos dies in Asia moratus cum audisset
Pompeium Cypri uisum, coniectans eum Aegyptum iter habere
propter necessitudines regni reliquasque eius loci oportunita-
tes cum leg(ione) una, quam se ex Thessalia sequi iusserat,
et altera, quam ex Achaia a Q. Fufio legato euocauerat, equi- 5
tibusque DCCC et nauibus longis Rhodiis X et Asiaticis paucis
2 Alexandream peruenit. in his erant legionibus hominum mil(ia)
III CC; reliqui uulneribus ex proeliis et labore ac magnitudine
3 itineris confecti consequi non potuerant. sed Caesar confisus
fama rerum gestarum infirmis auxiliis proficisci non dubita- 10
4 uerat aeque omnem sibi locum tutum fore existimans. Alexan-
dreae de Pompei morte cognoscit atque ibi primum e nau*ei*
egrediens clamorem militum audit, quos rex in oppido pr⟨a⟩e-
sidi causa reliquerat, et concursum ad se fieri uidet, quod
fasces anteferrentur. in hoc omnis multitudo maiestatem 15
5 regiam minui pr⟨a⟩edicabat. hoc sedato tumultu crebrae
continuis diebus ex concursu multitudinis concitationes fiebant
conpluresque milites huius urbis omnibus partibus interficie-
bantur.

1 **107.** Quibus rebus animaduersis legiones sibi alias ex

---

14 q. *β*, *om* *D′* | reconditis *L′* reconitis *D* remotis *E* recognitis *T′* | templi *Lambin* : templis | prater *D* preter *Eβ* | sacerdotes *D′L′V* sac̄dotis (e) *T* ‖ 15 ἄδυτα *Aldo* : adita ‖ 16 ty(ti *EFT*)mphana *D′L′T* tympana *V* | Item *β*, *om* *D′* | Trallibus *Beroaldo* : trailib. *DFT′* trabibus *E* tra hilib; *L* in trailibus *U* ‖ 18 in tecto] *del Held* | coagmenta *β* caugmenta *D′*

106, 2 ęgyptū *V* egyptum *EL* ae(e *U′T*)giptum *DU′T* ‖ 4 legione *β* -nes *D* nib; *E* ‖ 5 a q̄ *D* a Q. *E* a. q. *T* quę *V* atq. (atque *L*) *L′* | fufio *D′* fusio *β* | q. *om* *L* ‖ 7 alexandream *DF* -iam *ELUT′* ‖ 11 aeque *Nipperdey* : atque *Dβ*, *om* *E* | existimabat *L′* | alexandreae *DF* -iae *ELUT′* ‖ 12 naui *D′* na(ná *T*)ue *β* ‖ 13 p̄sidi *V pr* -dii *cett.*, *V corr* ‖ 17 concitat(-c *V*)iones *β* contitationes *D* cuncta(-a *ex* e)tiones *E* ‖ 18 conplures *D* cōplures *Eβ* | huius] in iis *Madvig*

107, 1 alias] duas *R. Schneider*

Asia adduci iussit, quas ex Pompeianis militibus confecerat. ipse enim necessario etesiis tenebatur, qui nauigantibus
2 Alexandria *flant* aduersissimi uenti. interim controuersias regum ad p(opulum) R(omanum) et ad se, quod esset consul, 5
pertinere existimans atque eo magis officio suo conuenire, quod superiore consulatu cum patre Ptolom⟨a⟩eo et lege et senatus consulto societas erat facta, ostendit sibi placere regem Ptolom⟨a⟩eum atque eius sororem Cleopatram exercitus, quos haberent, dimittere et de controuersiis iure apud se potius 10
quam inter se armis disceptare.

1 **108.** Erat in procuratione regni propter aetatem pueri nutricius eius, eunuchus nomine Pothinus. is primum inter suos queri atque indignari coepit regem ad causam dicendam
2 euocari; deinde adiutores quosdam cons*il*i sui nanctus ex regis amicis exercitum a Pelusio clam Alexandriam euocauit 5
atque eundem Achillam, cuius supra meminimus, omnibus
3 copiis praefecit. hunc incitatum suis et regis inflatum polli-
4 citationibus, quae fieri uellet, litteris nuntiisque edocuit. in testamento Ptolom⟨a⟩ei patris heredes erant scripti ex duobus filiis maior et ex duabus ea, quae aetate ante cede- 10
5 bat. haec uti fierent, per omnes deos perque foedera, quae Romae fecisset, eodem testamento Ptolom⟨a⟩eus p(opulum)
6 R(omanum) obtestabatur. tabulae testamenti unae per legatos eius Roma*m* erant adlatae, ut in aerario ponerentur (haec cum propter publicas occupationes poni non potuissent, apud 15

---

3 &esiis *D* &he(-ę *T*)siis *U' T'* ethessiis *L* & hesitatione *E* | tenebatur *ELU*, *F corr* morabat² *F pr* tenebantur *DT'* ‖ 4 flant *Paul* : fiunt ‖ 7 ptolomeo *FV* pthol- *D'T* phthol- *L* thol- *U* ‖ 9 ptolomeū *FV* ptho(o *ex* u *D*?)lomeū *DLUT* ptholomeus *E*

108, 2 nutricius *LFT'* -itius *D'U* | pothinus *DL'* photinus *ET'* ‖ 3 coepit *DU* ce- *ELF* cę- *T'* ‖ 4 consilii sui *Estienne* : consciis suis *D'* conscii suis *T'* conscios sui *L'* | nantus *D* nuntiis *E* nactus *β* | ex *L'*, *om* *D'T'* ‖ 5 pelusio *D'L²* pulesio *β* | alexandriā *β*, *om* *D'* ‖ 7 p̄fecit *EL'* præ(p̄ *T'*)ficit *DT'* ‖ 9 ptolomei *FV* pthol- *D'LUT* | erant scripti *DLT* scripti erant *E* erant scriptis *U'* erant c̄scripti *V* ‖ 10 ex duabus *om* *L* ‖ 11 que *LFT* quae *UV* quem *D* q̊s *E* ‖ 12 ptolomeus *LFV* ptol- *E* pthol- *DUT* ‖ 13 unę *L'V* una *D'T* ‖ 14 romam *r* : romae *DLT'* rome *EU'* | adlate *D* allatę *Eβ* | haec *D* hec *L'* hę *ET'*

Pompeium sunt depositae), alterae eodem exemplo relictae
atque obsignatae Alexandreae proferebantur.

1 **109.** De his rebus cum ageretur apud Caesarem, isque
maxime uellet pro communi amico atque arbitro controuersias
regum componere, subito exercitus regius equitatusque omnis
2 uenire Alexandriam nuntiatur. Caesaris copiae nequaquam
erant tantae, ut eis, extra oppidum si esset dimicandum, con- 5
fideret. relinquebatur, ut se suis locis oppido teneret con-
3 siliumque Achillae cognosceret. milites tamen omnes in armis
esse iussit regemque hortatus est, ut ex suis necessariis, quos
haberet maximae auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret
4 et, quid esset suae uoluntatis, ostenderet. a quo missi Diosco- 10
rides et Serapion, qui ambo legati Romae fuerant magnam-
que apud patrem Ptolom⟨a⟩eum auctoritatem habuerant, ad
5 Achillam peruenerunt. quos ille, cum in conspectum eius
uenissent, priusquam audiret aut, cuius rei causa missi essent,
cognosceret, corripi atque interfic*ei* iussit; quorum alter ac- 15
cepto uulnere occupatus per suos pro occiso sublatus, alter
6 interfectus est. quo facto, regem ut in sua potestate haberet,
Caesar efficit magnamque regium nomen apud suos aucto-
ritatem habere existimans, et ut potius priuato paucorum et
latronum quam regio consilio susceptum bellum uideretur. 20

1 **110.** Erant cum Achilla e⟨ae⟩ copiae, ut neque numero
neque genere hominum neque usu rei militaris contemnendae
2 uiderentur. milia enim XX in armis habebat. haec consta-
bant ex Gabinianis militibus, qui iam in consuetudinem
Alexandrinae uitae ac licentiae uenerant et nomen discipli- 5
namque p(opuli) R(omani) ⟨de⟩didicerant uxoresque duxerant,
3 ex quibus plerique liberos habebant. huc accedebant collecti

---

16 alterę (-e *L T'*) β altare *D* atq, *E* ‖ 17 alexandreae *U'* -dræ *D* -drię (-æ *U corr*) *E L T'*

109, 6 suisq; *U* ‖ 8 ut ex (ex *om V*) suis β ut exius *D* eius *E* ‖ 9 mitteret β -re *D'* ‖ 10 diosc(-ch *L*)orides β dioscordes *D'* ‖ 12 ptolomeū *L F V* phtol- *D' U T* ‖ 13 achillā *E L' V* achillan *D* anchillan *T* | conspectū *D L'* -u *E T'* ‖ 14 audiret *D'* adiret *L U T'*, *om F cum nota* ‖ 15 interficit *D* intfici *E*β | accepto —16 alter *om T'* ‖ 18 effecit *r*

110, 1 Achilla eae *Paul* : achillae *D U T'* achilla *E L F*, *T corr* ‖ 2 contemnendę (-e *D U* -is *E*) *D' U'* contempnende *L T'* ‖ 6 dedidicerant *L*[2] : didicerant

ex pr⟨a⟩edonibus latronibusque Syriae Ciliciaeque prouinciae finitimarumque regionum; multi pr⟨a⟩eterea capitis damnati 4 exulesque conuenerant. fugitiuis omnibus nostris certus erat 10 Alexandreae receptus certaque uitae conditio, ut dato nomine militum esse⟨n⟩t numero; quorum siquis a domino prehenderetur, consensu militum eripiebatur, qui uim suorum, quod in simili culpa uersabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. 5 hi r*eg*um amicos ad mortem deposcere, hi bona locupletum 15 diripere, stipendi augendi causa regis domum obsidere, regno expellere alios, alios arcessere uetere quodam Alexandrini exercitus instituto consuerant. erant pr⟨a⟩eterea equitum milia 6 duo. inueterauerant hi omnes compluribus Alexandreae bellis, Ptolom⟨a⟩eum patrem in regnum reduxerant, Bibuli filios 20 duos interfecerant, bella cum Aegyptiis gesserant. hunc usum rei militaris habebant.

1 **111.** His copiis fidens Achillas paucitatemque militum Caesaris despiciens occupabat Alexandream praeter ea⟨m⟩ oppidi partem, quam Caesar cum militibus tenebat, primo impetu domum eius inrumpere conatus; sed Caesar dispositis 2 per uias cohortibus impetum eius sustinuit. eodemque tem- 5 pore pugnatum est ad portum, ac longe maximam ea res 3 adtulit dimicationem. simul enim diductis copiis pluribus uiis pugnabatur et magna multitudine nau*ei*s longas occupare hostes conabantur; quarum erant L auxilio missae ad Pompeium proelioque in Thessalia facto domum redierant, *IIII* remes 10

---

8 syriae (-e *V*) *D T′* sirię (-e *E*) *E L′* ‖ 9 dã(dan *D*)nati ***D′ L′*** dāpnati *T′* ‖ 10 omnibus *β* homnibus *D* hominib; *E* ‖ 11 alexandreę *U pr* ale(-æ *F*)xandrię (-e *L*) *E L F T′*, *U corr* alexandræ *D* ‖ 12 essent *r* : esset ***D′ L T′*** ẽẽ (ęę *F*) *U′* | quorum *om* *T′* | p̄(præ *D*)henderetur *D U′ T* cōprehendebat² *E* c̄phenderet² *V* p̄meret² *L* ‖ 15 regū *L*² : rerum | mortē *L* morem ***D′ U′ T′*** | hi ***D′ T′*** hii *L* ii *U′* ‖ 16 stipendii *T′* -dia ***D′ L′*** ‖ 17 alios. alios *E* alios *D β* | arcessere *D L′ T* arcersere *E* arcescere *V* ‖ 18 erant *om* *L′* ‖ 19 inueterauerant *β* -runt *D* q̇ irritauerant *E* | hi (ħii *L*) om̃s *L′ V* homnes *D* homines *T*, *om* *E* | alexandreę *U* -drię (-e *L*) *E L F T′* -dræ *D* ‖ 20 ptolomeū *L V* ptho(ptō *E*)lomeum ***D′ U′ T*** ‖ 21 ę(e *E T′*)gyptiis *E F T′* æ(e *L U*)giptiis *D L U* | ħinc *E corr*

111, 2 alexandreā *D* -iā *E β* | eam *Clarke* : ea ‖ 4 inrumpere ***D U′ T*** irrūp- ***E L V*** ‖ 5 cohortibus] a cohortib; *U*, *F corr* ‖ 6 maximā *β* -me ***D′*** ‖ 7 adtulit *D* att- *E β* ‖ 8 naues ***D′ L*** -is *U′ T′* ‖ 10 IIIIremes *Paul* : illę (-e *D L F T*) triremes

omnes et quinqueremes aptae instructaeque omnibus rebus ad nauigandum, praeter has XXII, quae pr⟨a⟩esidii causa 4 Alexandreae esse consuerant, constratae omnes; quas si occupauissent, classe Caesari[s] erepta portum ac mare totum in sua potestate haberent, commeatu auxiliisque Caesarem 15 5 prohiberent. itaque tanta est contentione actum, quanta agi debuit, cum ill*ei* celerem in ea re uictoriam, hi salutem suam 6 consistere uiderent. sed rem optinuit Caesar omnesque eas naues et reliquas, quae erant in naualibus, incendit, quod tam late tuer*ei* parua manu non poterat, confestimque ad Pharum 20 nauibus milites exposuit.

1 **112.** Pharus est in insula turris magna altitudine, miri- 2 ficis operibus extructa; quae nomen ab insula cepit. haec insula obiecta Alexandreae portum efficit; sed a superioribus regi[oni]bus in longitudinem pas(sum) DCCCC in mare iactis molibus angusto itinere et ponte cum oppido coniungitur. 5 3 in hac sunt insula domicilia Aegyptiorum et uicus oppidi magnitudine; quaeque ubique naues inprudentia au tempestate paulum suo cursu decesserunt, has more pr⟨a⟩edonum diri- 4 pere consuerunt. is autem inuitis, a quibus Pharos tenetur, non potest esse propter angustias nauibus introitus in portum. 10 5 hoc tum ueritus Caesar hostibus in pugna occupatis militibusque expositis Pharon prehendit atque ibi pr⟨a⟩esidium po- 6 suit. quibus est rebus effectum, uti tuto frumentum auxiliaque nauibus ad eum subportari possent. [de aux] *mis*it enim circum omnes propinquas prouincias atque inde auxilia euocauit. 15

---

11 aptę (-e *T*) β apace *D* in pace *E* | reb. β, *om* *D'* ‖ 13 alexandreę *T* -drię *EL'V* -dræ *D* | consuerant *DU'T'* consueuer- *EL* ‖ 14 Caesari *Lips*: cę(*U'T'* caes- *D* ce- *EL*)saris ‖ 15 cō(cū *V*)meatu β commeatū *D'* ‖ 16 agi β accidere *D'* ‖ 17 ille *D'L'T* illi *V* | hi *DT* hiq, *E* híí *L* ii *U'* in *V* ‖ 18 optinuit *L'T* obt- *D'V* ‖ 20 late (-ę *U'*)tueri β lata &ueri *D* lata &uere *E* | n̄ poterat (-tuerat *L*) β om poterat *D* obtinuerat *E* | pharum *DT'* phrū *E* farū *L'*

112, 2 cepit *L* cępit *FV* coepit *U* accepit *D'T* ‖ 3 alexandreę (-ræae *D*) *DT* -rię *EL'V* | a (á *V*) *E*β ad *D* ‖ 4 regib. *L corr*: regionibus ‖ 6 ae(e *LU*)giptiorum *DL'T* egyptiorum *EV* ‖ 7 que] qui *T'* | au *D*[1] aut *cett.* *D*[2] ‖ 9 Is *T'* Iis *D* his *EL'* | pharos *DU'* pharus *ELT'* ‖ 12 q. *om* *T* | pharon *D'U'* phorone (a, ra*u* superscr.) *L* phonone *L*[1] pharū *T'* ‖ 14 subpor(-o[r] *T*)tari *D'T* supportari *L'V* | misit [illegible]: D(*DD*)eauxit

7 reliquis oppidi partibus sic est pugnatum, ut aequo pr*o*elio discederetur et neutr*ei* pellerentur (id efficiebant angustiae loci), paucisque utrimque interfectis Caesar loca maxime ne-
8 cessaria conplexus noctu pr<a>emunit. in eo tractu oppidi pars erat regiae exigua, in quam ipse habitandi causa initio 20 erat inductus, et theatrum coniunctum domui, quod arcis tenebat locum aditusque habebat ad portum et ad reliqua
9 naualia. has munitiones insequentibus auxit diebus, ut pro muro
10 obiectas haberet neu dimicare inuitus cogeretur. interim filia minor Ptolom<a>ei regis uacuam possessionem regni sperans 25 ad Achillam sese ex regia traiecit unaque bellum administrare
11 coepit. sed celeriter est inter eos de principatu controuersia orta, quae res apud milites largitiones auxit; magnis enim
12 iacturis sibi quisque eorum animos conciliabat. haec dum apud hostes geruntur, Pothinus, nutricius pueri et procurator 30 regni, in parte Caesaris, cum ad Achillam nuntios mitteret hortareturque, ne negotio desisteret neue animo deficeret, [et] indicatis deprehensisque internuntiis a Caesare est interfectus. haec initia belli Alexandrini fuerunt.

---

17 neutri re *V* neutri *D'L'T* ‖ 19 connlexus *D* est cõplexus *E* cõ (am *F*)plexus β | noctu *L'T* -e *V* -um *D* Notiũ *E* | p̄muniti neo tratu *D* p̄munitũ. neotritũ *E* p̄munit. nec tractu *L'* p̄muniti (muniti. *V*) nec tractu *T'* ‖ 23 naualia β Hauidia *D* nauigia *E* ‖ 25 ptolomei *DFV* pthol- *ELUT* | uacuã β -ua *D'* ‖ 26 ad *om U'* ‖ 26. 31 achillan *U* ‖ 27 coepit *DU'T* cepit *EL* cep̄ *V* ‖ int̄ eos β, *om D'* ‖ 28 enĩ iacturis β eminacturis *D* enĩ aucturis *E* ‖ 30 nutricius β -itius *D'* ‖ 31 parte (-tes *U*) *D'L'V* -tẽ *T* ‖ 32 & *DT'*, *om EL'* ‖ 33 int̄nuntiis (int̄ nunciis *F*) β internuntios *D* nuntiis int̄ eos *E* ‖ 34 haec — fuerunt *om L*

BeLLi ciuiLis · Liber · iii · (· iii · *erasum*) expLicit · Incipit · c · caesaris BeLLuω aLexandrinuω: hs · (*deinde minio* Liber. xi·) *D*

BeLLi civiLis Lib̄ iii (us) explicit ·:· Incipit iiii (t9) · Lib̄ IvLii constantini cesaris beLLv̄ aLexandrinv̄ ·:· *E*

cesaris belli ciuil. lib. iii· expLicit Incipit bellv alexandrin (2) · *L*

gai cęsaris belli civil liber · iii · expLc̄. feLicit̄. incip̄ Bellv̄ aLexandrinvm. *U*

g. cæsaris belli civilis lib̄ iii exPLicit. Incipit bellvω alexandrinvω. *F*

ExpL Lib̄ ·iii. beLLi civiLis · Incipit · c · cęsaris Bellvω alexandrinv̄ feLiciter *T*, *om V*.

INDEX VERBORVM.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

N.

Q.

R.

S.

T.

V.

CLAVIS DIPLOMATICA

APERIENDAE ARCHETYPI SPECIEI IDONEA.

---

a *pro* aba I 59, 5. III 69, 7. 14, ae I 21, 17. III 5, 3, ea II 20, 18, uc III 96, 1, um III 57, 7
ad *pro* a I 79, 8, ip I 24, 14
ae *pro* am II 19, 7. III 108, 14
al *pro* la III 63, 3
am *pro* in I 77, 1
atque *pro* N = nummum III 53, 14
au *pro* a II 31, 19. 34, 2
b *pro* l III 40, 18, r II 9, 28. III 69, 12
c *pro* f I 1, 5. III 32, 11, l III 4, 2, n I 44, 14, t III 78, 15
c̄ *pro* e I 40, 8 (con). I 2, 9 (cor)
ϵ (contra) *pro* circa I 14, 10
ca͡ (causa) *pro* ea͡ (eam) II 9, 1
ch *pro* HS II 18, 17
.cn. *pro* N. I 24, 12
co *pro* o III 78, 22
ct *pro* t I 28, 8
d *pro* b I 7, 10, t III 28, 14. 45, 1
e *pro* a I 23, 10. 30, 19. 78, 10. II 1, 4. III 21, 18, eg I 3, 3, f III 88, 7, ii I 81, 15. 85, 39, u I 34, 2. III 39, 5. 40, 14, uer I 21, 15
eius *pro* tos I 3, 2
eli *pro* du I 80, 10
eos *pro* eosdem I 10, 3
es *pro* e III 63, 9, se I 14, 11
et *pro* e I 9, 14. III 102, 13
h *pro* HS I 23, 11
i *pro* a III 92, 10, am I 78, 2, u II 9, 1
ia *pro* i I 66, 4
ī *aut* um *pro* i I 8, 6
iis *pro* IIII I 23, 13
ili *pro* en II 29, 12
ille (i, ę) *pro* IIII III 7, 5. 111, 10
in *pro* e II 19, 14, r I 84, 11
it *pro* meat I 48, 13. 51, 1
iti *aut* ti *pro* ei I 12, 1. 3. 8
ium *pro* uiu I 40, 10
i' = ius *pro* i I 38, 10
l *pro* r I 77, 5
m *pro* in I 46, 9
ma *pro* am I 61, 7
mi *aut* ma *pro* au III 6, 10
n *pro* a II 29, 11, lli I 57, 12, n̄ (non) III 73, 14, s II 9, 29. III 85, 29
nam *pro* animis II 29, 2
nu *pro* mi I 39, 6
o *pro* omp III 22, 5, u II 15, 16. III 8, 12
omp *pro* etr II 18, 4
on *pro* e III 101, 1
or *pro* a III 70, 6
os *pro* um II 18, 18
p *pro* c III 5, 8. 32, 11
pro *pro* per III 104, 11
r *pro* ar I 78, 4, ct III 85, 6, e I 80, 10. III 70, 10, g I 58, 5. III 97, 5. 110, 15, h III 81, 3, n I 25, 21
rn *pro* m III 78, 18
s *pro* r I 65, 7
st *pro* n III 92, 10
su *pro* qui III 75, 8
sum *pro* sed III 19, 19
t *pro* a II 27, 5, e III 106, 11, i I 87, 7. III 46, 17. 56, 4, tur I 87, 3, y III 36, 13
ta *pro* a III 30, 9
tamen *pro* etiam II 2, 12
ti *pro* ei I 12, 1. 3. 8, iu III 69, 11
u *pro* ru III 68, 8
ui *pro* u I 39, 9. III 69, 18
ul *aut* u *pro* lu I 15, 17
us *pro* ui III 13, 4
ut *pro* u III 19, 13
x *pro* a III 69, 11

Inter se permutantur:

A *et* Ā (am) I 38, 2. II 2, 5. 39, 17. III 111, 2. (an) I 6, 8. 70, 10. 76, 4. III 7, 2
A *et* AS II 9, 9. III 30, 3. 39, 8. 69, 2
A *et* O I 34, 5. II 1, 4. 34, 2. III 39, 5. 40, 14. 77, 9. 96, 7
AT *et* V I 49, 9. 83, 1. II 25, 4
B *et* V I 24, 8. 38, 5. III 11, 1. 15, 23. 22, 3. 48, 2. 103, 18
C *et* G I 35, 12. II 23, 18. III 6, 10. 25, 14. 59, 2. 72, 8. 81, 3
C *et* S I 41, 18. III 1, 18. 4, 2. 12, 9. 28, 8
CONS̄ *et* NON I 6, 10. 11, 6
D *et* R I 62, 3. 80, 17
D *et* S III 4, 15. 19, 7
E *et* Ē (em) I 15, 17. 84, 11. II 15, 9. III 1, 13. 21, 18. 44, 16. (en) I 87, 8. III 20, 8. 26, 8. 47, 13
E et I I 57, 10. 66, 12. 79, 12. II 32, 47. 34, 6. III 35, 3. 49, 13. 78, 13
Є *et* O I 34, 3. III 37, 8. 94, 2
I *et* IS I 64, 19. II 35, 23. III 17, 11. 26, 7. 69, 6. 79, 16. 105, 14. 111, 14
I *et* L I 15, 17. 39, 6. 79, 9. III 35, 3. 105, 16. 107, 4
I *et* LI II 16, 14. III 25, 14
I *et* O I 87, 3. III 1, 16
IN *et* IAM II 32, 33. 36, 6
IV *et* V I 78, 4. II 16, 3. 28, 16
M *et* S III 3, 8. 45, 14. 46, 6
N *et* V I 1, 5. 7, 7. III 45, 1
O *et* OM (Ō) I 52, 10. 58, 8. III 5, 8
O *et* OS I 64, 6. III 4, 7
P *et* PR I 3, 2. II 31, 11
T *et* X I 6, 21. 31, 9
V *et* VM (V̄) I 64, 5. II 27, 7.

CORRIGENDA.

Text. I 16, 6. 61, 6. 66, 12 *l.* pas-s(um)
II 23, 8 *l.* na-
III 62, 7 *l.* ducit,
103, 2 *l.* societatis
adnot. ad I 61, 5 *l.* dū *D'*
II 18, 7 *l.* (eos ex *L'*)
III 25, 15 *dele*]
57, 3 *l.* *Markland*
85, 14 *l.* Tū *V*
90, 5 *l.* A aulū *E*
90, 6 *l.* oricū *U' T*

ind. p. 155^b *l.* accipiebantur II 29, 13
162^a at] *l.* ad I 67, 9. II 32, 10
176^a decimus] *adde* XIII. *g. f.* I 7, 24. 12, 9. 18, 5
229^a quinque] *l.* XXXV III 101, 11
234^a *adde* sarciretur III 73, 21.